

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

LXIV. évfolyam 2018/4.

SZÉPIRODALOM

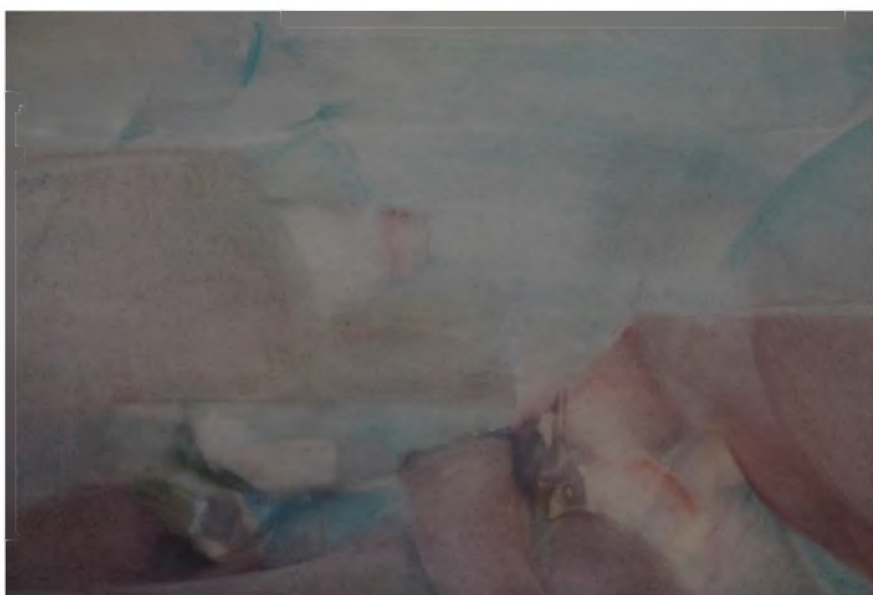
Ádám Tamás, Lukáts János
Frideczky Katalin, F. Nagy Gábor
Szokolay Zoltán és Jóna Dávid versbeszélgetése

KÉPZŐMŰVÉSZET

Iványi Ödön

Gács és Csontváry Kosztka Tivadar

Mátyás király-emlékév

TARTALOMJEGYZÉK

Nógrádikum-díj	3
SZÉPIRODALOM	
Ádám Tamás: Négy nap	4
Munkanap	4
Repceasszony	5
Keszegek	5
Frideczky Katalin: Szövetségesek	6
Verspárbeszéd	
Szokolay Zoltán: Ne itt keresd	8
Jóna Dávid: Ne feszegetsd	9
Lukáts János: A császár vadászni ment...	10
F. Nagy Gábor: Ez a hajnal...	15
Elsötétült...	15
Éjszaka	15
Suhai Pál: Menekültek	37
Egy műfordítás-töredékre	37
Testamentum	38
Lukáts János: A banki tónál	67
A gesztenye	68
A sárkány és György lovag	68
EMLÉKEZÉS	
Szabó Pál: Egy királyi évszám nyomában – Hunyadi Mátyás életkoráról	16
KÉPZŐMŰVÉSZET	
Iványi Ödön emlékezete	26
1956	
Sulyok László: Az egyetemista nemzetőr (2. rész) – Interjú Dr. Kúti Istvánnal	39
HELYTÖRTÉNET	
Puntigán József: Gácsi barangolások	56
Nagy Imre: Egy közjogi vita a reformkor hajnalán	69
KÖZÉLET	
Gondolatok Nógrád megye gazdaságáról és társadalmáról	78
Kalocsai Péter: Mit csinálunk rosszul...? – Nógrád megye gazdasági teljesítménye a XX–XXI. század fordulóján	78

Nagy László: Nógrád a népességsökkenés és az elvándorlás fog- ságában	81
Baráthi Ottó: Nógrád megye gazdaságának és társadalmának sa- jatos jegyei, állandó jellemzői az elmúlt évtizedekben	85

SZEMLE

Miklós Péter: Misztériumvallomások – Kalandozások Németh Péter Mikolával	89
Csongrády Béla: „Tiszteled s barátod” – <i>Arany János levelezése Madách Imrével</i>	93
Szigeti Jenő: Legszébb versek – a Felvidékről	97
Petróczi Éva: Az „Édes anyaföldem!” fonákja – Tamás Kincsó: <i>Mó- dos asszony üres kézzel</i>	100
Bakonyi István: Éva Csodaországban – Petróczi Éva: <i>Évameséke szé- piában</i>	102
Kádek István: <i>Ezerarcú vasút – Vasút–Történet–Írás</i>	105

A *Palócföld* című kulturális, irodalmi-művészeti-közéleti folyóiratot 1954-ben alapította a Hazafias Népfront, valamint a Társadalmi és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat megyei szervezete. A 64 éve folyamatosan megjelenő lap – alapításától kezdve – Nógrád meghatározó periodikája. A mindenkori szerkesztőség értékmegőrző, értékteremtő, tehetséggondozó tevékenysége Nógrád szellemi örökségének egyik meghatározó elemét jelenti. A helyi értelmiség egyetlen – méltó színvonalú, a közízlést formáló, országos ismertségű – fóruma, egyúttal helytörténeti kordokumentum. Jellegeből fakadóan elsősorban irodalmi műhely, amelyhez számos – azóta ismertté vált – szerző neve kötődik. Gondozója a *Palócföld* Könyvek című sorozatnak. A kiadott könyvek szerzői többségében Nógrád megyéhez kötődnek. A folyóirat alapító és fenntartó jogait 1989-től Nógrád Megye Önkormányzata, 2013-tól Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata gyakorolja. A *Palócföld* című folyóiratnak különös értéket ad, hogy átvészelte az elmúlt évtizedek viharait, miközben számos – hasonló kvalitású – vidéki folyóirat szűnt meg és vesztette el értékőrző funkcióját. A *Palócföld* című folyóirat Nógrád megye szellemi örökségének kiemelkedően fontos eleme.

A Nógrád Megyei Értéktár Bizottság a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóiratot beválasztotta a Nógrád Megyei Értéktárba, azaz „Nógrádikum”-vá vált.

ÁDÁM TAMÁS

Négy nap

Mariannának

Jéggel szorított cölöpöket kerülget
a folyó, engem is kerülget. Ha
letérdelek eléd, kavicsokat ér
térdem, számban megmelegszik
a fagyos víz, lenyelem.

Vastagszik a hab a móló lábainál,
átölel a kockás hasú Duna.
Hajóval küldöd sóhajod.

Uzadék-fa búsul a töltésen.
Felriadnak a sziget lázas csalánhordái.
Tüzes cappuccino füstöl a távoli
hegyeken. Szökik néhány
parthoz kötött vasdaru.

A negyedik napon leltározunk,
leolvasom homlokod vonalkódját.
Kicsit elmegyünk, velünk úszik
a sziget.

Munkanap

A teraszon kávézaccot
söpör az ősz, pedig
bemondta a rádió, hogy
tavasz köszönt rám.

Sokáig fehér marad
a monitor, kopogással
próbálkozom, de beragad
pár makacs billentyű.

Az égen rajokban
szállnak a fekete betűk,
megriadnak, nem tartják
a sortávot.

Kávét iszom, pislálkol
az este. Kinyomtatok
egy csonka holdat,
kikapcsolom a gépet.

ÁDÁM TAMÁS

Repceasszony

Mariannának

Érett asszony sétál a völgyben,
átveszi ritmusát a domb. Hajában
tüskefésűt cserél az alkony,
kiváráásra játszik, mintha ultizna
vagy pókerezne. Lapot húz,
úgy jön, mintha menne.

Még nem dönthető el: repce
vagy csak utáncat a foltos szőnyeg
sajgó derekunk alatt. Szél fektet
idomíthatatlan bokrokat, korbács
fröccsent ránk sarat, így leszünk
tisztátalanok.

Néha mintha messze lennénk, pedig
fűszál sem fér közénk. Lüktet a
beszántott repceföld, olajos kezem
megpihen combodon.

Keszegek

Keszegek úszkálnak abban
a horpadt lavórban, amelyben
vízhiány idején melledet mostad.
Az elhagyott pikkelyekkel fizetek
a dohányboltban.

Azok a keszegek olyan laposak
voltak, mintha átment volna rajtuk
a sárga úthenger. Fogtuk a halak
üzeneteit. Némák maradtunk.

FRIDECZKY KATALIN

Szövetségesek

Kriszta megpróbálta rávenni Milánt, hogy szoktassa le a feleségét az apró ajándékok küldözgetéséről. Végtere is ő a férj szeretője, ízlése ellen való, hogy elfogadja.

A feleség viszont végtelenül hálás Krisztának, amiért az kirángatta férjét a depresszióból.

A hosszú alkotói válság után Milán most újra fest, méghozzá nagy kedvvel, és jó az, amit csinál. Eddig nem csinált semmit, azt is rosszul, ha mégis. Az asszony nem tudja, vagy nem hajlandó tudomást venni arról, hogy férje és Kriszta szeretők. Az ajándékokat ezért küldi. Ártatlanul, jó-hiszeműen, hálából.

Milán kínosan feszeng a két nő között. Kezében az ajándék. Átadja, ne adja? Eleinte átadta, de Kriszta tiltakozása után már nem olyan biztos benne, hogy ezt kell tennie. Az ajándékokat bizonytalan ideig parkoltatja a hátizsákjában, majd bedobja az első kukába.

– Mért nem hívjuk meg Krisztát soha? – kérdezi a feleség.

Általában nagy a jövés-menés náluk, a barátok, ismerősök, modellek, kritikusok, rajongók rajokban lepik el a házukat. Kriszta sosincs köztük. Tendenciózan. Ebből már sok mindent sejteni lehetne, de az asszony nem alapoz sejtésekre. Ő biztosra megy. Biztos az, amiről ő nem tud. A többi nem érdekli.

Milán és a felesége, Isten tudja, mióta élnek együtt, nem tartják számon. Együtt vannak és kész, nincs ezen mit gondolkodni. A kapcsolatuk folyik, mint víz a csapból. Megnyitod, elzárod, igény szerint.

Milán és Kriszta, a festő modellje az ágyon hevernek. Meleg van, nincs rajtuk takaró. Meztelenek. Túl vannak a szeretkezésen éppen. Hűsölnek, szellőztetik magukat, közben koktélt kortyolgatnak, cigarettáznak. A nyitott erkélyajtón meglibben a függöny. Csöng a telefon. Milán érte nyúl. A felesége az. Kriszta csöndben van, amíg beszélgetnek.

Milán váratlanul átnyújtja neki a készüléket. Kriszta felhúzott szemöldökére vállrándítás a válasz. Kriszta képzeletében lezajlik a nagy leszámolás. Az asszony tetemre hívja, s neki nincs válasza rá.

– Kriszta? Szervusz, csak azt akarom mondani, hogy köszönöm!

Kriszta hebeg-habog, nem érti, mit köszön, mi ez az egész. Naivitás vagy a színjáték olyan foka, amitől már hány az ember?

– Kérlek, továbbra is ösztökéld az emberemet, terád hallgat! Végtelenül hálás vagyok neked, Milán egészen ki van cserélve! Te nem is tudod, mi az, egész nap nézni, hogy az ágyban fetreng és megállás nélkül iszik, és hónapszám nem csinál semmit!

– Nem, tényleg nem tudom – motyogja erre Kriszta, s kedve szerint hozzátenné még: – Milán jó bika, egymás után több numerára is képes! Ezt meg te nem tudod.

A kínos beszélgetésnek vége szakad, Kriszta megkönnyebbülve bújik Milán mellé, de azért nem bánta volna, ha ezt az ajándékot sem adja át.

Milán leteszi a poharát, magához öleli Krisztát és ráfordul. Ölelkeznek. Hullámzó testük később helyet kap a vásznon. Milán leghíresebb képe lesz az Interferencia.

Együtt vannak, nincs ezen mit gondolkodni. A kapcsolatuk folyik, mint sziklából a forrás. Kiapadhatatlan, s az Óceánba tart.

Egy padon találkoztak a Parkban. Kellemes nyári délután volt, az alkonyi fények fáradt aranya ragyogta be a lombokat hátulról és alulról. A napnak legszebb szaka ez. Nem harsog és nem követelőzik. Békés és megértő.

Az asszony földig érő fehér ruhában közeledett a vízparti ösvényen. A nap hátulról világította meg karcsú alakját, mely áttetszett a könnyű anyagon. Kriszta nem ment elé, megvárta, míg a padhoz ér. Sosem látták egymást azelőtt, de mindketten tudták, hogy egymásra várnak.

– Milyen szép vagy! – kiáltottak fel szinte egyszerre, őszinte elragadtatásban.

A beszélgetés elkerülhetetlen volt, régóta tudták mindketten. Érveiket gondolatban már jó előre felsorakoztatták, védekező- és támadóállásra egyaránt felkészülve.

A *helyzetről* akartak beszélni. De ahogy meglátták egymást, elfelejtkeztek erről.

Hosszan ültek egymás kezét fogva szótlánul, s nézték a lassan hömpölygő folyónak azt a szeletét, amit szemhatáruk befogott.

A két nő sziluettje lassan beleolvadt az estébe.

Milán nem került szóba.

Verspárbeszéd

SZOKOLAY ZOLTÁN

Ne itt keresd

Természetes halál márpedig,
vedd tudomásul, itt nem létezik.
Aki meghalt, azt mind megölték,
kit így, kit úgy: fondorlatos
erők beszívták, bedarálták,
mérget juttattak életébe,
játszmás ügyekbe kényszerítve
ráhurkolódtak gyilkos akciók,
rejtett szálakból pontosan szőtt
hálóban verdesett az élete.
Aki itt meghal, rögtön elveszíti
nevét, tetteit, alkotásait.
Irományai tűzbe vetve,
kedvenc tárgyai elenyésznek,
térben, időben nincs nyoma,
s hogy létezett-e valaha,
arról is azok döntenek,
akik titokban, észrevétlen
kioltották az életét.

Aki meghalt, ne itt keresd.
Se könyvekben, se fémlemezeken
nem őrizi őt a világegyetem.
Aki meghalt, szeretett téged,
ne őrizz róla hangot, képet,
soha ne várd, hogy hallod, látod,
s magadban akkor megtalálod.

Verspárbeszéd

JÓNA DÁVID

Ne feszegesd

a halál okát, ezernyi lehet,
szelektív az emberemlékezet,
és nem számít, hány vakond túrja fel a gátat,
nincs se bűnbánat, se bűnbocsánat,

ahogy kegyelem sincs,
sem igazság, mit várnál,
nincsenek tanúk a lélekgyilkosságnál,
nincs elkövető, csak áldozat,
a való rémálma gyötri korosztályodat

túlélni csak igaz alkotásokkal lehet,
az győzi le majd a plüsspingvineket,
a fájóan gyatra középszerű nyavalyásokat,
ne félj, nem ők döntenek, kit üt el a vonat...

ne feszegesd, nem éri meg,
mérgeiddel az ő meccsüket játszod,
s ha szemet hunysz mindezek felett,
az segít majd látnod.

jobban írsz annál, akitől tartasz,
előny Nálad, viseld el, hogy az nem szeret,
és ne feszegesd a halál okát:
több mint ezernyi lehet.

LUKÁTS JÁNOS

A császár vadászni ment...

Megdördült az ég Aquincum felett, szennyes ár rohant le a domboldalon, az emberek riadtan menekültek fedél alá, a lovak nyihogva emelgettek patájukat. A Danubius fatörzseket, csónakroncsokat és két túlparti őrszem holttestét görgette. Az amfiteátrumban a játékok félbeszakadtak, a gladiátorok a pincébe menekültek, az oroszlánok egymáshoz bújtak. Az özönvíz estére elállt, de az éjszaka koromsötét maradt.

A császár másnap reggel visszaindult Rómába, egy kohorsznyi légiós kísérte. Előttük a patakok hömpölygő folyóvá duzzadtak, a légiósok hidat vertek a megáradt patakokon. A császár éjszaka álmodt, ő maga jött szembe saját magával, megragadta lova zabláját: – Marcus, ne menj Rómába! Nem érdemel meg Róma tégedet! – Marcus Aurelius másnap reggel visszaküldte a kohorsznyi légiós felét Aquincumba, és megüzente, hogy a Pelso-tóhoz tart, új fővárost keres a Birodalomnak.

Az út mentén egykedvű földművesek bámészkodtak, meg kalmárok, akik azonnal üzletelni kezdtek a légiósokkal. A császár sárpettyes úti köpenyét viselte, kevés hadi nép kísérte, ki hitte volna, hogy maga az Imperátor vonul a pocsolyás úton. Délre kisütött a nap, kegyetlen hőség füllesztett, a légiós lovak verejtékeztek, Marcus Aurelius a homlokát törölte, az új fővárost már csak ijesztésnek szánta.

Eszébe ötlött a Danubius-part, a Granua folyó, ahol egykor... hej, ahol egykor teleírt egy egész tekericsnyi papiruszt a gondolataival, a terveivel, a zaklatott lelkével. Pedig akkor is volt égi és földi háború, de „a nép üdvét”, a holnapot akkor még mindenhová magával hordozta. Oda is... Ahol ő volt, ott volt a Birodalom! Istenek, de régen volt mindez! Régen, de volt, Marcus, ne feledd, hogy akkor volt császára a Birodalomnak, te voltál a császár! És most... most ki a császár, és ki vagy te? – felhördült, megveregette lova csatakos sörényét, a ló megérezte lovasa háborgó lelkét, felhorkant együttérzően, megrázta fejét és... ki érti ezt?! – a bölcs ló észak felé fordult, mint aki tudja, merre vezet az út. A császár kiválogatott kilenc testőrt, a kohorsz többi légiósát visszaküldte Aquincumba:

– A főváros – főváros marad! – üzenté velük, majd keserű gúnyval szólt utánuk: – Ha kérdezi valaki, mondjátok: *a császár vadászni ment!*

Még aznap este futár érkezett: összeesküvést lepleztek le Rómában, vér folyik az Aventinuson és a Quirinalison.

– Akik kirobantották, most majd leverik! – legyintett Marcus Aurelius, és megveregette az együttérző ló sörényét.

Másnap reggel más futár érkezett: a Tevere kilépett medréből, belefutott egy szenátor, három olajütő, kilenc rabszolga meg egy teherhordó öszvér.

– Szegény öszvér! – bólogatott Marcus Aurelius, aztán: – Mire visszaértek Rómába, a víz levonul a medrébe, a partiak szomjazni fognak – szólt. Lovát egy kristályvizű patakhoz vezette, aztán maga is letérdelt és tenyerével vizet merített a patakából. A testőrök ámulva nézték a császárt, és sítelve ők maguk is szürcsöltek valamelyes vizet...

Már érezték a Danubius vízillatát, amikor újabb hírhozó lihegett a hátukba:

– A császári gálya, felség, sziklának ütközött és kigyulladt. – A császár szerette hajóját, üres óráiban maga festett egy nimfát a keresztvitorlára. Most elégett, széjjelrepedt, eh, ostobák! – nem mutatta haragját, de észrevették testőrei, a hírhozó a földre borult. – Kelj föl – szólt rá Marcus Aurelius –, és mondd a főhajóácsnak, hogy kezdje faragtatni az új császári gályát. – A hírhozó hátán a hideg borzongott a császár hangját hallván.

Megérkeztek a Danubiushoz. Új sátrakat vertek a hajdaniak helyére, szinte visszaröppent a világ egy évtizeddel. – Mintha olyan könnyű volna! – sóhajtott a töprengésekre megoldást ajánló Marcus – a gondok elől menekülő Marcusnak.

– Az indulatok a maguk útját járják, a tűz kifárad, a víz megtér medrébe, a hajók helyén hamarosan új bárkák bólogatnak. Megszűnik és megújul a világ, attól világ éppen, hogy él és változik. És változásában megőrzi önmagát. Nézz le az Aventinusról, Marcus. Rómát látod magad előtt, mint tegnap, mint tavaly, s mint talán jövőre is. Marad a város és változik. Változik, hogy önmaga maradjon. Csak te gondolod, hogy pótolhatatlan vagy, hogy te őrzöd meg és te változtatod meg Rómát vagy Aquincumot, vagy akár a Pelso-tavat, egyetlen szemöldökráncolással. Ki vagy te, Marcus? A szolganépek persze rettegnek tőled vagy bíznak benned, de nem ugyanaz-e a kettő? Magad se hiszed, hogy tehetsz a világ ellenére olyat, ami megmarad egy sóhajtnál hosszabb időre. Hiába császár a neved, vagy olajütő, vagy hajófaragó. Ez mind segíti, és mind visszatartja egymást. Te annyival vagy különb náluk, hogy tudod: nem vagy külön! Nem vagy több, csak tudod, – ha tudod – a helyedet a világban.

– Mikor vadászunk, felség? – kérdezte sóvárogva a testőrök centuriója, és kihúzta meg visszatolta széles pengéjű törét. – Most nem vadászunk – hangzott az elhárító szó.

– Hát, felség...? – a mondat a centurio torkán akadt.

– Fogjatok halat, van itt elég. – Elfordult, két jávorfát még régről ismert, közéjük húzódott Marcus Aurelius. Bő köpenyében akár mozdulatlan fatörzsnek is vélhette, aki a homályban az utat kereste. A testőrök már ismerték mozdulatlanságát, töprengését, agya lázas gondolatörlését... Kettő halászni ment, a hórihorgas dalmát a borostömlőt ölelte át. A hold valahol a fészkek fölött tollászkodott, nem kérdezett és nem felelt a császárnak.

Szarvasbika tartott szemlét a tisztás peremén. Szoborként állt és néha behöngött a világba. Marcus beszívta az állat erős bakszagát, most ők voltak a tisztás urai: – Végre, hogy fölkerestél, legutóbb még szopós borjú voltál, most meg... kettőnk közül te vagy a valódi uralkodó. Te már tudod, és te még hiszed, hogy parancsolsz az erdőnek, a folyópartnak, – a Birodalomnak. Ne rontsd el tudásodat, ne rontsd el a birodalmadat. Tőlem ugyan mit tanulhatnál, szarvascsászár? Talán a hallgatást, de mi, császárok, tudjuk, mikor kell hallgatni. Mikor él és kerekedik a világ szavak nélkül is. És mikor kell a világba behörögdülni. – A szarvasbika szembenézett a császárral, Marcus Aurelius érezte, a bika nem fatörzsnek nézi őt. A császár lehunyta szemét, a csend vallomását hallgatta, aztán kinyitotta ismét, a szarvasbika már nem volt a tisztás peremén. Birodalma más részein járt, talán *vadászni ment*.

– Mennyi mindent kellett volna még megbeszélni vele – sóhajtott a császár, aztán belemosolygott az éjszakába. – Életről írtam akkor és halálról, de hát a halál is az élet része, – akkor így írtam, így gondoltam. Vajon ma is így gondolsz, Marcus? – a köpenybe burkolózott a feltámadó szellő elől. – Az emberről írtam, aki csodálni és megismerni való. Valójában a fiatal és tettekéssz emberről, aki még nem torzult el a sikerektől, és nem rokkant bele a kudarcokba. A lélekről, amelyben nem hiszek ugyan, de amely – ha van – bennünk lakik. De valami él bennünk, lehet, hogy jó volna neki a *lélek* nevezet, ahogy az újhítek olyan buzgón állítják. És hogy a lélek az élet lényege, az emberé, a sikeré, a töprengése. És amely lélekből mindannyian kaptunk valamennyit. Ki többet, ki kevesebbet, de ki tudhatja, mennyit is kapott az ember, és mennyi illant el belőle cédaságra, bárgyúságra. Meg, hogy ki mennyit visz magával a kard hegyére, a máglyára. Magamról írtam, sose tudtam meg, igazam volt-e, honnan is

tudhatnám. – Talán vadmadár csapott le zsákmányára a folyóba, egy loccsanás, egy vijjogás, de a halak némán hálnak meg.

Kelet felől a hajnal megüzente: közeledik. Marcus Aurelius szorosabbra vonta magát a köpenyét: – Játék! Játsszanak, birodalomépítőt és birodalomrombolót. Jó játék ez unatkozó római patríciusoknak meg kötözködő szenátoroknak. Jó az efféle játék a kereskedőknek meg a tengerjáró kalmárnak-kalóznak. A parasztnak – láttam – olyan mindegy, csak eső legyen időnként. A császár meg arra jó, hogy rendben tartsa a játékok helyét. Ha belenyúl – zsarnokot kiáltanak. Majd rendbe rakják, amit elrontanak, Rómában, Colóniában. Egy kis ijesztés nem árt, – új fővárossal, új adóval.

– Ami pedig nem játék a Birodalomban, megtartom magamnak, nekik úgyse kell, nekem pedig múlhatatlan. Csak a nevét nem tudom még annak, amit teszek, amit tennem kell, két játék között. Ha éjjel felriadok, a három kontinens római határvonala rajzolja ki magát. Kréta, Szicília meg Ostia között új gyorsnaszád járjon, fel a Rhodanuson, a Danubiuson könnyű bárkák, súlyos ládákkal röppenjenek! Hogy az ökörnek a hasa-hátára kössék az igát a földművesek, ne a torkára –, és ilyenkor álmaimat elűzve hajnalig forgolódom. Öröm ez, a gondolat, amely agyamban már valóság, gond és öröm, amely szorongat és emel. Nem, ezt nem írtam meg, így nem, tíz éve, itt, ugyanezen a folyóparti tisztáson. De meg kell írnom, nem magamnak, hanem hogyha kiszólítanak földi birodalmamból az istenek, akkor a követőm elszörnyedjen meg nem valósult terveimet látva. – Marcus Aureliusból nehéz nevetésféle gördült elő, volt benne harag és türelmetlenség.

A hajnali ködből lovas bontakozott elő, lova hátáról a földre zuhant, és néma rémülettel tekintett a császárra. Marcus Aurelius feltámogatta, vér, por és lóverejték szennyezte a futár arcát.

– A pártusok, felség... – a hangja elfúlt, a könnye megeredt.

– Beszélj!

– Betörték a Birodalomba, Arménia már a kezükben van, a szírek menekülnek előlük, Bithiniát felprédálták. Kétnapnyira állnak a Helleszponztustól, ahol Trója, ahol Byzantium... – elfúlt torkában a szó. Marcus Aurelius a centurióért kiáltott, az aggódó testőr százados ébren virrasztott császára fölé. És már tudta, már tartotta karjai közt a nagy papi-rusztkeercset, amelyen a föld összes országa ott állt felrajzolva, Hiberniától az egyiptusok földjéig. Még a szabinok, de már a szarmaták is...

– A futárok! Mindenki futár... – parancs dübörgött a császári szóból: – Illíriából három légió Thesszáliába, Pannóniából is kettő. Nyugatról a ha-

jóhadak Syracusánál gyülekeznek, a keletiek Krétán, nem kell sietni, a pártusok félnek a tengertől. A Helleszpontusz nyugati végénél tömörülni, közben Korinthuszban behajózni. – A császár a részterveket futárookra osztotta széjjel, Aquincumból egy lovas légiót kért, akikkel maga Dalmáciába indulhat. És szálltak a parancsok, és a parancsvivő futárok újabb parancsvivő futárokat indítottak útnak a három földrésznyi birodalom valamennyi légiója, valamennyi tábora felé. Ki lóra kapott, ki pajzsot ragadott, ki pedig helyben maradt őrző légiónak. A császár tudta, kinek milyen parancsot küldött. Ő tudta valamennyit. Csak ő tudta. Akikről a hírek szóltak, immár nem játékosok voltak, – hanem ellenség, felprédáló bitangok. Most háború következik, vége a vadászatnak!

Marcus Aurelius szobra

F. NAGY GÁBOR

Ez a hajnal...

Ez a hajnal jeges patak,
melyben a kedvem –
mint iszapjában
az alvó halak –
besüllyedve, bezárva még
hagyja, hogy szorítsa a jég...

Elsötétült...

Elsötétült monitor az ég,
szúr az éjjel kijelző-csendje,
tompá háttérzűmmögés
az élet sötétedő rendje,
készenléti állapotban
megbújva a fény, de ott van...
egy mozdulattól berobban...

Éjszaka

Hull a pernye, tarló korma,
rátapad pár árny-bokorra...
nincsen hold és nincsen csillag,
még a szellő is goromba,
megdermeszt és megborzongat,
füstöt lehel az arcokba,
elszorul a sötét toroka...
élő holtak társasága
éppen haláltáncát járja,
csupasz csontok pállott csendje
visszhangzik a végtelenbe...
nincs határa a sötétnek...
benne vajúdnak a fények.

A hullott szilvák
szép, kékes holt tengerén
árnyék az élet.

SZABÓ PÁL

Egy királyi évszám nyomában Hunyadi Mátyás életkoráról

Az idei Mátyás-emlékév kapcsán többes évfordulókra emlékezhetünk. 560 évvel ezelőtt, 1458. január 24-én választották meg Hunyadi Mátyást magyar királlyá, mindezt megelőzően, ugyanebben a hónapban, január 12-én kötötték meg Szegeden azt az egyezséget, amely ezt lehetővé tette. Az idei Mátyás-emlékév kapcsán természetesen a születési évfordulója is felmerült. A közismert 1443. február 23-i dátummal számolva idén lenne a király születésének az 575. évfordulója. A korábbi történettudományi szakirodalmat vizsgálva a kérdés korántsem ilyen egyszerű, mert például Mátyás 500. éves születési évfordulóját 1940-ben tartották meg, amely egy 1440. évet valószínűsített. Tanulmányom célja a születési év pontosítása, mert ma sem tudjuk megmondani, mikor is született Hunyadi Mátyás.

1. A pécsi jogtudós professzor, Holub József az életkor szerepéről írott tanulmányában és könyvében részletesen megvizsgálta, hogy a középkori ember időszemlélete, időhöz való viszonya mennyire eltért a ma és a közelmúlt emberétől. Nem számított különlegességnek, ha az illető nem tudta pontosan megmondani, hogy melyik évben született. Valamivel szerencsésebb a helyzet, amikor a születési dátumot egy ismertebb eseményhez viszonyítják.¹ A kisebb időegységek meghatározására a mechanikus órák megjelenése előtt jóval elterjedtebb volt a kolostorokban az imaórák szerinti időmeghatározás. A leggyakoribb eset azonban akkor állt elő, amikor az egyén élete során egyes jogi aktusokhoz szükséges volt az életkor valamilyen módon való meghatározása. A magánjogi cselekvőképesség már az Árpád-korban eltért a büntetőjogi életkorhatároktól (vétőképesség, 10, 15. életév). Különbség volt a közjogi és a magánjogi nagykorúság között.

A 15. századi Magyar Királyságban, a magyar jogban a férfiaknál a 12. év betöltése után a fiúk ún. *törvényes korba* léptek, bizonyos rendelkező képesség birtokába kerültek. A törvényes életkor egyfajta *korlátozott nagykorúságot* jelentett. A *teljeskorúság* elérését a 24. életév betöltése jelentette.

¹ Holub József 1921–1922. Az életkor szerepe középkori jogunkban és az „időlátott levelek”. In: *Századok*, LV–LVI/215–217.

A nők esetében ez utóbbi a 16. életévükhöz kötődött, bár a 12. év utáni házasságkötés, az életkorra tekintet nélkül, teljeskorúvá emelte őket.

Mindezek az életkori határok az egyén életében fontos házasságkötési, vagyoni, perbeli és jognyilatkozat-tételi lehetőségekben (perjogi cselekvőképesség) nyilvánulhattak meg. Nemcsak valamilyen jogügylet létesítésekor volt szükség a kor ismeretére, hanem kétséges esetekben is.

2. Hunyadi Mátyás 1458. január 24-i királlyá választásával kapcsolatosan a történészek többsége kiemeli azt aényt, hogy a fiatal – mindössze 15 éves – kamaszkirály milyen eréllyel, ügyességgel tette meg első intézkedéseit. *Mátyás azonban »zsenge« kora ellenére sok olyan tulajdonsággal rendelkezett, amelyek megkönnyítették számára, hogy úrrá legyen a nehézségeken.*² Kubinyi András is a „*gyermekkirályról*” értekezett monográfiájában, aki 15 évesen már „*törvényes korú*”.³ Azt is megjegyzem, hogy Szakály Ferenc más helyen a „*tizenöt esztendő (más vélemények szerint tizennyolc)*” Hunyadi Mátyásról ír. Pálosfalvi Tamás idei évi összegző könyvében pedig „*mai tudásunk szerint*” tartotta meg az 1443. február 23-i dátumot és a későbbiekben is ezzel számolja a király életkorát.⁴ A fenti tiszteletreméltó kutatói névsor ellenére ez a kérdés nem ennyire egyszerű, mint amilyennek tűnik.

Azt gondolhatnánk, hogy a legtöbb adat a királyi gyermekek születéséről maradt fent. De Mátyást, amikor világra jött, még nem egy leendő királyi dinasztia tagjaként tekintették. Így az életkora, illetve a születési dátuma is nagy szórást mutat. Az irodalomtörténet, az asztrológia is olykor segítségünkre lehet. 2003-ban Bollók János – egy Janus Pannoniusról írt könyvében – megemlítette, hogy Mátyás királynak fennmaradt egy horoszkópja, amelynek készítője is az 1443. február 23. adattal számolt, de ezt maga sem vehette biztosra, amelyet a dátumhoz fűzött „*suspiciatur*” (gyaníthatóan) megjegyzése is mutat. Sajnos a horoszkóp nem eredeti példány, többszöri átmásolással maradt ránk.⁵

A címben felvetett probléma tehát nem új keletű. A hazai történeti szakirodalom *communis opinio*ja általában 1443. február 23-át tartja elfogadottnak. Az eltérő és egymásnak ellentmondó adatokat először Fraknói

² Teke Zsuzsa 1990. *Mátyás, a győzhetetlen király*. Bp., 28.

³ Kubinyi András 2001. *Mátyás király*. Bp., 43–44.

⁴ Szakály Ferenc 1990. *Virágkor és hanyatlás 1440–1711*. Bp., 53–54.; Pálosfalvi Tamás 2018. *Sorfordítók a magyar történelemben. Hunyadi Mátyás*. Bp., 6., 16., 19. (Pálosfalvi a kötete végén található Kronológiában születésnapként egy február 21-i napot is megjelölt.)

⁵ Bollók János 2003. *Asztrális misztika és asztrológia Janus Pannonius költészetében*. Bp., 58.

Vilmos összegezte 1890-ben megjelent monográfiájában. Megállapítása szerint „Mátyás születésének esztendejét és napját teljes biztonsággal meg nem határozhatjuk.”⁶ Ő maga az 1440. év mellett érvelt. Bollók – bár hivatkozott Fraknói munkájára – de nem tért ki „Hunyadi Mátyás születési dátumának megoldhatatlannak tetsző problémájára”, annyit a korábbi szakirodalomra nézve megállapított, hogy „Mátyás 1440. évi születését több kortárs adat támogatja, mint az 1443. évi születési dátumot”.⁷ Valószínűleg Fraknói álláspontjának tudható be, hogy Mátyás király születésének 500 éves évfordulóját 1940-ben ünnepelték meg.

Azt várnánk, hogy a korabeli krónikások biztos támpontot tudnak e kérdésben nyújtani. Azonban a kortárs Bonfini ellentmondó adatokat közölt. Megjegyezte, hogy Mátyás királyvá választásakor, 1458-ban „*az ifjú mellé kormányzót állítanak... hiszen Mátyás tizenhét esztendő volt*”.⁸ Ezt alapul véve 1441-ben született. A történetíró a király 1468. évi cseh háborúja során azt írta, hogy „*A vezérekben is egyforma a virtus meg az ész, csak az életkor nem, mert Mátyás alig töltötte be huszonhetedik esztendejét*”.⁹ Ez az adata az 1441. évet erősíti. Érdekes megjegyzést tett Podjebrád György cseh királlyá választásakor is: „*A László királlyal egykorú Corvinus Mátyást, akit fogóságban tartott, nem akarta ingyen elengedni*”.¹⁰ Eszerint, V. László királlyal egy évben, 1440-ben születhetett. A szakirodalom Bonfinitól általában a király halálakor tett megjegyzést fogadja el, az 1443. évet véve alapul. „*...életének pedig negyvenhetedik évében meghalt... amint Mars hónapjában született, úgy Mars napján és órájában távozott az életből*”.¹¹ A halál dátuma (1490. ápr. 6.) valóban Mars napjára, keddre esett abban az évben. A születés hónapja viszont nem február, hanem Mars hónapja, március. Érdemes Bollók János korábban már idézett könyvének egy másik rövid gondolatmenetét itt is felidézni, mert észrevette, hogy ha 1440. február 23-át vizsgáljuk, akkor az esett keddre, Mars napjára.¹² Ehhez azt teszem hozzá, hogy Bonfini nem a születésnapot írta keddnek, hanem a halál napját. Az 1440. év egyúttal szökőév is volt, és február 24-én kellett hozzászámítani egy szökőnapot is a dátumokhoz. Azonban a forrásaink nem utalnak a születés kapcsán szökőévre.

⁶ Fraknói Vilmos 1890. *Hunyadi Mátyás király 1440–1490*. Bp., 73.

⁷ Bollók i. m. 58.

⁸ Bonfini, Antonio 1995. *A magyar történelem tízedei*. Bp., 702.

⁹ Uő. 763.

¹⁰ Uő. 695.

¹¹ Uő. 895.

¹² Bollók i. m. 58.

A szintén kortárs Galeotto Marzio Mátyás király találó, bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről írt könyvében a királyt még fiatalabbnak tartotta. „Csak tízennégy éves volt, mikor királlyá választották”; „Mátyást tízennégy éves korában, mikor cseh fogságban ült, a magyarok egyhangúlag királyukká választották.”¹³ Eszerint 1444-ben láthatta meg a napvilágot.

Nézzük meg Ludovicus Tubero Kortörténeti feljegyzéseit. Mátyás király temetésének tárgyalásánál megjegyezte: „Az t mondják, hogy Mátyás a síremlékét, mintha az a fenyegető halál előhírnöke lett volna, félelmében nem fejezte be, és a nagy fáradtsággal kezdett művet befejezetlenül hagyta.” „a haláltól ugyan korra miatt nem kellett félnie, hiszen alig érte el 50. évét.”¹⁴ Ez utóbbi adat is inkább egy 1440–1441. évi dátumot sejtet, mint az 1443-at.

A legismertebb krónikává azonban Heltai Gáspár magyar nyelven, 1575-ben, Kolozsvárott megjelent munkája vált. Ebben pedig az 1443. év szerepel. A szerző Bonfini utolsó erre vonatkozó szöveghelyét idézi fel. „Szülé kedig eszt a Mátyást Kolosvárott Erdélben, mikoron írának Krisztus Urunknak születése után 1443, böjt második havának huszonhetedik napján reggel három órakort.”¹⁵ Ez pedig 1443. március 27-i dátumot ad.

Ennyi adat is jól megmutatja, hogy a Mátyás király születési évére vonatkozó időpontok milyen szóródást mutatnak Hunyadi Mátyás esetében, a történetírók becslésein kívül azonban fennmaradt jogi hitelességgel bíró forrásunk is, amelyben az életkor említése/nem említése különös fontossággal bír.

3. Az előbbi történetírói vélekedéseket felülírja az érintettektől származó információ. Ebben az említett bizonytalanságban perdöntő irányt mutat az a megjegyzés, amelyet Mátyás levelezésében találunk. Kriza Ildikó hívta fel a figyelmemet arra, hogy Mátyás egy 1476. január 16-án, IV. Sixtus pápához írt levelében meg is említette saját életkorát. „...az ifjú kortól kezdve, azaz a 18. életévtől, mintán ennek a királyságnak kormányzásához hozzájuttam, mindig és mindenütt mindenben – amelyekben csak tudtam – az apostoli

¹³ Galeotto Marzio könyve Mátyás király találó, bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről. é. n. (2002). Bp., 16, 38.

¹⁴ Tubero, Ludovicus 1994. *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*. Közreadja: Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 4. Szeged, 63–64.

¹⁵ Heltai Gáspár 1981. *Krónika az magyaroknak dolgairól*. S. a. r.: Kulcsár Margit. Bevez.: Kulcsár Péter. Bp., 203.

szentszéknek minden szófogadással engedelmeskedtem”.¹⁶ Ha ezzel az adattal számolunk, mivel az uralkodó magát 1458. január 24-én 18 évesnek mondta, akkor az 1440. évi születést kapjuk. Ha viszont a február 23-i születésnapot is figyelembe vesszük, akkor az uralkodó már a 19. évében van, csak azt még egy hónap múlva töltötte volna be! Persze lehet ezt a levéladatot – forráskritikai szempontból és utólagosan – a pápa felé mutatott propagandának minősíteni, azzal, hogy Mátyás érettebbnek mutatta volna magát a trón megszerzésének évében, bár erre semmi nyomós oka nem volt. Ezt az információt megerősítem egy olyan oklevéllel, amely Mátyás ez irányú szándékától már biztosan független, és amely azt bizonyítja, hogy ennek az említett életkornak valóság alapja van.

Tudjuk, hogy az elmélyülő bárói ligaharcok során még Hunyadi János, kormányzóként, két alkalommal (1448, 1451) is vegyes házasság létrehozásával próbálta megteremteni a békét, két riválisával, Branković György szerb despotával és Cillei Ulrik gróffal. Az 1439-es firenzei–ferrari zsinaton az egyházi unió létrejöttével látszólag kánonjogilag elhárultak a vegyes házasságra vonatkozó külön szabályok által támasztott akadályok is.¹⁷ Mindkét alkalomra Hunyadi úgymond gyámkormányzósága idején (1446–1452) került sor.¹⁸

Az első alkalommal eljegyezték a kormányzó nagyobbik fiát, Lászlót Ulrik gróf kisleányával, az ortodox keresztény Cillei Erzsébettel, Branković György unokájával. Az erről tudósító oklevél 1448. június 18-án keletkezett. A Hunyadi–Branković megegyezés azonban nem valósult meg. A kormányzó egy újabb alkalommal is fiának és az ortodox keresztény hitű Cillei leánynak az eljegyzéséhez folyamodott. Ismét egy olyan ritka történelmi pillanatnak lehetünk tanúi, amely az ellenségeskedést felülírta.

Az 1451. augusztus 7-én a szerb fővárosban, Szendrő várában keletkezett és Garai László nádor által kiállított nádori oklevél a békét „*bázasági kötelelkekkel és szövetséggel*” igyekezett állandósítani, amely révén „*a sógorság örök és szent uniója*” jön létre a despota és a gubernator úr között.¹⁹ Az oklevélből

¹⁶ Mátyás levelezése a római pápákkal 1458–1490. Monumenta Vaticana Hungaricana I./6. Budapest 1891. 105. Újabb kiadása: Mátyás király levelei. Külügyi osztály 1458–1490. S. a. r.: Mayer Gyula. Bp., 2008. 327.

¹⁷ Szabó Pál 2015. *1440 – Nándorfehérvár első oszmán-török ostroma és előzményei*. Szeged, 56.; Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András 1998. *Magyarország története 1301–1526*. Bp., 206.

¹⁸ Engel–Kristó–Kubinyi i. m. 204–209.

¹⁹ Gr. Teleki József 1853. *Hunyadiak kora Magyarországon*. Tizedik kötet. Pest, 305–312. Különösen: 306.

az is kiderül, hogy az ünnepélyes alkalmon jelen volt az idős szerb despot teljes családja, s azt is megtudjuk, hogy a despota és a kormányzó közötti ellenséges viszony és legtöbb sérelem körülbelül három éve tartott. Az oklevél szerint a „*most tíz évesnek megállapított*” Cillei Erzsébetet eljegyzik a kormányzó fiával, az igen kiváló Mátyással a „*keresztény egyház szent rítusa*” szerint a „*házasság szent szövetségében*”. A leendő esküvő ideje pedig az a nap lesz, amelyen Erzsébet majd eléri a *törvényes életkort (legitima aetas)*, azaz 1453 Szent Miklós püspök napján (december 6.), a születésnapján.

Véleményem szerint ez a nádori oklevél Mátyás születési időpontját is pontosítja, korábbra teszi. Láttuk, hogy Cillei Erzsébet esetében az oklevél pontosan meghatározza a házasságkötésre is alkalmas ún. „törvényes életkorát”. Tudnunk kell, hogy ez még nem jelenti az ún. teljes nagykorúságot, életkort, hanem egyfajta *korlátozott nagykorúságot*. A 12. életév pedig Werbőczy István Hármaskönyvének megállapításával is egybevág: „*Törvényes korúak ... a mostani időben fiúk és leányok egyaránt tizenkettedik évök betöltésével.*”²⁰

A törvényes kor kezdeteként a 12. életév a magyar joggyakorlatban még évszázadokon át fennmaradt, még a 18. században is létezett és leggyakrabban a gyámságot szüntette meg. A korábbi évszázadokra nézve viszont az oklevelekben és – még Werbőczy szerint is – a törvényes életkor (*legitima aetas*) a nemek szerint még eltért. A fiúknál 14. életév, a lányoknál 12. életév volt ennek elfogadott kezdete. A jogtudós Werbőczy a saját korára értette az egységes élet éveket. Ez, Holub József szerint, akár Werbőczy „találmánya” is lehet, de úgy becsülte, hogy 1505 táján mehetett végbe az egységesülés. Véleményem szerint azonban ez az egységes életkori korhatar már a 15. században, a Hunyadiak korában is alkalmazott volt. Az Árpád-házi királyok idején ugyanez a törvényes életkori határ még magasabb volt, 15. év.

Az, hogy a 15. században a király személyére is vonatkozott a már említett 12 éves életkor, arra az 1440 februárjában született, kiskorú V. László király esete a példa. Tudjuk, hogy 12. életévének betöltésekor, 1452 végén mondott le Hunyadi a gyámkormányzóságról, amikor a király átlépett a *törvényes korba*. Bonfini erről így írt: „*mert itt az ideje, és így kívánja a törvény, kormányzói tisztemről önként lemondok*”.²¹ Úgy vélem, hogy ez a kormányzóság a magánjogi értelemben vett gyámságot is magában foglalta, amelyre

²⁰ Werbőczy István 1990. *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve*. Bp., 238.

²¹ Bonfini i. m. 664.

a gyermekkor miatt volt szükség. Erre utaltak a rendek Hunyadi megválasztásakor is: „Mivel pedig koránál fogva éretlen volt a királyságra, kormányzó kijelöléséről döntöttek... míg László alkalmassá nem válik az uralkodásra...”²² A vele szemben egykor megválasztott I. Ulászló 15 évesen érkezett az országba, a hazai törvényes életkori határon túl, számára nem is választottak gyámkormányzót.

A 15. században a nőknél meglévő törvényes életkor kezdetét jelző 12. életévet pedig Mátyás első felesége példájával szeretném igazolni. A király feleségét, Podjebrád Katalint 1461 májusában, tizenkét évesen adták át Mátyásnak. Ezt követően kötötték meg a házasságot. Az életkort pedig egy epigramma is megfogalmazza. Fedeles Tamás szerint a házaselet hiányára utal Janus Pannonius egyetlen epigrammája („*Panaszkodik Mátyás király Moldvában való hosszas időzése miatt*”).²³ A vers valóban a király távollétét panaszolja. Muraközy Gyula fordításából ez a többletjelentés nem derül ki: „*már kivirulva a nász / / várja a kis Katalin.*” Az 1462-ben írt „*Sarmatici montes...*” kezdetű epigramma latin szövege többet közöl. Azaz, itt nemcsak a házaselet hiányáról van szó, hanem arról is, hogy az immár 12 éves Katalin már alkalmas a férjhezmenetelre, a jogi-életkori akadály is elhárult. „*nubere parva viro / / iam Katharina potest*”²⁴ A disztichon pentameterorát így tolmácsolnám: „*kis Katalint férjhez / / férjhez adni lehet.*”

Visszatérve az 1451. évi nádori oklevélre, annak legfontosabb tanulsága ezután következik! A leendő férj, Hunyadi Mátyás esetében viszont nem említik az ő törvényes életkorának a *hiányát*. Ha a 12 évet vesszük alapul, akkor az oklevél kiállításakor, 1451. augusztus 7-én, Mátyásnak a 12 évet február 23-án már minden bizonnyal be kellett töltenie. Ez pedig azt jelenti, hogy legalább 1439-ben születhetett. A születési éve viszont nem lehet korábbi, azaz nem lehetett idősebb, mert ezt az elvi lehetőséget a már idézett 1476. január 16-i, a pápának írt levele behatárolja. A királyság átvételekor a 18. évét betöltötte, a 19. évében pedig csak lehetett. A nádori oklevél ezt pontosítja, véleményem szerint tehát egy 1439-es születési évvel számolhatunk.

²² Bonfini i. m. 647.

²³ Fedeles Tamás 2009 „Néha szerelembe keveredett egy-egy nőcskével...” Mátyás király és a szebbik nem. In: *Rubicon*, XX/21.

²⁴ Iani Pannonii Opera quae manserunt omnia. 2006. Volumen I. Epigrammata Fasciculus 1. Textus. Edidit, praefatus est et apparatu critico instruxit Iulius Mayer. Bp., 221.

Jól tudom, hogy mindez nem egyezik meg a történészek többsége által vélelmezett 1443-as évvel. Ha ezt az évet vennék alapul az oklevelünkben, Mátyás 1451-ben csak 8 éves lenne, ahogyan trónra lépésekor tizenöt. Ebben az esetben ezt az oklevélben megemléítették volna, ahogyan azt Cillei Erzsébet esetében meg is tették.

Ezzel kapcsolatban, négy év múlva, egy másik oklevél Mátyás 12. életévét ki is mondja. 1455 májusában ugyanis Hunyadi László kérvényt nyújtott be Cillei Erzsébet nevében III. Callixtus pápához ennek az eljegyzésnek az érvénytelenítéséhez. Érdeemes ennek a vonatkozó részét közölni. „...*a házasságot, amelyet bizonyos ésszerű okokból kívántak házasság módjára megkötöni, ám, mivel Mátyás, az említett Lászlónak atyai testvére, akkor a 12. évében lévén, most pedig a 13. életévében van, ezt a házasságot vagy helyesebben mondva eljegyzést ... mégis az említett Mátyásnak a korhiánya miatt, a jövőre nézve kötötték...*” Azt is megtudjuk, hogy 1455-ben Mátyás és Erzsébet ezt a házasságot nem hálták el: „*így e részben a szándékukat nem tudták betölteni.*”²⁵

Ez az oklevélrészlet – forráskritikai szempontból – csúsztatást, részigazságot tartalmaz, de véleményem szerint perdöntő megerősítést ad előbbi állásponthoz védelmére. Időközben C. Tóth Norbert és Pálosfalvi Tamás felhívta a figyelmemet arra, hogy az 1455. évet és Mátyás ekkor említett 13. évét számolva egyértelműen az 1443-as születési évet adja. Azonban ez az oklevél ellentmondó, mert az 1451. évi eljegyzésre és a nádori oklevélbe foglalt házassági szerződésre is utal. Megemlíti, hogy a házassági szerződés megkötésekor, *akkor* Mátyás 12 éves („*tunc in XII^a*”) volt. Mivel mi tudjuk – amit valószínűleg a pápa nem –, hogy ez az eljegyzés és az erről szóló, általam már idézett oklevél 1451-ben született, így véleményem szerint *ezt* az adatot kell figyelembe vennünk és vissza-számolva ez nem az 1443. évet, hanem az 1439. évet adja! Hacsak nem feltételezzük, hogy Mátyás olyan szerencsés ember volt, hogy négy évenként csak egy évet öregedett, a rend kedvéért például szökőévenként egyet. Tehát a pápai kérelem beadásának idejében, 1455 májusában, Mátyás nem lehetett a 13. életévében. Egy másik csúsztatás pedig az, hogy ez a házasság Mátyás korhiánya miatt hiúsult volna meg. Éppen ellenkezőleg, a nádori oklevél Cillei Erzsébet 10 éves életkora miatt halasztotta el azt a törvényes korának eléréséig, 1453. december 6-ig. Hunyadi László a kérvényében tehát igyekezett a pápa előtt több valótlán indokot is

²⁵ Erdélyi Gabriella 2011. „*Married the sister of his late life*”. *Negotiation of kin-marriages in Renaissance Hungary*. In: *Specimina Nova Pars Sectio Mediaevalis VI*. Redegunt Márta Font–G. Kiss. Pécs. 109.

felhozni e korábbi házasság érvénytelenítéséhez. Az az érve viszont valóban igaz, hogy e házasságot Mátyás és Erzsébet nem hálták el.

Az 1439. évet erősíti az a tény is, hogy Mátyás 19 éves életkora a középkori magyar szokásjog szerint is jól illeszkedik a mellé rendelt kormányzó, Szilágyi Mihály megbízási idejéhez. Mert azt tudjuk, hogy Bonfini szerint 5 évre rendeltek Mátyás mellé kormányzót. A kérdés összetettebb. Kubinyi András álláspontját követve, Pálosfalvi Tamás kétségeket emelt a Thuróczy és Bonfini által közölt öt éves adatot illetően.²⁶ Azzal érvelt, hogy a 15 éves kort elérve V. László mellé miért nem választottak kormányzót vagy kormányzó régenstanácsot, úgy, ahogyan – az 1443-as születéssel számolva – a trónra lépő 15 éves Mátyásnál.²⁷ Úgy vélem, hogy a kettőt jogi értelemben külön kell választani. A Mátyás mellé állított kormányzóság nem a hazai szokásjog vagy törvény alapján járó „törvényes” gyámkormányzóság, az indoka nem a kiskorúsággal, azaz a törvényes életkor hiányával függött össze, hanem eseti, „rendelt”, politikai kormányzóság, amely Szilágyi Mihály befolyásának, hatalmának megtartására szolgált. Ne feledjük, hogy Mátyás apja, Hunyadi János 1456-ban meghalt, Szilágyi ennek okán, csupán családi szempontból is, szóba jöhetett a törvényes korú, 19 éves uralkodó mellett. Ezen megfontolás alapján sem tartom téves információnak Thuróczy vagy Bonfini közlését, azonban ezt az 1439-es születési év is alátámasztja. Az előbbi adattal számolva ugyanis az 5 év Mátyás 24 éves koráig tartott volna, azaz a teljes nagykorúságig, a teljeskorúságig! Werbőczy a teljeskorúság elérését férfiaknál szintén a 24. életévben határozta meg: „Teljeskorúak a finembeliek huszonnégy éves korukban; a nők pedig mostani szokásjogunk szerint, tizenhat éves korukban.”²⁸

Az 1439. évi, korábbi születési időpont természetesen nem módosítja a kolozsvári születés helyét. Bonfini adataival teljesen összeegyeztethető, amely szerint „Mátyás Erdélyben született, Kolozsvárott és ott is nevelkedett éretlen kamaszkoráig.”²⁹ A szülés hónapjának és napjának vizsgálata külön tanulmányt igényel.

Az eddig elmondottak alapján egy rövid forráskritikai megjegyzést tennék. A fent említett oklevél kapcsán fontos tanulság az is, hogy a kutató történészeknek, jogtörténészeknek szükséges a rendelkezésre álló források

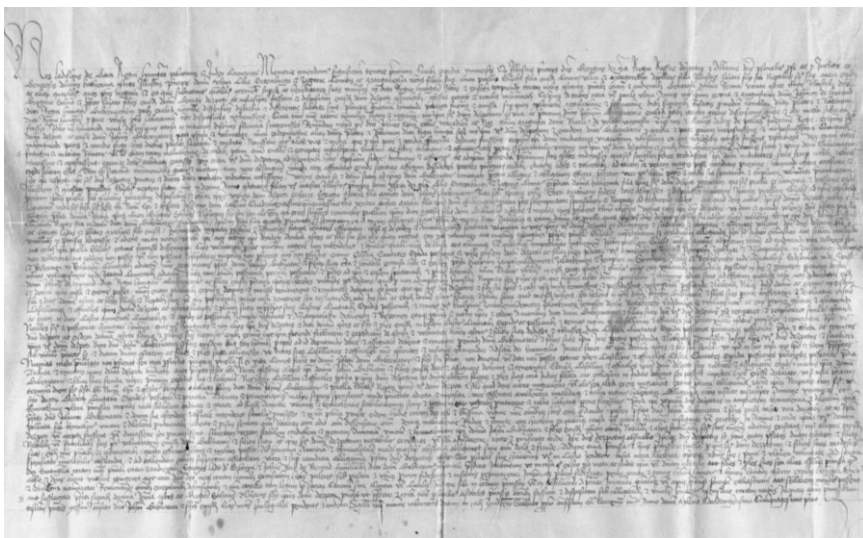
²⁶ Pálosfalvi Tamás 2013. *Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőké krónikájához*. In: *Századok*, 147/2. sz. 349–350; Kubinyi i. m. 44.

²⁷ Pálosfalvi i. m. 349–350.

²⁸ Werbőczy i. m. 238.

²⁹ Bonfini i. m. 713.

egymáshoz viszonyított súlyának és minőségének az értékelését is elvégeznie. Ebben az esetben véleményem szerint egy 1451-ben kelt nádori oklevélbe foglalt házassági szerződés, az 1455. évi kérelem és Mátyás 1476-ban írt levele nagyobb súllyal esik latba, mint a történetírók visszszámításon alapuló esetleges tévedései vagy a korabeli gyakorlatot követő becslései. Mátyás trónra lépése utáni gyors helyzetfelismerése és döntőképesége inkább vall egy tizenkilenc éves, tehetséges uralkodóra, mint egy tizenöt éves kamaszra. A születési dátum pontosításával Mátyás emlékezete sem szenved csorbát, mivel jövőre lesz ennek a valószínűbb születési dátumnak az 580. évfordulója.

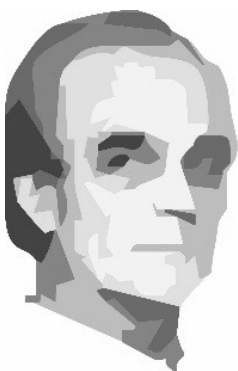

Az 1451. 08. 07-i nádori oklevél fényképe

<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/163290/?pg=1&bbox=456%2C-6194%2C8542%2C-87> (a letöltés ideje: 2018. 09. 30.)

Iványi Ödön emlékezete

Összeállította: Kele Szabó Ágnes

Száz éve született az Iványi Ember, akire mindenki szeretettel, tisztelettel emlékszik, aki sokak pályáját, életszemléletét alakította, aki műveivel örökre beírta magát a magyar képzőművészet történetébe.

A róla szóló portréfilmben – Kovács Bodor Sándor, Peák Ildikó és Sándor Zoltán alkotása – hallható adatok szerint „1918-ban született Leszényén. A Képzőművészeti Főiskolát Rudnay Gyula tanítványaként végezte el 1943-ban. Rudnay, aki ifjabb éveiben rendszeresen festett Nagybányán, vezethette rá a fiatal művészt a táj, a föld szeretetére, a sötét tónusok közül felragyogó világos színek szépségére. A főiskola után – számos kortársához hasonlóan – sorsa a katonaság s hadifogság lett. A háború után a negyvenes évek végén Baján dolgozott. 1954-ben telepedett le Salgótarjánban. Az 1950-ben megyeszékhellyé nyilvánított város ebben az időben lázas, forrongó periódust élt át. Szinte alapjaiból kellett megteremteni a helyi szellemi, művelődési életet. Iványi Ödön pedagógusként s szervezőként egyaránt tevékeny részt vállalt e pezsgésben. Dolgozott könyvtárigazgatóként, jelen volt a Palócföld keletkezésénél, szervezte a helyi képző- és iparművészek csoportját, tanított a Madách Gimnáziumban, patronálta a környék amatőr képzőművészeit.”

A Palócföld 1956/1. számában Szabó Béla beszámolót közöl a III. megyei képzőművészeti kiállításról. Ebben így ír: „Ezen a kiállításon mutatkozott be Iványi Ödön. Nyugodtan mondhatjuk, hogy szép sikerrel. Olajképei a legjobbak közé tartoztak. ... Gordonkás c. portréján még érezni Rudnay Gyulának hatását. Tájképeiben azonban már túllép ezen.”

Később, a látvány lírai megfogalmazása, az absztrahálás, az enteriőrök világa, az erőteljes színekkel festett olajképek után, a 70-es évektől készült képein az akvarelltechnika felszabadító ereje érhető tetten. Hallatlan frissességgel, kiérleltséggel dolgozott. Kitartó munkáival kereste, találta meg azokat a tisztaságot, szépséget, harmóniát hordozó áttetsző, különleges ragyogású felületeket, amelyek késői képeit jellemzik.

Iványi Ödönt az alkotásain keresztül és elbeszélések alapján ismertem, személyesen sosem találkoztunk. Főiskolás koromban a városi rajzszakkörbe is jártam, melyet akkor már Hegedűs Morgan vezetett. Ott hallottam először Iványi Ödönről. Mindenki szeretettel, tisztelettel emlékezett rá. Most, születésének évfordulóján próbálom megrajzolni Iványi Ödön alakját. Az alkotások megtekinthetők a Dornyay Múzeumban és nagyon sokak otthonában. A portré kialakításában gyermekei, pályatársai, tanítványai, barátai voltak segítségemre.

Iványi Zsuzsa:

Igazi Apa volt, aki minden este mesélt nekem. Abból a mesekönyvből olvasott, amit én választottam. Sokszor hamarabb elaludt, mint én. Hagyta, hogy fodrászosat játszak vele, fésülhettem a haját. Tudta kívülről a verseket, amit meg kellett tanulnom. Mindig ő kérdezett ki. Ha új ruhát, cipőt szerettem volna – mert megláttam valamit a kirakatban –, a zsebpénzéből vette meg nekem. Bármilyen gondom volt, ott állt mellettem. A humánus, az emberség jellemezte. Jó érzés volt és ma is az, hogy mindenki szerette. Nemcsak engem hallgatott meg, hanem sokszor ültek ott nálunk ismerősök különböző problémájukkal. Próbált segíteni. Beszélgetett velük, és nagyon jól tudott hallgatni. Soha nem mondta, hogy nem ér rá. Samu főorvos úr pszichiátriai betegek közül is jártak a szakkörébe a Bányász Kultúr-otthonba olyanok, akikre jól hatott a rajzterápia. Őket is nagyon szerette.

Soha nem érdekelték a díjak, kitüntetések, soha nem tett volna egy lépést sem azért, hogy megkaphasson bármit. Legszívesebben mindig festett volna, de mivel családja volt, elfogadta, hogy kell egy „rendes állás”, ahogy anyu megfogalmazta. Az élet úgy hozta, hogy közel 10 évig egy sötét mosókonyhában festett a Játszó úton, és csak halála előtt jutott a napfényes műterméhez a Rákóczi úti iskola mögött. A Madáchban, ahol engem is tanított, volt olyan kollégája, aki csak negyedikben tudta meg, hogy a lánya vagyok. Az osztálytársaim pedig élvezték, hogy a tanár úrnak „jelentettem”.

Iványi László:

Nekem Apu elsősorban az apám volt, családfő, törődő édesapa, akinek az volt a szenvedélye, hogy alkotott, hogy megfesse a „jó képet”, ugyanakkor nem ezzel kereste elsősorban a kenyerét, ahhoz dolgoznia kellett. Talán ez volt szegénynek a legnagyobb keresztje.

Emlékszem a Bartók Béla úton a műtermére. Milyen klassz, világos és nagy volt! Ha otthon volt, állandóan dolgozott, festett az állványnál.

Nagy lakás volt, de ott mindig rátaláltam. Néha még a háromkerekű bicajommal is meglátogattam. Milyen nagy veszteség lehetett neki, amikor átköltöztünk a csillagházba, egy lakótelepi lakásba! Egy darabig itt is festett, aztán jöttek a vásártéri szűk és sötét kuckók. Először a pince, majd a Játszó utcában a padlás, a mosókonyha.

Sokszor eszembe jut Morgan, amikor abban a bizonyos emlékfilmben – amit a város készített Apuról – megemlíti „...Dönci Bácsi a fényt festette egy sötét lyukban.” Ez sokszor eszembe jut, mert annyira találó és jellemző Apura. Benne van a szerénysége, az elhivatottsága.

Nem emlékszem, hogy otthon olyan nagy művésztársasági élet zajlott volna.

Arra emlékszem, hogy időnként meglátogatta Szabó Tamás vagy Morgan, és belemerültek a beszélgetésbe, mert olykor nagyon későn távoztak. Ha jól belegondolok, a művésztelepek azok, ahol Aput egy kicsit kívülről tudtam figyelni, és a művészbembert is láttam benne. Sokszor vitt magával nyaranta kisszrácként az általa vezetett művésztelepekre. Tokaj, Makó, Kányás, Bánk, Szirák nekem emlékhelyek, mindnek megmaradt a hangulata bennem. Szerettem ezt a légkört, annak ellenére, hogy felnőttek között voltam. Mindenki alkotott, festett, szobrászkodott, természetesen Apu is – még én is. A nyári estéken a tábortúznél énekelt a társaság, a vé-

gén mindig utoljára mi ketten maradtunk, és lepisiltük a paraszt. Azt hiszem, nekem ezek a legszebb emlékeim vele kapcsolatban. Ekkor éreztem leginkább, hogy összehozunk. Láttam, hogy nagyon szeretik és tisztelik az

emberek, és ez jó érzés volt. Büszke voltam rá, meg arra is, hogy én vagyok az Ő fia.

Dr. Csongrády Béla Madách-díjas közíró:

Amikor a hatvanas évek közepén megismertem, már könyvtárigazgató volt, én pedig az akkori városi tanácsra kerültem az osztályvezető, Kojnok Nándor kérésére, mondhatni parancsára az akkori szóhasználat szerint népművelési felügyelői munkakörbe. Munkakörömnél fogva gyakran találkoztunk a könyvtár témakörében éppúgy, mint művészeti ügyekben. Beszélgetéseink során az is kiderült, hogy Ő volt az egyik elődöm. 1965 tavaszán – április 4-én (!) – a mai Hello Café helyén, ahol aztán később a mai könyvtár is működött – még a félig kész épületben rendeztük meg az első Észak-magyarországi Területi Képzőművészeti Kiállítást, a mai Tavaszai Tárlat elődjét. A fő

organizátor Czinke Feri volt, de Iványi Ödön is fontos – bár jóval visszafogottabb, csendesebb, meditatívabb – személyiségként bábáskodott mellette. Mindig nagyon örültem a díjainak, különösen a Hatvanban, az országos akvarellátlatokon elért sikereinek. Több kiállítását is nyitottam – a hetvenes

évek elején Szentesen közös kiállításuk volt Czinkével (talán Lóránt Janival is), ahová együtt utaztunk. Kifejezetten jó baráti viszonyban voltunk, több képet ajándékozott nekem, az egyik ma is fő dísz lakásunknak. Többször jártam náluk a csillagházi lakásukban, tanúja voltam, amint magyarázatokkal ellátva bele-belejavított saját munkáiba. Menedzseltem szakköreit, a fiatalokat felkaroló megyei stúdiót. Ha jól emlékszem, Szirákon is voltam egyik táborukban. Amikor tanár lett a Madáchban – amelyet Csík Pali igazgatott – sokszor hármásban beszélünk meg – akkor én már régen a pártbizottságon dolgoztam – a művészet kérdéseit. Amikor beteg lett, engem kért – éppen a funkcióm miatt –, hogy segítsék a pesti gyógykezelésben. Sajnos hatástalan lett...

Bölcs, jó humorú ember volt. Magát nem festőművésznek, hanem pik-tornak nevezte. Viszonylag keveset beszélt, de lényegre törően, ahogyan mondani szokták: fején találva a szöveget.

Orbán György grafikusművész:

Iványi Ödön szakkörvezetőként, rajzpedagógusként múlhatatlan érdemeket szerzett az utánpótlás-nevelésben, az amatőr művészeti mozgalom támogatásában is. Mindenütt, minden esetben hozzáértéssel, nagy türelemmel, emberséggel segített felszínre hozni a talentumot, fejleszteni kinek-kinek a született képességeit. De nemcsak tanítványai, hanem barátai, művészetszerető ismerősei is őrzik bölcs mosolyú, humánus személyiségének emlékét. Csodálattal nézem lehetetlen finomságú, színekben gazdag festményeit. A szakmai közvélemény mint Rudnay-tanítványt az úgynevezett posztnagybányai vonulat képviselőjeként, illetve a fény festőjeként tartotta és tartja nyilván. Állandó résztvevője volt regionális és országos tárlatoknak, több pályázaton szerepelt sikerrel. Egyéni kiállítása volt például Budapesten, Szécsényben, Makón, Besztercebányán és értelemszerűen számos alkalommal Salgótarjánban. Egerben az Országos Akvarell Biennálén nagydíjat is kapott. Legjobban ugyanis ezt a technikát szerette: „Ez felszabadított minden eddigi kötöttség alól. Bár most is dolgozom olajjal, mégis úgy érzem, hogy ebben a műfajban tudok legkönnyebben, gátlásmentesen megnyilatkozni... Akvarelljeim a tisztaság utáni vágyból születnek... Szeretném felkelteni a szebb utáni vonzalmat” – mondta, illetve írta.

Kovács F. Gábor tanár:

1970 szeptemberében kerültem a Madáchba. Mindenki és minden új volt, Dönci bá is. Az ő egyetértésével, kis barátkozással így hívtam, egyébként is jóval idősebb volt nálam. Első találkozásunk alkalmával éppen mérges volt, mert rajzszertárának anyagát (főleg népi kerámia) szét-hordták. Festés volt a nyáron, kirakták és nagyrészt lába kelt a gyűjteménynek. Joggal dohogott, mert évek során gyűjtötte össze.

Töredelmesen bevallom, hogy pályám elején meglehetősen konzervatív ízlésű voltam. Akkortájt jelent meg a Modern művészet lexikona, Csakó Gyuri bácsi volt a könyvbizományos, asztalszomszédom volt, ő beszélt rá a könyvre. Megmutattam Döncinek, és ő finoman biztatott: olvassam, nézegessem a képeket és megszeretem a moderneket is. Előzménye, hogy beszélgettünk és nagyon kardoskodtam a „régiek” mellett.

Dönci a tanári szobában csendes, kedves, finom humorú ember volt. Mivel alkotó művész volt, szabad napja is volt. Első vagy második évemben előkarácsonyozott a testület. Sokat énekeltünk, főleg karácsonyi énekeket, a végefelé mást is. Dönci bá is énekelt velünk. Halkan, nem feltűnően. Ma is őrzök fényképet az estről.

Kedvelték, sőt szerették diákjai. Türelmes, segítőkész tanár volt.

Volt egy kollégám, aki rendezett Kisterenyén egy szép kiállítást. Ennek anyagából én is vettem egy vízfestményt. Pár év elteltével elkerültem a gimnáziumból – katonaság, TTI nyelviskola stb. Döncinek és Szatmári Bélának köszönhetem, hogy megismerkedtem a modern művészettel, nógrádi alkotókkal. Nagyon hálás vagyok nekik. Egyszer elárulta, hogy az Iványi név magyarosított, de hogy miből, arra nem emlékszem. Nagyon régen volt! Kedves művész, kedves barátom volt.

Sztermen Ildikó tanár:

Mind külső megjelenését, mind belső emberi értékeit tekintve nagyon szimpatikus embernek ismertem meg. Most is előttem van az – akkor még nem szokványos – félhosszú, őszülő hullámos hajával, amely sármos művészkülsőt kölcsönzött neki.

Nagyon jó kolléga volt. Nem emlékszem senkire a testületből, aki ne szeretne volna. Nyugodt, vidám, kiegyensúlyozott modorával színes egyénisége volt a tantestületnek. Ha kellett, bölcs tanácsokkal, ha kellett, humorával mindig jó hangulatot teremtett maga körül. Szerette a székhely vicceket. Az ő előadásában még a gyenge poén is remekül hatott. A tantestületi értekezleteket nagyon konstruktívan ülte végig: portrékat rajzolt kollégáiról, amit azok meg is kaptak. Egyébként is bőkezűen ajándékozott saját munkáiból, ha az alkalom megkívánta. Valahol még ma is megvan egy kis festménye, amit egyik nőnapra készített a hölgy kollégáknak.

Visszaemlékezve rá csak kellemes emlékek ébrednek bennem.

Lakatos Gézáné tanár:

Ha felidézem Iványi Dönci alakját, egy kiegyensúlyozott, harmonikus, derűs ember jelenik meg előttem. Dönci maga volt a megtestesült nyugalom és szelidség. Soha nem hallottam, hogy felemelte volna a hangját sem kollégái társaságában, sem a tanítványi körében. Végtelen türelemmel fordult mindenkire.

Nem nehéz felidézni őt, már csak azért sem, mert egy kedves, ajándékba kapott munkája díszíti szobám falát. A kép története nem mindennapi. Egy tantestületi vidám rendezvényen („Mirácsolány”: Mikulás–Kará-

csony) kaptam Döncitől, mert nagy szerencsémre, az én nevem húzta ki, s így engem kellett megajándékoznia. Nagy örömet szerzett vele, s a képző is őrzi emlékét.

Szabó Istvánné tanár:

Iványi Ödönnel csupán rövid ideig dolgoztunk együtt. Az akkori osztályomban csak egy évig tanított, de néhány tanítványomnak a mestere lett a későbbi években. Csak ritkán tartózkodott a tanári szobában. Emlékeim szerint vidám természetű, humoros, a jelenségeket kellő magaslatból és távlatból megítélő, kiegyensúlyozott, türelmes ember volt, aki valamennyi kollégával jó kapcsolatot tudott kialakítani. Inkább szemlélődő típus volt, aki ritkán szólt hozzá a felmerülő problémákhoz, de akkor bölcsen, mértéktartó módon és rendkívül körültekintően alkotott véleményt és formálta a nevelőtestületi döntéseket.

Básti Istvánné tanár:

Dönci bácsi művelt, melegszívű, szerény ember volt. Azok közé tartozott, akit a tantestület tagjai gyorsan elfogadtak – különösen mi, fiatalok – a közvetlensége, a stílusa miatt. Sokáig azt sem tudtuk, hogy festőművész. Nem beszélt róla. Míg nem egy alkalommal észrevettük, hogy értekezletek közben portrékat rajzol, nem is akármilyet.

A körülötte zajló eseményeknek nem alakítója, inkább szemlélője volt. Befelé fordulónak mondanám, de nem zárkózottnak. Mindenről volt véleménye, de nem rukkolt vele elő, csak ha nagyon fontosnak tartotta. Jó volt vele beszélgetni, a társaságában lenni. Szívesen meghallgatta problémáinkat, s a maga tapintatos módján segített megoldani azokat. Nyugalom áradt belőle, mely visszatükröződött akvarelljeinek pasztellszíneiben. Tanítványai rajongtak érte. Sokat tanultak tőle, nem egy a festészetet válsztotta élete céljául.

Mi, kezdő tanárok – többek között – mások meghallgatásának fontosságát, egymás munkájának megbecsülését tanulhattunk tőle, mert egy is-

kola oktató-nevelő gárdájába csak így tudtunk beilleszkedni. Köszönet érte, hogy ismerhettük őt!

Fejes Lászlóné tanár:

A Madách Gimnázium volt az életem. Kezdő tanárként és a későbbi években is olyan tanáregyéniségekkel dolgozhattam, akik meghatározták pedagógusi pályámat. Köztük volt Iványi Ödön, akinek mosolya, kedves egyénisége, sugárzó optimizmusa, tiszta művészete arra tanított, hogy az élet szép. Szinte minden nap erre figyelmeztet két alkotása, amit szobánk falán őrzök. Emlékeztet „Döncire”, egy igaz, örök vidám emberre. Köszönöm a „Sorsnak”, hogy vele dolgozhattam!

Varga Judit tanár:

A '70-es évek második felében voltam madáchos diák. Nagyon szerencsésnek mondhatom magam, hiszen negyvened magammal egy olyan nagy múltú gimnáziumban tanulhattam, ahol sok kiváló tanáregyéniség segítette tanulmányainkat.

Engem alapvetően a reál tantárgyak – matematika, fizika – érdekelték, de az itt töltött évek alatt a humán és művészeti tantárgyak is nagy hatással voltak rám. Rövid ideig tanultam a rajz és műalkotások elemzése tantárgyat. Arra, hogy rajzoltunk-e, és ha igen, mit, már nem emlékszem, de arra igen, hogy Dönci bácsi vetített képek segítségével hogyan mutatta meg a világ szépségeit: épületeket, szobrokat, festményeket.

Egy órán, városi séta alkalmával magyarázta el Salgótarján építészeti sajátosságait. A mai napig emlékszem arra, ahogyan elemezte a Fő tér épületeit, építészeti struktúráját, a tervező elgondolását. Arra járva manapság is sokszor eszembe jut ez a régi emlék, Dönci bácsi alakja, érdekes, lenyűgöző előadása. Jó emlékezetemben őrzöm szelíd, csendes, kedves egyéniségét.

B. Gedeon Hajnalka művésztanár:

Dönci bácsit elsős gimnazista koromban ismertem meg. A Madách Gimnáziumban ő tanította nekünk a rajzot, és középiskolás éveim alatt az ő szakkörébe jártam minden héten 3-4 órában a Bányász Kultúrházba, ahol leginkább portrét rajzoltunk.

Nagyon kedves, megnyerő, pozitív kisugárzású, víg kedélyű személyiség volt. Nemcsak tanárként és művészként, hanem Emberként is nagyszerű példa számomra. Mindig olyan mélységes szeretettel, emberséggel és empátiával tudott tanítványai felé fordulni, hogy bírálatát, korrigálását is biztatásként, megerősítésként fogadtuk. Sokat mesélt fiatalkori megpróbáltatá-

sairól, a háborúkról, egyéni sorsának alakulásáról, az életében történt szerencsés fordulatokról, a szorgalomról, kitartásról és a művészi hitvallásról. Dönci bácsi alakja mély nyomokat hagyott valamennyi tanítványában.

Kemp Zsuzsa festőművész:

Iványi Ödön rajzsakkörébe a hatvanas évek végén, felsős gimnazistaként jártam. A helyszín Salgótarjánban, a Bányász Művelődési Otthonban volt, tágas rajzteremben. Együtt rajzoltunk Lipták Gyurival, aki amúgy is osztálytársam volt, és Szabó Tamással. Volt ott egy elég furcsa srác, akinek a képei is elég furcsák, kicsit darabosak voltak számunkra. Utólag röstelkedve bevallom, egymás közt ki is nevtük a munkáit, Dönci bácsi – mert hát tulajdonképpen ez volt az igazi neve – azonban nem. Soha nem tett volna ilyet. Senkit nem sértett meg azzal, hogy ez „ilyen rossz”, vagy „olyan rossz”. Ezt a szót ki sem ejtette. Megvolt az a különleges és ritka pedagógiai képessége, hogy bele tudott helyezkedni az adott mű látás- és kifejezőmódjába, és azon keresztül korrigált. Ennél jobb és hasznosabb segítséget nem kaphat az, aki ilyesmire adja a fejét.

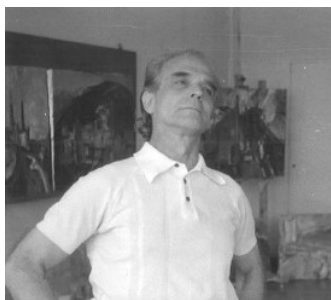
Dönci bácsi nem volt harsány természetű; a fennhéjzás teljességgel hiányzott belőle. Kedves és visszafogott volt mindig, inkább kevesebbet mondott, mint többet, a szája sarkán félmosollyal.

Hogy kacskaringós életpályám során festőművésszé lettem, bizonyosan volt szerepe a sakkörben vele töltött éveknek.

Lipták György grafikusművész:

Alkotói pályámon Orosz István indított el, de középiskolás és fiatal felnőtt korom meghatározó művészegyénisége Iványi Ödön volt. Nyolcadikos koromban egy mártélyi alkotótáborban kerültem először alkotói közegebe, hallottam először művészeti előadásokat.

Gimnazista koromban – a Madáchban – Iványi Ödön művészettörténetet tanított, és ő vezette a megyei amatőr művészeti táborokat – Szirákon, Kányáson. Ezeknek lelkes résztvevője voltam. Abban az időben élesen elkülönült egymástól az amatőr és a profi művészek köre, de Iványi Ödön nem vont éles határvonalat e két csoport közé. Az amatőrök pártfogója volt, ezért többen – kissé lenézően – a „dilettánsok pártfogója”, az „amatőrök mentora” jelzővel illették. A táborokban sok mindent kipróbálhattunk, lehetett kísérletezni. Egy ilyen alkalommal Dönci bácsi azt javasolta, hogy próbálkozzam plasztikával – ahol a vonalak térbelivé válnak, hogy ne legyen síkszerű a rajzolásom –, mert az is segíthet az Iparművészeti Főiskolára való felkészülésben.

Iványi Ödön végtelen humánus ember volt. Elég ránézni a képekre. Olyan arc, amiről sugárzik a bölcsesség – még a rossz minőségű amatőr fotók is hozzák ezt a ki-sugárzást. Sokan bizonygatták, hogy milyen közel állnak hozzá. Ez természetesen igaz volt, joggal mondhatták, ugyanis olyan kapcsolatteremtő képességgel, emberszeretettel rendelkezett, hogy akivel beszélt, sokszor érezhette úgy, hogy ő az egyik, aki a legközelebb áll hozzá.

Mindenkivel egyforma tisztelettel bánt. Az alkotótelepen egy sérült ember az ő számára nem jelentett kevesebbet egy főiskolásnál vagy bárki másnál. Főiskolás koromban is bejártam a szakkörébe. Nem rajzolni, hiszen az iskolában bőven elláttak minket rajzi feladatokkal. Sokkal inkább beszélgetni. Egy rossz fotelbe süppedve szívogatta a cigarettáját. Faggattam Rudnayról, a színékről, a magyar művészetről. Ezekről csak kevesekkel beszélt.

Jártam a műteremnek nevezett ablaktalan mosókonyhában, ami nyáron meleg, télen hideg volt. Mindig kerestem valamilyen ürügyet a megkeresésére, a találkozásra. Iványi Ödön személyisége megegyezett a művészetével. A hétköznapiakban és a műveiben is tiszta ember volt.

A '90-es években meghívást kaptam a Rudnay-tanítványok által létrehozott Rudnay társaságba, ahová áttételesen – a tagok nagy örömeire – Iványi Ödönön keresztül én is tudtam vinni Rudnay szellemiségét.

Lóránt János Demeter Munkácsy-díjas festőművész:

1967-ben költöztünk Tarjánba – a műteremlakás miatt. A „Rokkantelep” tetején Czinke–Mustó–Lóránt, a lenti kanyarban Szabó Gazsi. Arra pontosan nem emlékszem, hogy Döncivel mikor találkoztam először, de ellentétben a többi kollégával, ő egy mindig mosolygó, barátságosan az ember szemébe néző ember volt, soha egy rossz szót nem mondott senkiről. Életét – örömeivel és gondjaival együtt – teljes természetességgel élte. Könyvtárigazgatósága idején irodája szinte művészkлубként működött. Sokan jöttünk ott össze, beszélgetni-vitatkozni: Czinke Ferenc, Molnár Zsolt, Szatmári Béla, Kojnok Nándor, Kerekes László, Kelemen István, Erdős István. Később Dönci a valamikori Tüzép helyén álló többszobás házba költözött. Ott hosszú estéket töltöttünk együtt. Még Hankó elvtárs, a Megyei Tanács elnöke is rendszeresen eljött ismerkedni egy kicsit a művészettel.

Ha jól emlékszem, Dönci Rudnay-növendék volt, talán korai munkáin látszóhatott a mester hatása, de később már teljesen ő maga volt, akinek semmi baja a világgal, idővel ugyanis minden megoldódik. Egyre színesebb olajképei még követtek valamely törvényszerűséget, de akvarelljeiben már egy az egyben Dönci

szólt hozzánk. Sok-sok vizes papírra emlékszem, amikor a Vásártér egyik épületének padlásterében dolgozott. Szinte lépni sem lehetett tőlük. Hihetetlen érzékkel, jó értelemben vett gátlástalansággal, felelősség nélkül, szinte ösztönösen születtek csodás akvarelljei. Soha nem ment túl a mértéktartó megoldásokon, sok-sok lazúrt használt. Az ily módon született akvarelljein első pillantásra csak egy szín- és formaegyüttes, egy színhangulat rajzolódott ki. Később aztán ezek a színek, rétegek elkezdtek mesélni, lehet mondani, térben és időben is. Lehet, nem helytálló, de Döncit talán gesztusfestőnek be lehetne állítani, jóllehet nem erőszakos, mozdulatai nem durvák, hanem valami finom, emberi, lágy simogatásszerű az, ami visszasugárzik képeiről.

Egy jellemző történet: rézkarc-megbízásokat kaptunk. Dönci is választott egy témát, és mint a nem kimondottan specialista a rézkarcban, nem vonalhálóval oldotta meg a kérdést, hanem szinte akvarellszerű nagy foltookban. Végül is elfogadható munka született.

Életműve – értékei ellenére – nem kimondottan elismert, mint sajnos sok, már elhunyt tarjáni kolléga esetében. Még egy utolsó gondolat: Dönci a tarjáni temető egyik csendes zugában, egy öreg fűzfa alatt alussza örök álmát, és biztos, hogy nem lenne boldogabb, ha a mulandó értéket képviselő személyek között, a díszsírhelyen talált volna nyugalomra.

SUHAI PÁL

Menekültek

Holt-eleven ma az ember,
napról napra szegényebb.
Gyilkolnák, ha nem ölnék
s képzeleg és vakarózik –
holdfényt sző takarónak.

Útján járni, vigyázni
ennyi marad csak, a részvét,
s múlik ez is, mint minden,
mindegy, hogy kicsi vagy nagy:
végül semmi se szent már.

Mészárszék a világ most,
Ázsia, Afrika rossz hely
és Európa is álmos:
nem felel, észre se vesz már,
s minden nap nehezebb lesz.

Legjobb lenne kifutni,
elmenekülni belőle,
ám hova, mondd, hova mennél? –
hogya magadra tekintesz,
már itt az: menekült vagy.

Egy műfordítás-töredékre

Várady Szabolcsnak

Nem tudhatom, hogy merre visz utad,
de azt remélem, jókor, jóra jutsz
s hogy levelem időben célba ér
s e vers rejtélyét meg is fejtheted –
a műfordítás álarca mögül
kikandikáló úr vonásait,
ki titkolja nevét s e hallgatás
okát, non publicandi, írja rá
a fragmentumra, rejti hátterét,
de nem a néma szív tanácsait,
„a Tiszta Jóhoz leggyorsabb utat”,
amelyen hogya botladozva jár,
csupán a *boldog vak* nyomába lép
s most ismeretlen minket is vezet.

SUHAI PÁL

Testamentum

*Sohol világ, csak belül.
(Rainer Maria Rilke)*

Már réges-régen nem leszek
s még mindig itt leszek veled.
Rád lehelem a versemet.

Vigyázzon, óvjon: adja rád,
míg járom múltad és szobád,
a kedvedet, kedvenc ruhád.

Ha elhagyom majd őrhelyem
és rád ront csöndje hirtelen,
ő akkor is veled legyen.

Még akkor is, ha elhagyom,
őt akkor is csak rád hagyom:
elárvult testamentumom.

Örökrészed és feladat,
amelyet puszta léte ad:
ápolni s benne magadat.

Te vagy, ki tovább adhatod,
te, aki magad is kapod,
magad vagy a stafétabot.

Én nem leszek, de lesz idő,
hogy rád nevet a tűnt idő
és feltűnik az eltűnő.

Ha nem leszek is, lesz „világ”,
ha lesz, hogy ő lehelje rád,
a vers, vázádban pár virág.

SULYOK LÁSZLÓ

Az egyetemista nemzetőr

2. rész

A szomszédos Borsod–Abaúj–Zemplén megyéből került fiatal szakemberként Nógrád megye székhelyére, Salgótarjánba, 1963-ban. A Salgótarjáni Acélárugyárban kapott végzettségének megfelelő munkát. Kohómérnök, kohóipari gazdasági mérnök. Az 1956-os forradalom és szabadságharc Észak-Magyarország ipari fellegvárában, Miskolcon érte: a Rákosi Mátyásról elnevezett Nehézipari Műszaki Egyetemen tanult. Nemzetőr-szolgálatot teljesített a „dicsőséges, szép napok”-ban. Az átélt élmények olyan mély nyomokat hagytak benne, hogy később, már érett fejjel és kellő rálátással, versekben is megemlékezett 1956-ról, s olykor előadásokat is tartott róla, például a Salgótarjáni Erdély-Körben. Az eltelt évtizedek izzig-vérig salgótarjánivá formálták dr. Kúti Istvánt, aki sokoldalú érdeklődését, erős kíváncsiságát, szókimondó, kritikus, egyben segítő attitűdjét a mai napig megőrizte.

Miután október utolsó napjaiban győzött a forradalom, és október 28-ától hivatalosan is lehetővé vált a nemzetőrség szervezése, ettől kezdődően a korábbi egyetemista rendfenntartók is nemzetőrökként teljesítettek szolgálatot. A november 4-ei időpontot pedig nyilván azért hangsúlyozta, mert akkor támadt Magyarországra a szovjet hadsereg, mindenféle előzetes bejelentés nélkül – persze igen furcsa lett volna egy szövetséges államtól, a korábbi „felszabadítónk”-tól hadüzenetet kapni –, irtózatos emberi és technikai túlerővel, a legkorszerűbb fegyverekkel. Abban az időben ez a hadsereg volt a világon a legerősebb. Miként emlékszik vissza erre a kárhozott napra?

Akkor reggel, úgy emlékszem, nem a megszokott módon ébredtünk, hanem ágyúszóra, géppuska- és egyéb fegyverropogásra. Ez volt az „internacionalista ébresztő”, hogy úgy mondjam... Előző nap, szombaton épp hazaugrottam a szüleimhez, a Sajónémeti Vízműtelepre, hogy megnyugtassam őket, nincsen semmi gond, semmi baj, hétfőn folytatjuk a ta-

nulást, vége lesz a sztrájknak. A „dióverő puskával” mégsem akartam utazni, ezért elkértem a szobatársam pisztolyát, a Diákparlamenttől pedig kértem fegyverviselési engedélyt, és így utaztam haza. Este, hazulról visszatérve, azzal feküdtem le, hogy reggel megyek a nyomdához szolgálatba. És akkor, november 4-én reggel az oroszok „zenés ébresztőjére” ébredtünk. Az egyetemet az éj leple alatt szovjet páncélosok vették körül.

Én az I-es diákszállóban a 3. emeleten laktam, ott voltam szintfelelős az egyik évfolyamtársammal. A mi ablakunk a II-es diákszállóra nézett. Félelmetes volt, amikor annak az épületnek az ablakait géppuskával és géppisztollyal végigpásztázták, félelmetes volt hallani azt a csörömpölést. Az üveg a betonjárdára hullott, és utána néma csönd. Majd hallottuk a jajgatást, azokét, akiket találat ért... Akadt olyan lelkes fiú, köztük az én szobatársam is, aki mindjárt lőni akart. Az asztalról felkapta a pisztolyt, és az ablakból akart lőni. Hát persze, mondtam erre, észnél legyél már, túlerővel szemben nem lehet lőni. Miután a II. diákszálló felől is lőtték az épületet, sikerült lebeszélnem arról, hogy az ablak közelébe menjen. Hadd menjenek el először az ablakok alól, mondtam... Az épület mindkét oldala kapott lövéseket, különböző fegyverekből. A diákszálló velünk ellentétes másik oldala, a szemben levő szoba a támadó tankoktól kapott belövést. A földszinti mosdóhelyiségbe kézigránátot is bedobtak. Volt, aki már akkor, korán reggel zuhanyozott vagy mosdott, közjük dobták be a kézigránátot. Az egyik fiúnak elvitte a lábát... Két első éves hallgató pedig halálos lövést kapott. Kiss Gábor gépészmérnök-hallgató épp az ágyában emelkedett fel a harci zajokra; Nógrád megyei volt, Héhalmon lakott; és Kölber Gábor bányagépész-hallgató halt meg, ágyában fekve érte a halálos lövés. Reményt keltő, boldogabb jövőt ígérő, fiatal életeket oltott ki az értelmetlen lövöldözés.

Naiiv a kérdésem, tisztában vagyok vele, mégis felteszem: nem lehetett volna valahogyan elkerülni ezt a támadást?

Hát, ki tudja... Illetve el lehetett volna kerülni, ahogy én azt a későbbi visszaemlékezésekből tudom meg gondolom... Persze a november 4-ei éjszakának a történetében nincs egyetértés közöttünk... Az egyik verzió szerint a Diákparlament vezetői egész éjjel tárgyaltak az oroszokkal, miközben az összes diákparlamentari és fegyver-nyilvántartási iratot igyekeztek megsemmisíteni, hogy ne maradjon bizonyíték. Megegyeztek az oroszokkal, hogy nem lövünk. Ezt a hangosbemondó is közölte, de az épület tetején helyet foglaló géppuskásokhoz nem hallatszott fel, és a zűrzavarban senki nem értesítette őket az egyezségről. Úgyhogy amikor hajnal-

ban megindultak a szovjet tankok a diákszállók felé, géppuskarozat fogadta őket. És a válasz az volt, amiről már beszéltem: tankágyúzás, géppuska- és kézfegyver-sorozat... A hangos híradóban a géppuska megszólalása után állítólag olyan szöveg is elhangzott: „Marhák! Ne lőjetek, mert megegyeztünk!” Aki ezt igazolni tudná, az a Diákszálló vezetője – Fekete Simon évfolyamtársunk – Kanadában él, de már csak angolul lehet vele levelezni. Tudomásom szerint feltették neki ezt a kérdést, de nem adott rá egyértelmű választ... És vannak, akik azt állítják, hogy a Diákszálló vezetője nem tárgyal az oroszokkal... Hát, tudja Isten, mi az igaz.

Az viszont igaz, hogy nagy pusztítást vittek végbe a szovjetek.

Igen nagyot. Lőttek még dumm-dumm golyóval is. Ez egy speciális lövész, s az a jellemzője, hogy becsapódáskor robban. Szörnyű roncsolást végez az ember testében. A nemzetközi egyezmények tiltják is az ilyen lövedékek használatát. Mégis lőttek vele az oroszok. Salgótarjánban is, amit idekerülesem után hallottam valamikor. Meg Isten tudja még, hogy hol. Ők nem voltak válogatósak, tudjuk, megtapasztaltuk... És a diákszállónk kapott gránátlövést is... Majd utána, mint mondtam, csend lett, illetve jajgatás, jajgatás.

Szörnyű lebetett...

A lövöldözés megszűnte után az orosz katonák bejöttek a diákszállóba. Hole ruki! Fel a kezekkel! – kiáltozással kitereltek bennünket az I-es meg a II-es épület közé. Hideg volt az a reggel, jól emlékszem. Szedjük össze a fegyvereket, hordjuk ki a szállóból – parancsolták. Mi erre nem voltunk hajlandóak. Abból a megfontolásból, hogy ha valamelyik marcona orosz katona, aki nem tud a parancsról, meglát fegyverrel a kézben bennünket, könnyen lepuffanthat, mert nem fogja tudni, hogy most éppen összegyűjtjük a fegyvert, vagy éppen ő ellene akarjuk felhasználni. Ugyhogy az I-es diákszállóból az állig felfegyverzett katonák cipelték ki a „dióverő puskákat” és az egyéb fegyvereinket. Az oroszok ezután visszaengedtek az épületbe felöltözni. A szobámba visszatérve vettem észre, hogy a nagyapámtól kapott karórám eltűnt az asztalról. Ellenforradalmi tevékenysége miatt letartóztatták – gondoltam gúnyosan. Amikor újra sorakoznunk kellett a diákszálló előtt – nem tudtuk, hogy mi lesz a sorsunk –, a tolmácsot egyre csak arra kértem, hogy kérje vissza a karórámat. Szerencsére volt annyi esze, de ezt akkor másképp gondoltam, nem fordította le a kérésemet, az őrzők között pedig nem volt olyan orosz katona, aki értett volna magyarul... Nálunk nem úgy cselekedtek az oroszok,

hál' Istennek, mint a veszprémi egyetemnél. Ott azonnal kopaszra nyírták a diákokat, alul-felül, és nyitott kocsival irány Munkács felé. Ezt hosszú ideig nem mondták el senkinek. Csak később tudtam kiszedni én is a vegyész kollégáimból, hogy te, ezt meg ezt beszélik. Hát persze hogy ezt beszélik, engem is elvittek Kárpátaljára, felelte. Nem szabad volt róla beszélni. Azt sem tudták a szerencsétlenek, hogy meddig viszik őket, Munkácsig vagy akár Szibériáig. *[A szovjet és a magyar hatóságok nagyon sokáig tagadták a deportálás tényét. Igazán csak a '80-as évek vége felé vagy még később, a rendszerváltoztatások után ismerték el. Ekkor járhattak utána a kárpátaljai magyar történészek is. A szovjet titkosszolgálat, a KGB ungvári archívumában 30 vasikos iratköteget találtak az 1956-os magyar deportáltakra vonatkozóan. A vallatási jegyzőkönyvek október 27-étől december végéig keltezettek, 13 magyarországi településről 846 nevet tartalmaznak. A magyarokat hat településen tartották fogva. Ezek: Ungvár, Munkács, Sztrij, Drohobics, Csernovci és Sztanyiszlav. – S. L.]*

A miskolci egyetemisták tehát jobban jártak, mint veszprémi társaik, önöket a szovjetek futni hagyták. Mint szabad ember, mihez fogott ezután?

Mivel hazautazásra akkor nem volt lehetőségem, éjszakára a diákszállóban maradtam. Az oroszok azzal a feltétellel engedtek el bennünket, hogy nincs semmi ellenállás, ha egyetlen lövés is elhangzik, a tankok, melyek körbevettek bennünket, újra lőni fogják a diákszállót. Éjszaka ugyan, emlékszem, elhangzott egy-két lövés, de a tankokkal nem lőttek vissza, nem volt olyan veszély... Reggel aztán kigyalogoltam a Tiszai pályaudvarra, és az első adandó alkalommal hazautaztam a szüleimhez... Szóval ez volt az én részvételem a forradalomban.

Később hátránya származott belőle?

Nem származott. Nem voltam rajta a listán. Mivel én csak kis közkatoná voltam, nem vettem részt olyan eseményekben, amelyek feltűnőek voltak.

Meddig maradt otthon, a szülők közelében?

Úgy egy hónapig. Minden rendben volt. December táján mentem vissza Miskolcra, megtudni, hogy mikor folytatjuk a tanulmányainkat. Én már ötödéves voltam, csak a 9. félévi vizsgát kellett letennem, és a diplomatervet elkészíteni, majd a 10. félévben megvédeni. Az egyetemen összetalálkoztam az egyik tankörtársammal, Havas Tamással, aki szintén érdeklődött, ő sem tudott már hazamenni. A megszokott közlekedés akkor még nem állt vissza, a Miskolc–Bánréve vonalon sem. Hol szálljunk meg? – ez volt a kérdés. Hát a diákszállóban, volt a felelet. Egyetlen diák-

szálló van nyitva, mondta a portás, a IV-es diákszálló, ott választhatjuk bármelyik szobát. Jól van. Kiválasztottunk egy négyágyas szobát, ablakai a diósgyőri út felé néztek. Persze megvolt bennünk az a félelem, hogy valaki, ez lehetett bárki, a matracba elrejtett egy pisztolyt, és abból nekünk bajunk lehet, méghozzá úgy, hogy nem is vagyunk hibásak... Akkoriban többfajta módon gondolkodtunk ezekről a kérdésekről, ugye. Nem ártott résen lenni... De sem a matracban, sem a párnában nem találtunk fegyvert. Égő lámpa mellett, ágyban fekve, elkezdtünk beszélgetni, hogy zajlott le, mint zajlott le a forradalom, mi történt Pesten. Ó Pest mellett lakott. Szódligetén vagy Dunakeszin. Az édesapja tagja volt a budapesti pártbizottságnak. Én nem sokat tudtam mondani, én egy vízműtelepen laktam, ott olyan események nem zajlottak, mint Pesten. Elég sokáig beszélgettünk. Tomi közben megborotválkozott. Az volt a szokása, hogy este megborotválkozik. Letette a borotvát, a zsilettet meg az óráját az asztalra. Éjfél felé járt már, épp le akartuk oltani a lámpát, amikor odakintről halljuk, teherautó fékez, és orosz vezényszavak hangzanak. Füleltünk. A barátom nagyon jól tudott oroszul. Én német kereskedelmi levelezésből érettségiztem, mivel kereskedelmi iskolába jártam, oroszra az egyetemen tanultam, államvizsgáztam is belőle, mégis úgynevezett kezdő oroszos voltam. Ő viszont haladó oroszos volt, nagyon jófejű gyerek. A vezényszavakból mindjárt értette: itt baj van. Az oroszok körülvették a diákszállót. Egyedül nálunk égett a lámpa. Rohantak fel oda, hozzánk. Bejött az egyik orosz: hole ruki, kiabálta, bejött a másik: hole ruki, bejött a harmadik, mi meg feltartott kezekkel álltunk az ágyon. Hát egyszer csak ki jött be az ajtón? Az egyetemi újság főszerkesztője, Pókos István orosz egyenruhában, és rázta a pisztolyt felénk, hogy mi partizánok vagyunk. Egy évvel járt felettünk. Ne hülyéskedj, mondom neki, hát ismersz bennünket! Egy pártalapszervezethez tartoztunk. Meg én már akkor is írogattam *A Mi Egyetemünk* című, hetente megjelenő lapba, mert olyan firkálós fajta vagyok. Hát ismersz bennünket, miért mondod ezt? Ekkor csendesebb lett, de amikor azt mondja neki a barátom: Az egyik szovjet katona elvitte a borotválkozó készülékemet, meg a karórámat, inkább azokat adasd vissza. No, akkor újra, még jobban begerjedt: rágalmazzuk a Vörös Hadsereget, meg ez, meg az. Mondja, hogy ő most akkor bevezényel mindenkit a szobába, és mutassuk meg, melyik katona volt az. Bejött mindenféle marcona fiú, kirgiz meg ki tudja, miféle abba a kis négyágyas szobába. Emeletes ágyak voltak benne. No, melyik volt az? – kérdezte. Nincs köztük – válaszolta Tomi. Mígnem az egyik kiskatona elszólta magát, de kérdezve: Az vitte el, aki előttem járt bent? Igen, az, felelte a tan-

körtársam. A mi főszerkesztőnk kiment, és nemsokára hozta a karórárt meg a borotvát. Akkor mondta: Hát van a Vörös Hadseregben is megvédett katona... Ez egy kis epizód abból az időből... Pókos István egyébként a Szovjetunióban tanult, összejött egy orosz nővel, és állítólag emiatt hazasuppolták, mert akkor ezt nem nézték jó szemmel. Később a feleségét és a gyerekét is utánaengedték az államközi megállapodás alapján. A miskolci egyetemen végzett. Az október 25-ei nagygyűlésen ott tüsténkedett az aula tetején, húzta a mikrofonkábelt, szerelte a hangosítást. November 4-én pedig orosz katonaruhába öltözött, és tolmácskodott, illetve részt vett a megtorlásokban.

Aki nem ismeri kellően azt a rendszert, a Rákosi-korszakot, illetve 1956 történetét, azt talán megdöbben a tény, hogy Kúti István a kommunista párt tagja volt, egyben pedig a forradalom közkatona. Pedig ez egyáltalán nem számított ritkaságnak a forradalomban.

Ez így igaz. Attól, hogy párttagok voltunk, még nyitva volt a szemünk meg a fülünk... S furcsa mód itt jut eszembe, ismerjük a történelmet, aki pedig már akkor felnőttként élt, személyesen is tapasztalhatta, akár maga körül is, hogy hány meg hány nyilas párttagból lett kommunista párttag 1945-ben vagy utána. Csak nem volt ajánlatos beszélni róla, mert lesújthattak rá, sokszor épp azok, akik ugyanúgy „sáros”-ak voltak. Ma már, a rendszerváltás óta bárki olvashat erről... Apropos, rendszerváltás: akkor ugyan hány kommunistából lett rendszerváltó MDF-es, SZDSZ-es, majd idővel fideszes?

Szó se róla... De 1956-nál maradva, jól tudjuk, hogy igen sok párttag állt tiszta meggyőződésből és őszinte hittel a forradalom és szabadságharc mellé. Sokakat közülük később internáltak, börtönbe csuktak vagy éppenséggel felakasztottak. Például a Tűzoltó utcai szabadságharcosok legendás parancsnokát, az Auschwitzot is megjárt Angyal Istvánt vagy egyik társát, a rádiódramaturg Szirmai Ottót... Kérdéssel viszont azt tudakolnám, hogy Kúti István milyen indítékokra lépett be olyan fiatalon a kommunista pártba?

Mi sem egyszerűbb: hittem, mint nagyon sokan... Hittünk abban, amit hirdettek a munkáspártok, a kommunisták... Egyébként ugyanaz a magyarázata ennek is, mint a nyilas párt vonzerejének: annak is hittek. Ez így függ össze... Ózdon a gyárban, a hivatalházban alapszervi DISZ-titkár voltam, és ott lettem MDP-tagjelölt is... De az én mozgalmi életem megkezdődött már az iskolában. A kereskedelmiben diákszövetségi titkár voltam. Aztán elmentem dolgozni, és a gyárban, a hivatalháznál ez folyta-

tódott. A háború után nagy volt a lelkesültség az emberekben, hogy egy más, egy jobb világot építünk majd. Tehát engem is a hit vezetett a kommunista pártba... Végül az egyetemen vettek fel. Azt hiszem, másodéves lehettem. Mert először nem vettek fel. Bevallottam ugyanis, hogy templomba járok. És ezt nem szabad lett volna... De hát én a vallásosságot a szülői házból hoztam, a nagyszüleimtől meg a szüleimtől kaptam. Miskolcon soha nem voltam templomban. Mindig csak otthon, amikor hazamentem a telepre. És katolikus templomba jártam, mert görög katolikus akkor még nem volt Ózdon. Apám volt görög katolikus, így lettünk mi – gyerekek – is azok, anyám pedig római katolikus vallású volt. De az ő anyja, a nagyanyám is járt görög katolikus misére, nem találtunk ebben semmi rosszat... Amikor nem vettek fel a pártba, természetesen nem örült az ajánlóm, és azt mondta, nem kell azt megmondani, hogy templomba járok. A következő felvételi kísérletnél elhallgattam ezt a dolgot, és felvettek... Egészen 1956-ig voltam párttag. De azóta, ha kérdeztek, hogy tagja vagyok-e a pártnak, vagy kérték a rendszerváltás után is, hogy lépjek be valamelyik pártba, mindig azt mondtam: Én már voltam párttag, legyen már más is.

Mindabból, ami elhangzott közöttünk, arra következtetek, hogy nyugodt légkör vette körül a Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetemen. Szorgalmasan tanulhatott, készülhetett a jövőjére, komolyan nem háborgatták.

Volt azért egy esetem, ami meleg pillanatokat okozott nekem, ma már azonban csak nevetek rajta, megmosolygom. Történetesen 1955 tavaszára gondolok, amikor megkaptam a „részeges kohász” kitüntető címet.

No, ez érdekes, ez a „részeges kohász” kitüntető cím. Mivel érdemelte ki?

Kohászbált rendeztünk az egyetemen 1955. március 12-én. Társaim ismertek, tudták, hogy nem tudok táncolni, ezért arra kapacitáltak, hogy vállaljam el a pénztárosi teendőket. Gáspár Jenő, alias Gazsi, tankör- és szobatársam meghívta egykori bányászbarátait, akik butykossal és tömött pénztárcákkal felszerelve meg is érkeztek. Szálláshelyük természetesen a szobánk volt. A társaság jól érezte magát a bálon, utána még a szobánkban is folytattuk a mulatozást. Rövid éjszakai pihenés után Gazsi barátait kikísértük a vasútállomásra. A Tiszai pályaudvar Utasellátó Vállalat-i vendéglőjében – ahogyan neveztük: restijében még búcsúpoharat ittunk, egyben köszöntve egyiküket a névnapja alkalmából. Emellett természetesen tettük a szépet a csinos felszolgáló kisasszonynak. A fiúkat kikísértük a vonathoz, majd villamosra szálltunk, és nótázásba kezdtünk. Öten vol-

tunk. Délután három óra körül járhatott. Az akkori egyetlen villanyrendőrnél leszálltunk, és még egy-két kocsmába bementünk a hangulat szinten tartása érdekében. Végül a Csaba vendéglőben kötöttünk ki, és megéhezvén, enni akartunk valamit. Alig telepedtünk le, kezdtük máris a nótát. Ekkor megjelent az asztalunknál egy hölgy, és felszólított bennünket, hogy ne hangoskodjunk. Erre Narancsik Pali nagy komolyan ránézett és megkérdezte: Tessék mondani, mióta parancsolnak itt a kurvák? A nő elkezdett sápítozni, és bejelentette, hogy azonnal megy a rendőrségre. Elrohant. A vendéglő közönsége pedig, vasárnap lévén, telt ház volt, adta ránk a kabátokat, hogy azonnal tűnjünk el, mert ők ismerik a hölgyet. El is tűntünk. A buszmegállóban mondom a társaimnak: A jegyeket én veszem meg, és a kalauznőre ne leheljetez rá, mert rögtön elájul; meg nóta, kuss! Isteni csoda, hogy így csendben elértünk az Egyetemvárosig. De ahogy leszálltunk a buszról, az első mindjárt nótázni kezdett. Magyar nótákat, népdalokat harsogva értünk a lakhelyünkre, a IV-es számú diákszállóhoz, és még odabent is folytattuk az éneklést. Szerencsétlenségünkre a portán épp akkor telefonált a VI-os diákszállóban lakó Berkes József gépészmérnök hallgató, aki már nős volt, és a feleségéhez orvost kívánt hívni. Az ő lelkiállapota meg a mi vidámságunk nem egy hullámhosszon volt. Meg akarta tudni a nevünket, de mi szétfröccsentünk a szobákban. A neveket persze mindjárt megérdeklődte, meg egyébként többünket is személyesen ismert, aminek az lett a következménye, hogy négyünket – ötünk közül – a következő héten, esténként elbeszélgetésekre invitáltak hol a pártalapszervezethez, hol a Vöröskereszthez, hol meg a DISZ-bizottságra. Igyekeztek tudatosítani bennünk, hogy „az alkohol öl, butít és nyomorba dönt”. Meg hogy az állam nem azért adja az ösztöndíjat, hogy azt az egészségünk károsítására, alkoholra költsük...

Ennek lett betetőzése a fegyelmi eljárás. *(Már a történet mesélésének az elején elkezdett kutatni az iratai között, mint kiderült, azért, hogy a fegyelmi határozatot megmutathassa. Megtalálta, és rögvést bele is olvasott.)* „Kuti /Kuzmicskó/ István... III. éves kohómérnök hallgató ellen... fegyelmi eljárást indítottam. A lefolytatott fegyelmi eljárás során a Fegyelmi Bizottság javaslatára... 'szigorú megrovás'-ban részesítem... fellebbezésnek helye nincs. Elrendelem, hogy a Kohó- és Bányamérnöki Kar Dékáni Hivatala ezen fegyelmi határozatot a kari hirdető táblára egy heti időtartamra függessze ki, a büntetett hallgató törzskönyvébe és leckekönyvébe vezesse be, valamint annak másolatát a személyi iratgyűjtőjébe helyezze el, és a kiszabott büntetés megnevezését, időpontját a hallgató statisztikai lapjára jegyezze fel. Indoklás: Nevezett 1955. március 13-án negyed magával... annyira

leittasodott, hogy hangoskodása és magatartása miatt mind a négyüket a vendéglőből kiutasították. Ezek után Miskolcon a Csaba és a Muskáti vendéglőben fogyasztott szeszesítalt, majd onnan hazatérve hangoskodásával – társaival együtt – 22 óra után a diákotthon rendjét zavarta... tagadásával szemben tanúkihallgatás vált szükségessé, és csak így vált bizonyíthatóvá, hogy a diákotthon rendjét zavarta, és a cselekmények elkövetésében Szabó Miklós III. éves kohómérnök hallgató is részes volt. Súlyosbító körülménynek kellett venni, hogy a fegyelmi bizottsági tárgyaláson a bizottsági tagok kérdéseire nevetgélve, gúnyos válaszokat adott. Miskolc, 1955. április 12. Pattantyús Á. Imre sk. dékán”

Hát ez nem akármilyen! De miért nevetgélt és gúnyolódott a fegyelmi tárgyaláson?

Mondom tovább, majd kiderül... Valamilyen trükk miatt csak négyünket idéztek meg a fegyelmi tárgyalásra, ötödik társunkat, Szabó Miklóst nem.

Mi lehetett ennek az oka?

Talán valamiféle koncepció... Megkérdezték, hogy melyik kocsmában ki mennyit fizetett, mit fogyasztottunk. Elsoroltam. Majd jött a szöveg, és a kérdés: Nem szégyenlem-e magam, hogy az állam által adott ösztöndíjat tankönyv helyett italra költöm? Ezzel aztán betelt nálam a pohár, és szemtelenül válaszoltam. Elmondtam, hogy most már unom, hogy ezért az egyetlen botlásért egy hete hallgatom, illetve hallgatjuk ezt a szöveget, pedig mi tanulni jöttünk az egyetemre, nem pedig elbeszélgetésekre járni. Kíváncsi vagyok, hogy a közelgő Gábor napon Könczei elvtárs vizet fog-e inni az őt köszöntő barátaival. Egyébként is én már Kúti vagyok, és nem Kuzmicskó; ekkor történt ugyanis a névmagyarosításom. A határozatot pedig szíveskedjenek a falum tanácselnökének és plébánosának is megküldeni, hogy a tanács hirdetőtáblájára meg a templom ajtajára is ki-függeszessék, a kisbíró pedig tegye közzé, hadd tudja meg a világ, milyen falubelijük jár az egyetemre... Pattantyús Á. Imre dékánunk sokáig nem akarta aláírni a fegyelmi határozatot, mert – ahogy mondotta –: Édes fiaim, fáj a lelkem, és szégyellem, hogy ilyen papírokat kell aláírnom. Az egyetem különböző hivatalai – pártbizottság, DISZ-bizottság, rektori hivatal stb. – addig zaklatták a dékán urat, hogy „példát statuálva” kénytelen volt aláírni a fegyelmi határozatot.

A „részeses kobász” szerencsére nem lett részeskedő ember, amit csak az Olvasók megnyugtatóására hangsúlyozok... Ugyanakkor a szavaiból kivehető, hogy akadt egy-két furcsa ember a miskolci egyetemen is. Salgótarjániakkal találkozott-e?

Nem találkoztam. Csak Salgótarjánba kerülésem után több évtizeddel később derült ki, hogy a Pozsik testvérek oda jártak. Munkatársaim voltak a kohászati üzemekben, de arról az üzemből semmit nem tudtam, hogy ők is jártak a miskolci egyetemre. Nyugdíjas korunkban egy beszélgetés alkalmával tudtam meg a fiatalabb Pozsiktól, hogy 1956-ban ők szintén a miskolci nehézipari műszaki egyetemen tartózkodtak. Pozsik János első éves volt, a bátyja, Pozsik László feljebb járt, azt hiszem, másod- vagy harmadéves volt. Jancsit meg is hívtam aztán egyszer, még évekkel ezelőtt a Salgótarjáni Erdély-Körbe, ahol előadást tartottam 1956-ról, egyetemi nemzetőrként szerzett tapasztalataimról. A hozzászólásában elmondta, hogy ő 1956 októberében a miskolci repülőtér őrzésére volt beosztva. Ott valamilyen dátumot is említett, hogy mikor érkezett meg a miskolci repülőtérre egy katonai repülőgép, magas rangú magyar katonatisztekkel, akik a Píngyom-tetőn elhelyezett orosz parancsnokságra mentek. A pilóta ottmaradt a repülőtéren, és Pozsik Janit rá akarta beszélni, hogy menjen vele ki Nyugatra, mert itt már mindennek vége, semmi keresnivalójuk nincs. Pozsik Jani, ahogy mondta neki, te hülye vagy, hát úgy lelőnek, mint a huszonegy. A pilóta a fejét csóválta, az nem létezik, mondta, mert ő tudja, hogy milyen alacsonyan kell szállni ahhoz, hogy a radar ne észlelje a repülőgépét. Jancsi ennek ellenére sem volt hajlandó vele menni, de a légszavár megforgatásával ezt a katonai repülőgépet ő indította el. Aztán mi történt, hogy történt, azt már ő sem tudja.

Jani másik története arról szólt, hogyan jöttek az orosz tankok Sajószentpéter felől a repülőtérre... Ezen én meglepődtem, mert a repülőtér északra van Miskolc fölött, de az oroszoknak logikusan nem onnan kellett volna jönniük, hanem keletről vagy délről, a Tisza felől. De hát ezek szerint valahogy mégsem... A reptéri egyetemi őrségnek, ha jól emlékszem, golyószórójuk volt, és Jancsi őrkollégája azt mondta, amikor meglátták az oroszokat, hogy na, jó, akkor adjatok egy tárat, és lövünk. Jancsi azt válaszolta erre, hogy nem lövünk, hanem menekülünk; olyan sokan jönnek, meg tankok ellen golyószóróval nem lehet győzni. És akkor elszaladtak. Igen ám, de katonaruhában voltak. Útjukba esett egy mezőgazdasági termelősövetkezet, oda beszaladtak ruháért. Az emberek segítettek nekik gyorsan átöltözni. Úgyhogy mire az oroszok odaértek, az emberek már azt mondták, hogy ezek a mi embereink, katonákat nem látunk, illetve láttunk egy csapatot, de azok elmentek arra felé, északra. Az oroszok meg elmentek utánuk. *[Pozsik János a következőképp mesélte el a Nem csak szobrok vagyunk című, az „1956 öröksége” Alapítvány által kiadott könyvben: „Hajnal 4 tájban volt már az idő, vártam a váltást, de mondták, hogy*

szól a magyar Himnusz, és Nagy Imre beszél. Robantunk be a rádióhoz, közben Miskolcnál az egyik hegyen állomásozott vagy 3000 orosz katona... Onnan nyomjelző rakétákat lőttek ki, tudtuk, hogy már valami baj van... kiszaladt mindenki a fegyverekkel együtt, Antinál ott volt a golyószóró, és néztük, hogy mi van... Jöttek a szovjet csapatok... nagyon közel voltak a tankok... elment vagy 50 tank, amikor 3 tank meg bekanyarodott a repülőtér felé. Anti felvette a tüzelőállást, és kért engem, hogy vigyem oda a tárat, ami olyan volt, mint a nagyobb lapos tányér. Én meg mondtam, ne hülyéskedjen, hogy tankra akar lőni... Nem hallgattam rá, hanem szaladtam a többiek után, a Sajó felé, de a tank pillanatok alatt odaért, és kezdtek lövöldözni, azt hittük, hogy a fejünk fölé lőnek, ijeszgetésképpen... és hát akkor láttam, hogy a mellettem 5 méterre lévő korbadt, letöredezett fa ágai repülnek szét... akkor döböntem rá, hogy hát ezek ránk lőnek. Amikor elértük a Sajó-partot, ami olyan 150 méterre volt onnan, ahol tartózkodtunk, akkor átszaladtunk a Sajó gátján, és az Isten rendelkezett oda, volt ott egy csónak, és benne voltak az evezők. Így át tudtunk menni a túloldalra, nem volt szélesebb a folyó olyan 15 méternél, ki sem kötöttük a csónakot, csak szaladtunk. 1 perc múlva már láttuk, hogy a tank fent van a töltés tetején. A tanknak a csövét még láttuk is, ahogy forgatja, és mivel olyan meredek volt a belső rész, hogy nem tudott átjönni, akkor elment... Közben tőlünk jobbra, olyan 200 méterre volt több épület, később megtudtuk, hogy ez ilyen állami gazdaság volt. Ott az egyik fal mellől egy illető integetett, hogy menjünk oda. Négykézláb kúsztunk, fel sem mertünk állni... voltak ott vagy 3-4-en, akik mondták, hogy azonnal vessük le az öltözékünket. Elvették a fegyvereket, és egy (...) trágyadomb alá belökdöstünk mindent. Nekem is adtak egy olajos overállt, szakadt volt, meg egy gumicsizmát. Pillanatok alatt átöltöztünk. 10 perc sem telt el... jött egy dzsip, amin 8-an ülhettek. A vezető mellett ült egy orosz sapkás tiszt, kérdezte, hogy hol vannak a katonák. Az egyik traktoros azt mondta, hogy a sportrepülőter felé szaladtak, még mutatta is, hogy merre van. Aztán a munkások azt javasolták, hogy széledjünk szét.” – S. L.]

Jancsinak a harmadik története 1957. február 20-ához kötődik. Ma már a „néma ellenállás megtörésének napja”-ként emlegetjük ezt a dátumot. Ekkor nyílt ki a szemünk, és vettük észre, hogy akik köztünk jártak-keltek a forradalmi napokban, nem mind érezték velünk együtt, nem voltak forradalmi érzelműek, figyeltek, jegyzeteltek. Jelentéseikkel, majd a KISZ nevében adott káderjellemezéseikkel nem egy társunk jövőjét tették tönkre. Kettőt konkrétan megemlítek, akiről én tudok. Az egyik Persik Lajos okleveles kohómérnök-társunk, akit mindig utolért az egyetemi KISZ le-sújtó jellemzése. Hiába vették fel fizikai munkára, a jellemzés megérkezése után elbocsátották. Tudomásom szerint még a 80-as években sem neveztek ki vezető állásba e „flepp” miatt a Tűzhelygyárban. De ugyanez

történt Havas Tamás okleveles kohómérnökkel is, akivel a már mesélt decemberi kollégiumi kalandot átéltem. Tamás is fegyveres nemzetőr volt az egyetemen... De térjünk vissza gondolatban 1957 elejére. Az egyetemen február 20-ára már megszervezték az új kommunista pártot, az MSZMP-t, és szerveződött ifjúsági szövetsége is, az egy hónap múlva országosan zászlót bontó KISZ, de működött még a párttól és a kormánytól független diákszervezet, a MEFESZ is. A karhatalmisták nyomozásai zavarták a tanulást is. A forradalomban részt vevők ellen pedig már elkezdődött a megtorlás. Az egyetem kommunista vezetői úgy gondolták, hogy erejüket most már nyugodtan megmutathatják, és az egyetem főépületére kitűzték a vörös zászlót és a magyar zászlót. Az erős szélben azonban a magyar zászló gyenge rúdja hamar eltörött, és a zászlót elsodorta a szél. A vörös zászló állta a sarat. Ezt meglátva a hallgatók, a diákszállóknban mindenféle piros edényt, pulóvert, nyaksálat, abárolt szalonnát stb. kiakasztgattak az ablakokba. *[A jelen volt Pozsik János emlékezete szerint: „A tanulmányi osztály épületén, az aula tetején, egy nagy, magas rúdon olyan vörös zászló lengedezett, mint egy fél teniszpálya. Nézem... magyar zászló meg nem volt. Beszélgettek is jó hangosan, hogy micsoda dolog, hogy kitették a vörös zászlót, a magyar zászlót meg nem, ez mindenkit diűbített... végül addig-addig beszéltek, hogy mi is kitettünk mindent az ablakba, ami piros volt... egy kollégiumon volt kb. 70 ablak. Kérdezték, hogy kinek milyen piros dolga van. Nekem nyakkendőm volt, kiakasztottam azt. A másik kitette a piros kendőjét, az egyik gyerek meg a piros bőrröndjét. Aztán volt egy piros edény is, kiakasztotta. A másik azt mondta, hogy nincs neki piros, de mi tudtuk, hogy van neki abárolt szalonna... tegye ki azt... Volt rajta egy madzag, egy drótból csinált kampót, kiakasztotta a korlátra. Kinéztem az ablakon, volt, aki a papucsát, köntösét, mindenki kiakasztott valamit. Ennek öröme kérttyáztunk, pont az ablakkal szemben ültem, egyszer csak a piros szalonna emelkedik, és meggy felfelé. A felettünk lévők el akarták lopni, mint a borgászok. Mondom is, nézd már, ott megy a szalonnád! Szalad is utána, sirt is, hogy megették... [Végül] Nagy nehezen beletörődött.” – S. L.]*

Ezután rendőrök és pufajkások szállták meg az épületet, és akiket ott találtak, azokat egy lista alapján összegyűjtötték az I-es és II-es előadóba. Volt listájuk, mert az egyik évfolyamtársam a miskolci pufajkásoknak az egyik vezetője volt, és nála volt a névsor, hogy kiket kell összeszedni. Mivel őt az uv-ja – vagyis az utóvizsgálója – miatt 1954-ben eltávolították az egyetemről, jött bosszút állni. Volt egy Fekete László nevű docensünk, akit meg is pofozott a diákok előtt. Ő volt a retorzió egyik vezetője... Összeszedték hát Pozsik Janit meg Pozsik Lacit is. A II-es előadóba kerültek. Sokáig voltak bent, úgyhogy már végére kellett Jancsinak menni.

De kimenni csak úgy lehetett, ha kikéredzkedett, és kikíséri őt egy pufajkás. Közben Jancsi megismerte az egyik pufajkást, tarjáni volt, meg is nevezte nekem, de nem jegyeztem fel a nevét, aztán egy másik tarjánit is megismert... Jancsi elhozta volna a még élő pufajkást az Erdély-Kör rendezvényére, de egykori pufajkás társai lebeszéltek, és így nem jött el. Kár érte... No, azt mondja Jancsinak ez a tarjáni pufajkás: Jó, kikísérlek, de aztán ne gyere vissza! Hát azt nem tehetem, itt van a bátyám is valahol, felelte Jancsi, mert akkor még nem találkoztak össze a zúfolt II-es előadóban. No, jó, akkor szólsz a bátyádnak, és kikéredzkedtek, én meg a kollégám kikísérünk benneteket, és nem kell visszajönnötök. Szóval így menekültek meg, és jöhettek aztán haza. A két tarjáni pufajkás segített nekik... Addig, amíg Jancsitól ezt nem hallottam, csak arról tudtam, hogy az akcióban borsodnádasi pufajkások is részt vettek a helybelieken kívül. De ahogy Jani mondta, Salgótarjából is érkeztek pufajkások külön teherautóval. Ezek tehát határozott céllal jöttek ide, előre megszervezeten. Azt mondom, hogy még a zászló kitűzése is eleve provokáció volt. Hogy legyen egy alkalom, amikor kieresztik a gőzt. *[Pozsik János elbeszélése a már hivatkozott könyvből: „A dekorálástól kb. 2 óra telt el – egyszer csak látom, hogy ponyvás teherautó jön, bokrokon-füvön keresztül... Vagy 10 teherautó jött még. Pufajkások ugráltak le róla, híre mehetett, hogy mi kicsúfoljuk a szovjeteket. Robannak föl a szobákba, voltak vagy 150-en... letettük a kártyát... géppisztollyal jöttek... Bejöttek vagy 6-an, pufajkások, a tiszt mindjárt: álljatok körbe! Az asztalnál álltunk körbe, mindjárt az elsőt megkérdezik: te honnan jöttél?... Mi az apád? Bányász. Bányász? Oszd ilyen dolgot csináltál? Szegény gyerek mezítláb volt egy vietnami papucsban, a csizma sarkával a lábujjára taposott... a vér kifreccsent a lábujjából. Feljajdult, de még egy pofont is kapott... amikor az ötödiket pofozta, akkor a folyosón megszólal a bangosbemondó, hogy azonnal menjen minden hallgató a kettes előadóba... Ez volt a második legnagyobb terem... a géptan tanszék előadója... Akkor már félig volt, mikor odaértünk, én kerestem a bátyámat, de nem találtam... Voltunk vagy 7–800-an. A padsor mellett is szorosan álltunk, az előadó-pódiumon is, nem tudtuk, hogy miért vagyunk ott...” – S. L.]*

A Pozsik testvérek nem tanultak tovább, a végzős hallgató Kúti István viszont vizsgament az egyetemre. A forradalom után mikor folytatódott a felfeszakadt tanítás?

Január közepén. Akkorra rendeződött a helyzet. Az utolsó vizsgámat, a leckekönyvem tanúsága szerint, 1957. március 8-án tettem le. Nem halasztással, nem utóvizsgálással, mert nekem ilyen vizsgáim sohasem voltak. Ezzel, a négy és fél éves tanulás után, megszereztem a végbizonyítványt, az úgynevezett abszolutóriumot... Ha nincs forradalom, nincs szabad-

ságharc, akkor természetesen előbb megszerezhettem volna: már januárban... Utolsó vizsgám sikeres letétele után nekiláthattam a diplomatervek elkészítésének. Komoly napok és hetek következtek. Sok olvasás, tanulás, spekulálás. Végül elkészültem a diplomamunkámmal is, melyet az állami vizsgabizottság előtt sikeresen megvédtem május 29-én. Ezzel véget ért az „aranyélet” az akkor már Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem kohómérnöki karán, és elkezdhettem munkahelyet keresni.

A szocializmusban az nem volt nehéz.

Hát igen, volt, amikor nem volt nehéz... és volt, amikor igen nehéz volt. 1957-ben épp ez utóbbi helyzet állt fenn.

Meglep vele, ezt nem gondoltam volna.

Amikor a forradalmat és szabadságharcot az oroszok leverték és szétlőtték a diákszallót, meg szétzavarták a tanári kart és az egyetemi hallgatókat, akkor minket, miskolci egyetemistákat „bükki partizánok”-nak tituláltak, majd amikor már az elhelyezkedésünk került szóba, „ellenforradalmár egyetemista”-ként emlegettek, úgyhogy egyáltalán nem volt könnyű munkahelyet találni. Másrészt létszámcökkentés időszak volt, folyt az úgynevezett racizás... 1956-ig az volt a gyakorlat, hogy az egyetem küldte ki a végzeteket valamelyik vállalathoz. Ez 1957-ben megszűnt, és mindenkinek magának kellett helyet keresni.

Merre kerestél helyet?

Harmadévben a Borsodnádasi Lemezgyárban voltam termelési gyakorlaton, így hát oda akartam menni. Végül azonban az egyik tankörtársamat vették fel, aki a KISZ-be és a pártba is belépett. No, de akkor én már Ózdon kereskedtem. Mert hova menjek, ha nem oda, ahol már voltam egyszer. Kis szerencsével sikerült is, 1300 forintos gyakornoki fizetéssel. Igen ám, de a beruházásról csábították el az embereket Dunaújvárosba, a hiányzók munkáját pedig át kellett venni. Így lettem az Ózdi Kohászati Üzemeknél beruházó, így lett meglehetősen hamar 500 forinttal több a fizetésem, ami aztán feszültségekhez vezetett a környezetemben. De ezek ecsetelése sok időt venne igénybe, erről nem beszélek. Inkább elmondom, hogyan jöttem el Ózdról Salgótarjánba. Persze azóta már tudom, hogy Antal Gyula utódja, az ózdi termelési főmérnök ajánlott neki, mivel Antal Gyula akkor már a Salgótarjáni Acélárugyár igazgatója volt, és Antal panaszkodott neki, hogy beruházási problémái vannak, helybeli emberekkel nem tudja megoldani. Hívd el a Kútít, az egy összeférhetetlen alak ugyan, de ért a dolgokhoz, és jó lesz ott neked. Így aztán Antal

Gyula elhívott... Akkor már Salgótarjánban volt Ózdról, Antalón kívül, Ürmössy László, dr. Szabó Lajos, az üzemi orvos, tehát én voltam a negyedik.

Milyen információi voltak a nógrádi megyeszékhelyről, az egykori Rima-gyárról?

Akkor jártam először Salgótarjánban. Ez 1963 februárjának végén vagy márciusában lehetett, mert az áthelyezésem, és a feleségemét, akkor írták alá... Antal Gyula behívott az irodájába, és csak azzal beszélgethettem, akit ő behívott, illetve csak igent és nemet lehetett mondanom. Megkérdeztem a feleségemet, mit mondjak. Igent, felelte. Jó, akkor igent mondtam... A gyárnak még csak egyetlenegy személygépkocsija volt, ez is érdekes. A pártbizottságtól kértek kocsit, hogy az elbeszélgetés után elérjük az ózdi buszt. Az volt az utasítása a sofőrnek, hogy addig vigyen bennünket, amíg utol nem éri a járművet. De elértük az indulást. A buszon aztán megkérdeztem a feleségemet, hogy miért kellett igent mondanom. Mert Salgótarján szép város, ezt felelte. Erre elmosolyodtam, hiszen a városból semmit nem láttunk: esett az eső, az esernyő alatt csak a járdán lévő kátyúkat kerülgettük. Hogy mi volt benne a szép, nem tudom. Az, hogy Ózdon csak én voltam „gyűttment”, itt pedig mind a ketten „gyűttmentek” leszünk? Feleségemet a szerkesztési osztályra vették fel, én meg beruházási csoportvezetőnek jöttem. Sokféle beosztásban dolgoztam, egy rövid időre el is mentem a gyárból, ám végül mégiscsak visszajöttem szeretett vállalatomhoz, az SKÜ-höz, amikor a Központi Vasöntöde – másképpen a Kisterenye térségében építendő Centrolit – beruházása lekerült a napirendről. Szervezési osztályvezetőként vállalati gazdasági munkaközösségekkel is foglalkoztam. Ez a gyakorlat és tapasztalat vitt aztán engem – a némileg megváltozott nevű – gmk-kba. Leszármoltam a gyárból, és több kisvállalkozásnak a gazdasági vezetője lettem, részmunkaidőben. Közben belekóstoltam a társasház közös képviselőségébe is. A Polipressz Kft-nél fordítási irodavezető voltam. A Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság tagja, majd a Nógrád megyei szervezet titkára, később elnöke lettem. Munkahelyi vezető- és továbbképző tanfolyamokon oktattam. Én voltam Nógrád megyében az a manusz, aki három helyről ment nyugdíjba, azaz három vállalat keresetigazolása lett a nyugdíjam alapja. Vizsgálta is mindenféle társadalombiztosító szervezet, de nem tudtak belekötni, még munkaügyi bírósági per is lett az ügyemből, de azt is megnyertem.

Amint említést tett róla, számos vitabeszélgetésbe került aktív dolgozó korában. Véleménye szerint miből származtak ezek a konfliktusok?

Azt hiszem, hogy a szókimondásomból, meg abból, hogy a félénk telepi kisfiút megtanította az élet arra, hogy ne hagyja magát, ha úgy érzi, hogy igaza van. Az egyik barátom a következőképpen határozta meg ezt a „hibámat”: Neked az a bajod, hogy mindig fejjel mégy a falnak. Mondta ezt akkor, amikor Antal Gyula igazgatónak is nemet mertem mondani. Én, a kis osztályvezető, amikor a főosztályvezetők, gyárrezslegvezetők csak lapítottak, sunyítottak, féltve a prémiumot, a kiváló jelvényt meg tudom is én, micsodát még... Egy családi összejövetelen, iszogatas közben, Feri öcsém megkérdezte édesapánkat, miért nevelt minket becsületesnek. Apámnak a tömör válasza az volt: Miért; mert nehéz becsületesen élni, fi-am, de jó; mert a lelkiismereted mindig nyugodt lesz.

Beszélgétsünk végre érve egy kis összegzést kérek a forradalomról és szabadságharcról. Milyen tanulságokat von le a jelen számára?

Azt vallom, hogy 1956 történetéről nem lehet eleget beszélni. Ezt többek között onnan tudom, hogy évfolyamtársaimmal sokáig éves rendszerességgel találkoztam, és mindig tudtunk egymásnak újat mondani a „dícsőséges szép napokról”. Amikor felelevenítettük az eseményeket, mindig áthatott bennünket a lelkesedés. Amit akkor tettünk fiatalos hevületünkben, arról egyikünk sem gondolta, hogy amit teszünk, az hőstett, nem gondoltuk, hogy a magyar nép, mint porszem, zavart okozhat a világtörténelem gépezetében. 1956 a nemzeti összefogás, a fáradságot nem kímélő helytállás, az erkölcsi tisztaság ragyogó példáját mutatta a világnak. Követeléseinkben a legfontosabb helyet a szabadság kapta. Minden egyetemista, egyetemi tanár, minden munkás, város- és falulakó polgár örült, vidám volt, mosolygott és tette a dolgát, önként vállalt feladatát. Aki nem akart részt venni a forradalomban, az hazamehetett „az anyukája szoknyájához” vagy lustálkodhatott a diákszállóban. Én persze ilyen egyetemistákról nem tudok. De nem is egymás figyelésével voltunk elfoglalva. Élveztük a váratlanul ránk szakadt szabadságot, és felszabadultan, örömmel láttuk el a feladatunkat... Hosszú ideje már azt vallom, hogy 1956 igaz történetét csak akkor lehetne megírni, ha mindenki, aki részt vett benne bármelyik oldalon, megírná a visszaemlékezését, majd azt egy hozzáértő szerkesztőbizottság összefésülné. Hiszen én csak annyit tudok belőle, amennyit láttam, ahol részt vettem; de hogy a társaim máshol mit csináltak, azt csak az ő elmondásaikból tudhatom... Sajnos a meghaltak, vagy a beszélni, emlékezni nem akarók miatt ez az „igaz történet” már soha nem születhet meg. Az egyes visszaemlékezések pedig csak epizódok.

Zárásképpen álljon itt két 1956-os Kúti-vers:

Cím nélkül

„'56, te fényes csillag,
Jaj, de szépen ragyogtál,
Utána meg sok fájdalmat
És bánatot okoztál.”

1956

Ötvenhat,
ötvenhat
örömek,
bánatnak
forrása,
csak te vagy!
Október
öröme,
november
szégyene,
az egyik
szabadság,
a másik
elnyomás.
Mindkettő
a hazánk
jelképe
örökre.

*(Írásunk a szerző Velünk történt – Tények és következmények 1956 című,
megjelenés előtt álló, újabb könyve egyik fejezetének rövidített változata.)*

PUNTIGÁN JÓZSEF

Gácsi barangolások

„Gács ... nem rendezett, hanem világhírű helylyé válhatik. Ki tagadja el tőlünk azt, hogy Gácsnak ősi várkastélya, páratlan parkja, halastava, fácszános vadkerítjei s gyáraival nem-e oly szépet képvisel, melyhez hasonló ez országban nincs is!” – írta a település egyik legjelesebb személyisége, Kosztka Tivadar (később Csontváry néven vált ismertté) gácsi gyógyszerész¹ néhány hónappal azután, hogy gácsi lakossá vált. A Nógrád szlovákiai részének északnyugati részén, „Losoncztól nyugatra egy óra járás távolságban”² fekvő település legfőbb látványossága a messziről látható, a közelmúltban megújult várkastélya.

A gácsi uradalmat II. Forgách Zsigmond szerezte meg a Losonci Annával 1589-ben megkötött házassága révén. L. Anna 1593-ban megírt végrendeletével a teljes vagyont férjére hagyta. A környező községek közül Ábelfalva, Galsa, Lehotka, Lupocs, Madácsi, Miksi, Apátfalva, Prága, Ógács és Tugár tartoztak a településhez.

Gróf Forgách János 1776. február 15-én adta ki Gács város 56 pontból álló, szlovák nyelven íródott szabályrendeletét, melynek 11. pontja a városi pecsét körfeliratát idézi: „*Concordia res parvae crescit*” azaz „*Egységgel a kis dolgok is nagygyá válnak*”, amellyel az összetartozásra kérte az itt élőket.

Gács hosszú időn keresztül jelentősebb település volt, mint Nógrád városi rangot nyert településeinek többsége, 1853-ban járási székhely lett. Ezt a szerepét egészen az 1. világháború végig megtartotta. Gácsnak 1869-ben 1211 lakosa volt, 1880-ban 1256 lakosából 969 volt szlovák és 167 magyar, 1900-ban a 1251 lakosából 560 volt szlovák és 637 magyar. A 2011-es népszámláláskor 1697 lakosa volt, ebből szlovák 1480, magyar 20, roma 23, ukrán 19, cseh 4, azonosítatlan / nem adta meg 146. Vallási szempontból 1046 katolikus, 4 görög katolikus, 272 evangélikus, 4 református, 21 pravoszláv, 160 ateista, nem hívő.

Losonc felől a Nagykürtös és Balassagyarmat felé vezető úton érkezve a község határában található elágazásban jobbra, a település középpontjába vezető útra kell kanyarodni.

¹ Kosztka Tivadar: Felvidékünk iskolái. In: *Losoncz és Vidéke*, 1885. július 12., 3. o.

² Kosztka Tivadar: Gács, 1886. jún. hava. In: *Nógrádi Lapok és Honti Híradó*, 1886. 7. 4., 2–3. o.

Az egykori vasúti állomás

Jobb oldalra tekintve először egy víztisztító állomást, majd egy magas emeletes épületet láthatunk, melyről első pillantással megállapítható, hogy nem ma épült. Ez volt a Losonc-Gács helyi érdekű vasút helyi állomás-épülete.

A vasútvonalat közel tízéves előkészület után 1906. december 18-án adták át a forgalomnak.³ A 9,4 km hosszú vasútvonal tervezője és elkészítője budapesti Pallós Ármin Ignác volt, 40 km/óra sebesség elérésére volt alkalmas, felépítése 742 000 arany koronába került. A vasútvonalat az 1980-as évek végén felszámolták, először a járatot szüntették meg, majd a síneket is felszedték.

Az egykori gácsi patika, azaz gyógyszerár

Továbbhaladva az úton egy enyhe emelkedő közepe táján, bal oldalon, az éles kanyar előtt, egy deszkakapu és kerítés mögött egy régi, felújítás alatt álló ház tűnik fel. Az épületen semmi sem utal arra, hogy ez volt a község első gyógyszerára, melyet Kosztka Tivadar (azaz Csontváry) nyitott meg 1884 decemberében. Felállítását a hivatali és engedélyeztetési eljárás lefolytatása után „...*az 1876 évi XIV. tcz. 131 §-a alapján az első folya-modó Kosztka Tivadar, okleveles gyógyszerésznek*” a minisztérium engedélyezte, hogy „*Gácscon egy személyes üzleti jogú gyógyszerárt felállítson.*”⁴

Az épület közelében található egy útmenti kőkereszt, mely egy eredetileg vörösre festett fából készült kereszt helyén áll, s melyről Kosztka Tivadar nagy valószínűséggel elnevezte a gyógyszerárát: „A Vörös Kereszthez”.

Az épület – külsejére nézve – egyszerű, földszintes családi ház, hozzátartozó udvarral, eredetileg gazdasági épületekkel és két részből álló kerttel. A kapun belépve, a bal oldali hosszú, L alakú, vályogból és téglából készült sátozott épületben volt berendezve a gyógyszerár, valamint a lakása. Jobb oldalon egykor épületegyüttes állt, melyet a közelmúltban lebontottak. A nagy udvaron néhány gyümölcsfa és egy „pumpás kút” található, amely Kosztka idején feltehetően kerek volt. A gyógyszerár 1922-es megszüntetése után az épület a Ružinsky család tulajdonába került.

³ Helyi, megyei és vegyes hírek. A gácsi helyiérdekű vasút. In: *Losoncz és Vidéke*, 1906. 12. 23., 52. sz., 4. o.

⁴ Hírek. In: *Nógrádi Lapok és Honti Híradó*, 1884. 11. 20., 3. o.

(Csontváry) Kosztka Tivadar egykori gyógyszerárának épülete ma

A Csontváry-életmű egyik kutatója, Zombori Lajos 1981 nyarán ellátogatott Gácsra, ahol megszólaltatta a ház akkori tulajdonosait is: „...*Sem a kapun, sem a ház falán nincs arra történő utalás, hogy Csontváry évekig itt élt, és hogy egykor itt gyógyszerár működött (ma sincs – P. J.)*.”

...*(Ružinský – P. J.) Gyula elmondta, hogy a mostani konyhát és az utcai szobát az édesapja építette hozzá. Ezután egy nagyobb szobába vezetett, és szerinte: itt volt a gyógyszerára, azzal a különbséggel, hogy ott (az ajtóval szemben) volt egy hosszúkás, rácsos ablak, amelyen keresztül nem volt átjárás [a kertbe].*

...*Az eredeti ajtó tulajdonképpen az utcafronton volt. Ezt az átalakítás során átbehelyzték, most a rövidke folyosóról közelíthető meg... Az utcára néző oldalon eredetileg volt egy nagy ajtó, amelybe kis faablak volt beépítve. Ha éjjel jöttek Kosztkához, nem nyitott ajtót, hanem a kis ablakon keresztül adta ki a kért gyógyszert.”⁵*

Kosztka Tivadar a *Gyógyszerészeti Hetilap* 1887. februári számában *A gyógyszerárulás, tekintettel a vidékre* c. írásában idézte fel azt, hogy milyen szempontok alapján képzelte el a gyógyszerár felállítását és működtetését. Idézzük egy részletét:

⁵ Zombori Lajos 1998. *Csontváry nyomában a Felvidéken*. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 41–42. (1996–97), Pécs, 215–219. o.

„...én mint szakember körültekintém a vidéket, s azt találtam, hogy a felállítandó gyógyszerértár előtt több mint 40 kis községnek, vagyis 25-30 ezer léleknek el kell haladnia, ha piacra készül... Mielőtt letelepedtem volna, tekintetbe véve a szegény vidék lakosait, elhatároztam, hogy a lehető egyszerű és olcsó kiszolgálással fogom a vidéket szolgálni s megnyerni;

...Előbb a gyógyszerértárt oly karba helyeztem, hogy mindenkinek feltűnt, s hogy mi kívánni való sem maradt fenn; egy sebész, egy specialitás s három belgyógyászati szakaszra osztám fel, s mindent, amit gyógyszerértárban láttam a külföldön, még a citromot sem véve ki, megszeréztem, lehetőleg első vagy második kézből, s nem kellett kárral adnom a házi szereket, s ellenfeleimmel bátran kiállhattam a versenyt; árjegyzéket küldtem a vidékre, elvül tűzvén ki e jelmondatot: »szerezzük be a legjobbat legolcsóbban«, és nem sópáncodtam azon, hogy a nagy közönség pártfogása meddő, de nem is volt már szükség kuruzslókra, kiknek hátat fordított a közönség, s így senki segítségére sem voltam kényszerülve, aki megvédjen a szolgabírák zaklatásaitól, kik eltítottak valamennyi szeszt tartalmazó gyógyszernek vény nélküli kiszolgáltatásától, s ezt az alispáni hivatal is helyben hagyta. ... Gács, 1886. dec. 28-án.⁶

A személyiségek emlékoszlopa

A községnek innen kb. 500 m-re lévő központja egy kis parkkal és parkolókkal is ellátott tér, mely mellett áll a Községi Hivatal épülete, szomszédságában a „Zbrojnica” étteremmel és az egykori Sóhivatal felújított épületével. A központot 2010–11-ben újították fel, amikor leleplezték a Csontváry Kosztka Tivadarnak és a község másik neves szülöttének, Hana Ponická (1922–2007) szlovák íróőnek emléket állító emlékoszlopot is.

Az egykori elemi iskola épülete

A tér északkeleti sarkában található a magántulajdonban lévő felújított épület, amelyben a 19. században működött a gácsi elemi iskola, amelynek fenntartása Kosztka Tivadarnak is szívügye volt. Az iskolát a római katolikus egyházközség hozta létre 1816-ban. 1886-ig csak egy tanterme és egy tanítója volt, aki szlovák nyelven oktatott. Az épületet 1886-ban kijavították és egy új tanteremmel bővítették. Az iskola tanítási nyelvét 1884-ben Miessl Zsigmond, katolikus lelkész változtatta magyarra. Ebbéli munkásságáért később magas állami kitüntetést is kapott, 1925-ben Gácsfalván hunyt el, ott is temették el, sírhelyének felirata, beleértve a nevét is, szlovák nyelvű.

⁶ Csontossy, *Gyógyszerészeti Hetilap*, 1887/2. 19., 91–92. o., 1887/2. 26., 16–18. o.

Továbbhaladva az épületegyüttes alatti vagy feletti járdákon a gácsi várkastélyba vezető főkapu alatti térre jutunk, ahol több emlékmű is található.

Az I. világháború elesettjeinek emlékműve egy magas szürke márványoszlop, amely egy „1914–1918” feliratú gömbben végződik. Az oszlophoz erősített szlovák nyelvű tábla felirata szerint az emlékművet a két világháború között Fülek város, járási székhely lakosai készítették el Gács járási székhely számára, a két város közötti jó kapcsolat jeléül. Az emlékműről és környezetéről akkor Ján Bohúska gondoskodott. Az 1. világháború elesettjeinek neveit tartalmazó szöveg magyarul íródott. A 2. világháború után egy szlovák nyelvű fehér márványlapot erősítettek rá a „Na pamiatku padlých v rokoch 1914–1918” (A 1914–1918-as években elesettek emlékére).

A visszacsatolás emlékoszlopát a község 1938-as visszacsatolása után emelték, mára csak talapzata maradt meg. Helyére a 2. világháború elesettjeinek emlékműve került.

A gácsi várkastély az emlékművel

A Forgách-kastély

A térrel szemben, a mostani főút túloldalán állt a Forgách család kastélya. Az épületet 1780-ban I. Forgách Antal, királyi kamarás, huszárkapitány (1757–1801) építtette a saját részére. Halála után a felesége, özv. gróf Forgách Antalné lakta. 1896-ban átalakították. Parkját a megye egyik leg-

szebb parkjának tartottak. Az épületet a 2. világháború végén a visszavonuló német katonák felrobbantották. Épen maradt berendezését, festményeit széthordták. Mára csak a bejárata előtti díszbokrok, a kapuja, pincéje, udvarának néhány oszlopmaradványa és falrészlete maradt meg. Magántulajdon, nem látogatható.

A zsinagóga épülete

A gondozott, parkosított térről a kastélydomb alatt vezető utcán a kastélypark végében található kápolnához juthatunk el. Az utca közepe táján áll a gácsi zsinagóga, melyet 1890. szeptember 5-én ünnepség keretében szenteltek fel. A község a napot munkaszüneti nappá nyilvánította. Építetője Sticker Ede (1824–1897)⁷, a gácsi posztógyár tulajdonosa volt, aki ilyen módon ünnepelte meg házassága 25. évfordulóját. A szertartást Rosenthal Tóbiás kerületi rabbi vezette magyar nyelven. A templomot gr. Forgách Antalné nyitotta ki.⁸

A gácsi zsidóság 1944-es elhurcolása után a templom évtizedeken keresztül elhagyatott volt. Az ezredforduló után az evangélikus egyház vásárolta meg, saját céljaira felújította, 2009-ben szentelték fel. Homlokzatán szokatlan párosításban látható a tűzparancsolat és a kereszt.

Az egykori községi óvoda

Az utcával párhuzamos utcában volt egykor a községi óvoda, amely 1886-ban létesült. Alapítója Miessler Zsigmond plébános volt, aki részben saját pénzből, részben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által engedélyezett „500 frt” kölcsönből építette fel.

A római katolikus templom

A várkastélyba vezető bejárat jobb oldalán található a katolikus templom. Építését 1822 körül kezdték meg, és 12 év múlva készült el. 1835. október 18-án szentelte fel Scitovsky János püspök a Szent Kereszt meg-

⁷ Nevéhez fűződik a posztógyártás meghonosítása Magyarországon. Hosszú betegség után Budapesten hunyt el 1897. június 5-én. A budapesti Kerepesi úti zsidó temetőben nyugszik. (Helyi és vegyes hírek. Halálozás. In: *Losoncz és Vidéke*, 1897. 6. 13., 24. sz., 2. o.)

⁸ A gácsi izraelita templom felszentelése. In: *Nógrádi Lapok és Honti Híradó*, 1890. 9. 28., 39. sz., 3. o.; Barta Lajos: Templom-felszentelés és ezüstmenyegző. In: *Losoncz és Vidéke*, 1890. 9. 14., 37. sz., 1–2. o.

találásának tiszteletére. Egyhajós épület, bejárata felett két toronnyal. Főoltárának képe a Szent Kereszt megtalálását ábrázolja, melyet 1889. november 15-én szenteltek fel. Kubányi Lajos (1885–1912) nógrádi festőművész alkotása.

A gácsi római katolikus templom

A gácsi várkastély⁹

Gács legismertebb látványossága. Története kapcsolódik a gácsfalusi temploméhoz, hiszen ezen a dombtetőn állt a Tomaj nemzetség vára a 14. század elején. A Csák Máté hívei által felégetett vár újjáépítésére Mária királynő 1386-ban adott engedélyt udvari lovagjának, Losonci (III.) István fia, (IV.) Istvánnak. Gács 1450-ben Giskra cseh zsoldosvezér nógrádi központja lett.

⁹ Böszörményi István, losonci nyugalmazott tanár összefoglalója és egyéb források felhasználásával

A husziták kiűzése után a várat lerombolták, majd a 16. században újjáépítették. Mivel ez királyi engedély nélkül történt, az országgyűlés leromboltatta, így annak a török időkben nem volt szerepe. Losonczi István nógrádi és temesi főispánt 1552-ben a törökök megölték, vagyonát – egyebek közt három nógrádi váruradalmat (Szécsényt, Somoskőt, Gácsot) is, leánya, Losonczi Anna (1553–1595)¹⁰, Balassi Bálint reménytelen szerelme örökölte. L. Anna a jelentős vagyonnal és birtokokkal rendelkező Forgách Zsigmondhoz ment férjhez. Korai halála után minden vagyona a férje és családja tulajdonába került.

Ez a ghymeszi és gácsi Forgách család 350 éves gácsi tündöklésének időszakának kezdete. A várkastélyt 1612-ben gróf Forgách Zsigmond, Nógrád, Sáros és Szabolcs megyék főispánja (felesége erdődi Pálffy Katalin) romjaiból újjáépítette, amiről a ma is látható vörös márványtábla tanúskodik a várkastély belsejében.

A nyújtott hatszög alaprajzú, sarokbástyás reneszánsz várkastély Thököly Imre, majd II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején fontos szerepet töltött be. 1703-ban a nógrádi nemesek ide húzódtak be, de a kezdeti ellenállás után feladták a várat Rákóczi kurucainak. 1705-ben itt tartotta lakodalmát Ráday Pál (1677–1733), Nógrád megye jegyzője, a fejedelem titkára, diplomatája. 1709-ben egy Bonefuss nevű francia kapitány átadta a várat a császári katonaságnak.

Az 1760-as években új fejezetet nyitott Gács történetében XIII. János gróf, egyrészt a neves posztómanufaktúra megalapításával, másrészt az erődszerű várkastély barokk átépítésével. A munkálatok egyik tervezője Mayerhofer András, a gödöllői és péceli kastélyok, ill. a pozsonyi Grassalkovich-palota tervezője volt. A főbejáratot kupolával fedett erkélyes, lizénákkal, reliéfeekkel díszített háromtengelyű középizalittette hangsúlyossá.

A kapuhoz vezető híd két oldalán kőoroszlánok őrködtek. A főhomlokzat két oldalsó sarokbástyája ugyancsak barokk felületi kiképzést nyert, felső részén egy-egy tünpanonban a ghymeszi és gácsi Forgách, illetve a gyaraki Grassalkovich család domborműves címere kapott helyet. A homlokzati díszes erkély mögötti három magas ablak az első emeleti dísztermet világította meg, ahová háromkarú díszlépcső vezet a kapualjából. A barokk pompa minden díszítőeleme, stukkók és freskók ma is megtalálhatók a kastély legnagyobb termében.

¹⁰ A losonci református templomban 1849-ben talált aranyelet elemzése kapcsán felmerült annak a lehetősége, hogy a templomban temették el.

A gácsi várkastély

A boltozatos mennyezetet, részben az oldalfalakat is díszítő allegorikus, mitologikus falfestmények („Auróra győzelme”, a négy évszak allegóriája) Franz Joseph Wiedom (1703–1782) művei. A függőleges falfelületeket illuzív architektúra, pilaszterek, falfülkék, vízsesések tagolják. A kastély kápolnája az épület délnyugati sarkában kapott helyet.

Az épületet az 1919-es Tanácsköztársaság idején, június 10-én kifosztották. A kastély 1935-ben a család gácsi ágának utolsó férfitagja, Forgách Antal (1915–1977) tulajdonába került. A 2. világháború kezdetén is kifosztották, 1944-ben a 8. Német Hadsereg Parancsnoksága székelt benne.

1957-ben Honismereti Járási Múzeumot rendeztek be itt. 1956–64 között felújították, amelynek során az egyik első emeleti helyiségében értékes reneszánszkorú tartóoszlopokat is feltártak. A múzeum elköltöztetése után, 1965-től szellemileg visszamaradott személyek szociális intézete nyílt meg benne, s működött 1990-ig, amikor az intézetet Losoncra költöztették.

1993-tól a kastély elárvult, évekig üresen állt. Akkori tulajdonosa, a Besztercebányai Megyei Önkormányzat hirdetések útján kínálta eladásra. Több éves várakozás után 2005-ben a kassai IMET Rt. vásárolta meg. A cég igényesen felújította az épületet. 2016-ban nyílt meg a nagyközönség számára. A ma Galicia Nueva névvel ellátott épületkomplexumban luxuslakosztályok, étterem, kávézó, bár, borozó, dohányzószalon, wellness-központ várja a látogatókat.

A kastélypark

A várkastélyhoz tartozó terület szerves részét képező kb. 13 ha nagyságú parkot délen a várkastély dombja, északról a Tugári-patak medre, keletről az eredetileg a Gácsról Tamásfalvára (Tomašovce) és Divénybe (Divín) vezető útvonal, nyugatról rétek, ill. az Ógácsra vezető főút határolják. A várkastély alatti dombot az 1820–30-as években értékes fákkal ültették be azzal a céllal, hogy gátolják annak természetes erózióját. A telepítés második időszakát az 1870–80-as években fejezték be. Ekkor parkosították a területet (főleg a nyugati oldalt), a kastélyhoz vezető út mentén pedig vadgesztenyefasort telepítettek. A fásított parkot fokozatosan francia jellegű parkká alakították át, amelyhez sportolásra is alkalmas szabad területeket csatoltak. Területén, a sétányai mellett barokkos, allegorikus témájú domborműveket is elhelyeztek. A 19. század során készült árnyékoló (pergola) az 1940-es években semmisült meg. Közepén csónakázásra, fürdésre is alkalmas tavat alakítottak ki, mely a vizét a Tugár-patak-ból leágazó mesterséges csatornán kapta és kapja. A tó vízmagasságát és a kifolyó vizet az északkeleti sarkában egy gát szerkezetével lehetett és lehet szabályozni. Ennek közelében volt a liget „paradicsomkertnek” nevezett része, ahol fűtött üvegházakban egzotikus növényeket neveltek. A Forgách család tagjai a parkot és a tavat pihenésre és sportolásra használták.

A helyi lakosok visszaemlékezései szerint maga Csontváry is sok időt töltött el a parkban, szívesen megmártózott a tó vizében.¹¹

A napjainkban felújított parknak elkészültek a régi/új sétányai, hangulatos, lócákkal ellátott pihenőhelyei. Kitisztították a tavat, halakat is telepítve oda.

A gácsi (köz)temető¹²

A temető az Ógács (Stará Halič) és Tugár (Tuhár) felé vezető főút bal oldalán található, az ógácsai templom közelében. Legértékesebb épülete a Forgáchok családi kriptája, amely védett műemlék. Az innen kb. 50 m-re lévő, a Forgáchok sírkertjéhez vezető sétány mellett, a temető közepén áll Laurentius Schiffner (1754–1813), a sóhivatal ellenőrének süttői vörösmárványból készült sírköve. Közeliében van Hana Ponická író nő sírhelye is.

¹¹ Szemadám György 2004. Csontváry és az ezerkilencszázhetvenes nyár Mezei Ottóval, meg Haris Lászlóval – művészettörténeti útleírás. In: *Országépítő* 3/16–19.

¹² Böszörményi István, losonci nyugalmazott tanár összefoglalója és egyéb források felhasználásával.

A sírkertnél találjuk gróf Forgách József három testvérének síremlékeit. A legidősebb, gr. Forgách Sándor (1816–1894) sírkövén neve helyett mindössze három betű látható: G F S. A cs. k. kamarás a Habsburgok híve volt, 1849. március 15-én losonci házának ablakát betörték. Mikor az orosz cár seregei I. Ferenc József segítségére érkeztek, Forgách Sándor tábori biztosként hozzájuk csatlakozott. Vadászként, trófeagyűjtőként is ismert volt. Bejárta Afrikát és más távolabbi vidékeket is. Hobbijának betegsége vetett véget.

Mint „*gácsi iskola-látogató*”, azaz mai szóval élve tanfelügyelő komoly konfliktusba került Kosztka Tivadarral, amiért az nem teljesítette a leányiskolával kapcsolatos, egy évvel korábban közzétett támogatási ígéretét.¹³ Az akkor több oldalról is támadásnak kitett Kosztka Tivadar nem hagyta szó nélkül a vádat és fizetett hirdetésen keresztül válaszolt azokra.¹⁴ A véleménycsere és egyéb támadások hatására azonban az addig aktív társadalmi életet élő Kosztka Tivadar gyakorlatilag eltűnt a nógrádi közéletből.

A gácsi temető északi szélén síremléke van Dr. Reinhardt István egykori gácsi körorvosnak és feleségének (született Rutkay Sarolta, aki Madách Jolán leánya, tehát Madách Imre unokája volt). A kriptát és a sírokat helyi लोकálpatrióták és a községi hivatal támogatásával gondozzák és ápolják.

A zsidó temető

A köztemetővel szemben található a gácsi zsidó hitközség egykori temetője. A legutóbbi, 2011-es népszámláláskor egyetlen lakos sem vallotta magát zsidónak. Sem nemzetiségi, sem vallási szempontból. A temető megmaradt sírjait a község néhány éve tette rendbe.

¹³ Gf. Forgács Sándor: A közönség köréből. In: *Losoncz és Vidéke* 1886. 11. 21., 47. sz., 3. o.

¹⁴ Kosztka Tivadar, gyógyszerész Gácson. A közönség köréből. In: *Losoncz és Vidéke* 1886. 12. 5, 49. sz., 5. o.

LUKÁTS JÁNOS

A bánki tónál

Bánk, tó, egy helyben örök mozduló,
idő árjából fel-felbukkanó,
magad tükrében forgó végtelen,
emelj, taszíts – és játssz ma el velem.
Fél évszázadra futni hagytalak,
és benned él ezernyi mozdulat,
amely belőlem már rég elveszett,
tereld most vissza emlékeimet!
Tereld körém – ugyan! – a múltamat,
élők nevét s a hajdan voltakat,
ami megtartott s futni engedett,
ami megőrzött s már régen temet.
Dombok karéján úgy nézel körül,
hogy egy tó – tudod! - sosincs egyedül,
mert minden tó magában egy világ,
múltat, jövőt tenyéren hordoz át.
Hozd vissza most eltűnt világomat,
az ifjúságból, ami megmaradt,
a parti fűzre terült álmokat,
mosolyt és csendes hallgatást, sokat,
és incselkedjél, mint régen, velem,
érezzem langy hullámod képemen!
Múltam terítsd elébem, mint jövőt,
kavicsként szertesét dobált jövőt.

A gesztenye

Első voltam, mi még tavasszal
gyertyát gyújtottam fény gyanánt,
s telten hittel, zölddel, zamattal
lobogtam holt erdőkön át.

Száz óriás kitárt tenyérrel
a nap felé mutattam én,
rigót ringattam szenvedéllyel,
feszített vágy, fűtött remény.

S első vagyok, alighogy ősz van,
mint fáradt vándor: indulok,
elosztogattam mindent sorban,
most zárt tenyérrel koldulok.

Az üzenet palacka zárva
tüskés burokban készen áll,
lobbantsd ki lángod, rokkant lámpa,
ha jön tavasz még, rám talál!

A sárkány és György lovag

Erdőmből a keresztes had kiűzött,
hajtók verték fel barlang-csendemet,
szöktem kövek, szálltam sziklák között,
futásom végül hozzá vezetett...

Szisszent a kard, ficánkolt vad lovon,
mégis, mi rémített: a mellkereszt,
s mi felkeltette végképp undorom:
a szolgahad körben legénykedett

s gyáván mocskolt- védelmet tőle várva.
Ő rám rohant, és lángot fújtam én,
nyitott sisak villant meg szent fején,

s amint a dárdát tárt torkomba vágta,
és véremtől véres lett paripája:
sajnál, igen, sajnált! Láttam szemén!

NAGY IMRE

Egy közjogi vita a reformkor hajnalán

A napóleoni háborúk végéhez közeledve I. Ferenc császárnak egyre terhesebbé vált a magyar rendek tevékenysége, ezért 1812 után nem hívott össze több rendi gyűlést. Mivel így az állam működéséhez feltétlenül szükséges törvényeket és intézkedéseket a diéta nem hozhatta meg, ezért ezeket a továbbiakban uralkodói rendeletek formájában határozta meg a központi kormányzat. Az 1820-as évek elejére komolyan kiéleződtek az ellentétek a rendek és az uralkodó között, amire a rendek a passzív ellenállás módszerével válaszoltak: nem szedték be az önkényesen kivetett adókat, nem hajtották végre az újoncozásokat.¹ Mivel országgyűlés nem volt, így a rendek saját szűkebb köreikben, a vármegyék szintjén folytatták az ellenállás politikáját. Hogy a helyzetet megoldja, a bécsi udvar adminisztrátorokat küldött az ellent álló megyék élére, akiknek az volt a dolga, hogy végrehajtsák a központi rendelkezéseket. Néhol az adminisztrátor megjelenése elég volt ahhoz, hogy feloldja a patthelyzetet, néhol, mint például Nógrádban is, 1823 elején kényszerítő eszközöket is be kellett vetni: több megyei tisztségviselőt házi őrizetbe helyeztek és a katonaság is felvonult a megyegyűlésekre.² Mivel a helyzet egyre tarthatatlannabbá vált, I. Ferenc császár beadta a derekát, 1825 szeptemberére országgyűlést hívott össze, amely ténylegesen lenyugtatta a kedélyeket. Értethető azonban, hogy a vármegyék ilyen események után érzékenyen reagáltak minden olyan intézkedésre, amely „kis köztársaságaik” szabadságát bármilyen formában is veszélyeztetni akarta.

A jelen írásban szereplő vita is egy látszólag közömbös, sőt pozitív jellellettel indult: egy orvos kinevezésével. Az ezen kérdés körül kialakult vita felvázolásával szeretném kiemelni a vármegye önállóságához való ragasz-

¹ Természetesen számos más rendelkezés is történt, amely így vagy úgy sértette a statusok és rendek jogait. Például: 1814-ben a megyei számadások ellenőrzésének szigorítása, 1817-ben az adózás újabb szabályozása, 1819-ben a közgyűléseken való személyenkénti szavazás bevezetése, stb. Csorba László–Velkey Ferenc 1998. *Reform és forradalom*. Debrecen, 82.

² U. o. 83.

kodásának néhány retorikai elemét, illetve némi adalékkal szolgálni Nógrád vármegye orvostörténetéhez.

Nógrád vármegye nemesi közgyűlésének 1829. szeptember 5-én tartott ülésén egy Lovrich István nevű seborvos bejelentette, hogy lakását Fülek mezővárosába helyezte át, és a szegény adózó nép orvoslására hivatkozva a forspont használatára engedélyt kért.³ A vármegye közgyűlése jóváhagyta a kérvényt, hivatalos útjaira ingyen forspontot biztosított a kérelmező számára (a szolgabíró mindenkori jóváhagyásával), sőt „*jeles tehetségeire nézve*” becsületbeli seborvossá is kinevezte az illetőt. A dolog – úgy tűnt – elintéződött, azonban a Helytartótanács 1830. április 22-én leiratban fordult a megyéhez, figyelmeztetve őket arra, hogy a „*betsületbéli tisztviselőeknek és első rendbéli Conventionatusoknak kinevezése nyilván a fő ispányok tehetőségéhez tartozna*”.⁴ Tehát nem a megyei rendeknek, hanem a főispánnak a joga becsületbeli tisztviselőket kinevezni, és az ezzel járó előnyökről dönteni. Mivel a kinevezést gróf Keglevich Gábor főispán is jóváhagyta, ezért az ügy ismét csak megoldódni látszott.

Az új orvos feltűnése mellett azonban más olyan események is történtek a megyében az 1829. és az 1830. évek folyamán, amelyek megbolygatták a kis létszámú orvosi közösség mindennapjait. A Helytartótanács leiratának nyomán a seborvosok fizetésének egységesítésére került sor, ami az általában jellemző 200 forintos fizetésüket 150 forintra szállította le.

Ráadásul személyi gondok is akadtak az orvosi állományban: Tessinger József, a megye Gácson szolgálatot teljesítő seborvosa egyre kevésbé tudta ellátni feladatait, főleg a helybeli nemesség nem volt megelégedve a chirurgus tudásával, szakmai felkészültségével, sőt úgy tűnik: személyével sem. Az ügy odáig jutott, hogy Bérczy János főorvosnak is lépnie kellett, aki megállapította, hogy kollégája csakugyan nem rendelkezik elég tudással ahhoz, hogy ilyen felelősségteljes pozíciót betöltsön.⁵ Hivatalos jelentésében kifejtette, hogy Tessinger Józsefnek sem a jelentései, sem a himlőoltások terén végzett munkája, sem a társadalom felsőbb rétegeivel fenntartott kapcsolata nem kielégítő, annak ellenére sem, hogy munkáját igyekszik lelkiismeretesen elvégezni, és még komoly panasz sem érkezett ellene. Ennek ellenére világos volt a helyzet: ha ilyen hangvételű jelentés került a közgyűlés elé, az egy pályafutás végét kellett, hogy jelentse.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL NML) IV. 1. a. 1829/1419.

⁴ MNL NML IV. 1. a. 1830/1030.

⁵ MNL NML IV. 1. b. 1830/680.

A felmerülő problémák megoldására a megye által a tárgyra rendelt bizottság próbált javaslatokkal előállni. A bizottság már tényként kezelte, hogy a fent említett problémás seborvostól a megye meg fog válni, olyannyira, hogy már jövedelmeit is más célokra használta fel. Egészen pontosan a felszabaduló pénzeket egy új, Losonc mezővárosában megtelepítendő orvos fizetésének szánta, és felszólította a mezővárost, hogy lehetőleg ingyen szállást is adjon a jövőre orvosnak, mert vannak más települések is, amelyeknek földesurai hajlandóak lennének komoly anyagi áldozatot is hozni ahhoz, hogy magukhoz csábítsák az új szakembert. Madách Imre királyi kamarás például a szálláson felül ingyen tűzifát is hajlandó lenne adni, ha Sztregovára települhetne be az új orvos.

A Helytartótanács nem emelt kifogást a javaslat ellen, engedélyt adott arra, hogy 150 forint fizetéssel, egy második seborvosi állás létesüljön Losonc mezővárosában. Időközben Tessinger József ügye is megoldódott. Az orvosnak nem kellett megélnie elmozdítását, 1829/30 fordulóján meghalt. A megürült állásra jelentkezett a már említett Lovrich István is, akit átmenetileg a megye megbízott a(z immár fizetéssel is járó) seborvosi feladatok ellátásával, 1830. április 22-én.⁶

Sokáig nem tölthette be ezt a pozíciót, ugyanis az augusztus 23-án tartott közgyűlésen a Pesti Universitas rektorának és tanárának, Sthály Ignácznak a javaslatára egy Pajtner nevű orvost neveztek ki Losoncra második számú physicusnak.⁷ Itt hívom fel a figyelmet a kifejezés használatára: a physicus és a chirurgus kifejezés nem ugyanazt jelenti. Utóbbi alacsonyabb képzettséget feltételez, ennek ellenére a jegyzőkönyvekben nemcsak a vármegyei tisztviselők, de még maguk az érintett felek is következetlenül használták (vagy legalábbis a jegyzőkönyvek vezetői úgy jegyezték fel). Maga a Helytartótanács „*második rendszerént való orvos*”-nak nevezi a jegyzőkönyv fordítása szerint, az eredeti, latin nyelvű szövegben viszont „*honorarium Comitatus Chirurgum*” szerepel. A megyében lezajlott (és többször kiújuló) marhavész tárgyában keletkezett főispáni leirat szerint mindenestre 1 főorvos és 7 további seborvos teljesített szolgálatot 1830 áprilisában a megyében.⁸ Mind tehát a felajánlott fizetés, mind a

⁶ MNL NML IV. 1. a. 1830/1032. A becsületbeli tisztségviselőket az különböztette meg a kinevezett tisztségviselőktől, hogy munkájukért nem kaptak rendszeres fizetést a vármegyétől, legfeljebb bizonyos előnyökben részesültek (mint az említett forspont).

⁷ MNL NML IV. 1. a. 1830/1040.

⁸ MNL NML IV. 1. b. 1830/550.; 1830/551.

Helytartótanács leirata azt igazolja, hogy a megye egy új seborvost keresett és talált magának (a jegyzőkönyv zavara ellenére is). A seborvosok fontos szerepet, egyfajta összekötő kapcsot jelentettek a gyógyításban: a hiedelmeken, hagyományokon és gyakran kuruzsláson alapuló gyógymódok és az akadémiai orvoslás között jelentettek közéletet. A sebek, ficamok, törések kezelésével, foghúzással, valamint érvágással foglalkoztak. Mivel általában jobb, közvetlenebb kapcsolatuk volt a lakossággal, ismerték a helyi gyógyfüveket és gyógymódokat, így a betegek jobban bíztak bennük, mint a „rendes” orvosokban. Az idő előrehaladtával pedig sokan közülük valamely egyetem tanfolyamait is elvégezték (mint az említett Pajtner nevű orvos), így aztán munkájukat magasabb színvonalon is képesek voltak folytatni.

Az orvos kérdése tehát lezárult, de a megye nem hagyta annyiban a Helytartótanács korábbi megjegyzését a becsületbeli tisztségviselők kinevezésével kapcsolatban (és Lovrich István pályája sem itt ért még véget). A megye ugyanis felállított egy bizottságot, amelynek feladatul szabta, hogy ismét vegye elő az orvosi járadékok kérdését, illetve, hogy bizonyítsa be azt a Helytartótanácsnak, hogy a becsületbeli tisztségviselők kinevezése régtől fogva a megyei statusoknak és rendeknek a kezében van. A munka nem váratott sokat magára, augusztus 31-én már a közgyűlés elé is került a javaslat. A bizottság azt állapította meg, hogy az orvosok korábban más jövedelmekkel is rendelkeztek a pénzbeli járandóságon kívül, nevezetesen a legjellemzőbb a lóporció és az ingyen tűzifa volt. Szent Iványi János néhai főadószedő 1798-as jelentéséből kiderült, hogy a seborvosok korábban is 150 forint fizetést bírtak, erre jöttek rá az előbb említett egyéb járandóságok, amiket az egyszerűség kedvéért pénzben fizettek ki nekik, tudniillik azért, hogy ne terheljék természetbeni járandóságok szolgáltatásával a lakosságot. Így emelkedtek a seborvosi fizetések 200 forintra, esetleg afölé. A vármegye bizottsága ezzel kapcsolatban abbéli aggályát fejezte ki, hogy mivel nem akarja megkárosítani orvosait, ezért a Helytartótanács részletesebben fejtse ki azt, hogy a 150 forintos seborvosi jövedelem pontosan milyen tételekből áll, tehát abban benne van-e az egyéb járandóság összege, vagy nincs. Ha ugyanis nincs, akkor a helybeli lakosoknak ismét vissza kell térni a járandóságoknak a természetbeni fizetéséhez, ami nemhogy megkönnyítené a dolgukat, hanem inkább csak megnehezíti azt.

A fizetés dolga átmenetileg függőben maradt, volt azonban még egy kérdés, amit rendezni kellett az orvosokkal kapcsolatban. Nevezetesen, hogy mi legyen Lovrich doktor és a megüresedett gácsí seborvosi állás

sorsa. Mint említettem, Tessinger József halála után fizetéséből egy második orvosi állást hoztak létre Losoncon, ezzel azonban Gács mezővárosa és annak tágabb környéke maradt orvos nélkül. Mivel ez így nem maradhatott, a bizottság azt javasolta, hogy Lovrich Istvánt tartsák meg becsületbeli seborvosnak, helyezték át Gács mezővárosába, fizetésének „*felsegélése végett*” pedig a helybeli földesurat és a gácsi posztó fabrikát keressék meg.⁹

Ennek a megegyezésnek a részletei nem ismertek, az mindenesetre biztos, hogy egy új, immár 8. seborvosi pozíció is létrejött a megyében. Ez pedig mindenképpen indokolt is volt, hiszen még egy 1839-es statisztika szerint is csak átlagosan 90 922 lakosra jutott egy orvos a megyében (ekkor már két állandó orvosa volt a megyének), illetve 10 696 lakosra egy sebész (már 17-en voltak).¹⁰ Márpedig teendő volt bőven: ebben az időszakban az orvosoknak még mindig komoly harcot kellett vívni, hogy elfogadtassák a lakossággal a himlőoltásokat, de emellett a marhavész is komoly károkat okozott a lakoságnak, és igencsak sok feladatot rótt az orvosokra.¹¹ Az év végén pedig egy igazán súlyos fenyegetés jelent meg az országban: a kolera.

A bizottság ezt követően állást foglalt a második kérdésben, nevezetesen a becsületbeli tisztségviselők kinevezésében is. Ez ugyan csak elvi kérdésnek tűnik, mégis láthatóan a rendeket legalább annyira foglalkoz-

⁹ MNL NML IV. 1. a. 1830/1259.

¹⁰ Leblancné Kelemen Mária 1979. *Bérczy János élete és munkássága*. In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve V. évf. Salgótarján, 268.

¹¹ A himlőoltást 1813-ban tette kötelezővé a Helytartótanács. Alkalmazása komoly ellenállást váltott ki, mivel preventív jellegű védekezésről volt szó. Tehát maguknak a tüneteknek a megjelenése nélkül is részt kellett venni az oltásokon, ami a kor embere számára teljesen érthetetlen jelenség volt. Nógrád megyében a himlőoltás ügyének egyik kezdeményezője és végrehajtója az ekkor is főorvosként működő Bérczy János volt.

(U. o.) A marhavész – a Pallas Nagylexikon szerint – egy erősen fertőző, leginkább szarvasmarhák, de néha juhok és kecskék között, állatról állatra terjedő betegség. A tünetek a fertőzés után 4 nappal jelentkeznek, amiket még egy-két napig könnyű összekeverni más, kevésbé súlyos fertőző betegségekkel. Ez ellen a betegség ellen karanténnal és a marhák kereskedelmének teljes zárásával védekeztek a korszakban. A vármegyék ilyen esetekben teljesen lezárták a határaikat, és a belső kereskedelem is csak az orvosok által megvizsgált állatokkal folyhatott. In: *A Pallas nagylexikona*. Bp., 1893–1900. (<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/068/pc006842.html#9>)

tatta. Azonban ebben a kérdésben továbbment a bizottság, ugyanis azt is be tudta bizonyítani a szokásjogra hivatkozva, hogy a rendes orvosok és a chirurgusok kinevezésének a jogát is a megyei rendek gyakorolták, legalább néhány évtizedre visszamenőleg.

Hogy a kérdés fontosságát jobban megértsük, érdemes néhány szót szólni a korabeli vármegye és a központi hatalom kapcsolatáról. A 18. század folyamán az abszolutista Habsburg uralkodók törekvéseivel szemben végeredményben a magyar rendek alulmaradtak. A rendi dualizmus rendszere megdőlt, több fontos kérdés sorsa a császárnak és annak közvetlen környezetének kezébe került.¹² Azonban igaz, hogy a nemesség elveszítette a rendi dualizmus „játszmáját”, de mint nemesek, mégis nyerhettek a kialakuló új rendszeren.¹³ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy mivel a központi hatalom ekkor nem volt képes középszintű közigazgatást felépíteni és fenntartani, ezen a fórumon a kiváltságolt rend tagjai szépen érvényesülhettek.¹⁴ Ez a sajátos pozíció a vármegyék megerősödését eredményezte, és a köznemesség számára is bizonyos szintű beleszólást engedett az országos politika folytatásába. A vármegyék gyorsan felismerték ezt a szerepüket, és előszeretettel tüntették fel magukat az „ősi alkotmány” védelmezőinek. Ezt meg is tehték, hiszen egy vármegyei tisztségviselő egzisztenciálisan egyáltalán nem függött a központi hatalomtól (szemben például egy állami hivatalnokkal), így az uralkodó akarral való szembefordulásra is megvolt a lehetőségük. Természetesen a jog szerinti ellenállásra a rendeknek 1687 óta nem volt lehetőségük, de a királyi leiratokkal, rendeletekkel szembeni megyei felszólalások az ország kvázi közvéleményét jelentették, melyeket jó volt figyelembe venni a mindenkori uralkodóknak. Ha a rendek valamilyen okból szembe kerültek az uralkodóval – jogi eszközök híján – a múlthoz, a hagyományokhoz nyúlva próbálták igazukat bizonyítani, melynek két alapja a *Tripartitum* és a szokásjog volt.

¹² Például: a háború és béke kérdése, a hadsereg irányítása, a fontosabb gazdasági kérdések eldöntése stb. Jonathan Dewald 2002. *Az európai nemesség 1400–1800*. Bp. (<https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/europai-nemesseg/adatok.html>)

¹³ Dewald 2002. i. m.

¹⁴ Természetesen az abszolutista állam számos más lehetőséget is teremtett a nemesség számára, már a koraújkortól kezdődően: többek között nyitva állt előttük a katonai, egyházi pálya, de az állami közigazgatás gépének fogaskerekeivé válhattak a feltörekvő nemesek, vagy akár kegydíjakban, nyugdíjakban is részesülhettek.

Visszatérve tehát a megyei rendekhez, érveik bizonyítására a korábbi évek jegyzőkönyveiből néhány példát hoztak fel: 1810-ben Pauer Györgyöt, 1805-ben Masza Aloyz-t, ugyanezen évben Lipszky főorvos mellé segítségül, öregsége okán, Széplaky Györgyöt neveztek ki seborvosnak a megyei rendek. Különösen kiemelték egy esetet, amikor 1813-ban, Müller Moricz halála után maga a főispán bízta az új seborvos kiválasztását a rendekre, igaz, akkor is az általa ajánlott jelöltre, Höpner Venczelre esett a rendek választása.¹⁵ Mindezek a példák – az indoklás szerint – bizonyították, hogy a rendek mindig is gyakorolták ezen jogukat, abban őket sem a főispán, sem a Helytartótanács nem gátolta a korábbiakban.

De nemcsak erről az oldalról, hanem a nemesség általános előjogai, sőt kötelezettségei felől is megközelítették a kérdést, amely megközelítés látványosan (és igen ékesszólóan) kifejezi a nemesi mentalitás néhány alapvető jegyét. A tárgyra térve kifejtették, hogy egy orvos kiválasztása a nép számára elsősorban bizalom kérdése. Személyesen kell ismerniük az orvost, tehát ne egy idegen, felsőbb hatalom által kinevezett személy kezelje őket, hanem olyasvalaki, aki már bizonyította képességeit a köreikben: *„egy orvos elfogadása személyes tulajdonságokban helyhezvetett bizodalmat a közlelbb összeköttetésekből származó ösmerettséget azoknak részéről különösen megkíván kik segítségével élni akarnak”*.¹⁶ Azt pedig, hogy kiben bízik meg igazán a nép, ki tudhatná jobban, mint *„kiknek természeti jussok és kötelességek az adózó nép gondját viselni”*?¹⁷ Tehát egyértelmű, hogy a megyei statusok és rendek dolga az orvosok kinevezése (mint ahogyan mindig is az volt). Ha valamiért mégis (átmenetileg) lemondtak volna erről a jogukról, arra csak a *„szeretett fő ispányaik eránt viseltető buzgó tisztelet adhatott módot”*. Ha tehát le is mondtak a rendek átmenetileg ezen jogukról (amire egyébként nem hoznak példát az indoklásban), azt csak tiszteletből, de mindenképpen önként tették. Így a Helytartótanács most egy olyan jogukban akarja őket korlátozni, ami a múlt hagyományain és gyakorlatán alapszik, és az idő szentesített. Ez a joguk ugyanakkor része a nemesi kiváltságoknak, márpedig azok *„régí idők által szentelt szokásokon gyökereznek, mellyeket távolabb időre visszafordult emlékezet tisztelettel követi Óseink Honnában, mellyeket leg drágább tulajdonává tett a maradéknak a Hazza szeretete”*. Majd pedig éreztetik azt, hogy a Helytartótanács részéről az ilyen jellegű észrevételek tulajdonképpen megszegik azt a kölcsönös együttműködésre alapult rendszert, ame-

¹⁵ MNL NML IV. 1. a. 1813/356.

¹⁶ MNL NML IV. 1. a. 1830/1259.

¹⁷ U. o.

lyen az ország alkotmánya alapul: „*fájdalomnak érzvén a Tekintetes Rendekek hogy a fő méltóságú H. Tanács által támasztott észrevételekenél fogva kéntelenítettek az addig való szokások felvilágosításáru gondoskodni, melly soha sem szükséges ott, bol a hazafiúi érzés minden áldozatokra kész mellyeket a bonyi alkotmány fenntartása mellett a kölcsönös bizodalom, szeretet, és tisztelet kívánhatnak*”. Hogy tovább erősítsék ezt az álláspontjukat, ugyanennek a mondatnak az első felében azt is kifejtették, hogy a rendeknek és a főispánoknak (ebben a kérdésben) eddig nem voltak ellentéteik: „*a megye Rendei mindenkor tisztelt fő ispánnyaiikkal egyetértve és kölcsönös bizodalommal a köz jó előmozdításán törekedvén az ideig nem látták szükségesnek jussok eránt való vetélkedésben bocsájtkozni, annyival inkább minthogy azon czél, melly a köz dolgok igazgatásában a Hazza díszét s a megye köz hasznát keresi még afféle kérdések feszegetésével akadált nem találta...*”. Itt a szokásjog érvrendszere figyelhető meg: rendkívül általánosan utalnak a múltra (nem pedig valamelyik korábbi rendeletre vagy éppen törvényre), majd pedig (ismét csak sejtetve, de ki nem mondva) közlik, hogy az ilyen vita a rendeket a fő feladatukban, „*a köz jó előmozdításá*”-ra való törekvésükben gátolja, s így tulajdonképpen az egész ország sorsát veszélyezteti.

A jelentés végén a megyei bizottság igen határozottan fel is szólította a Helytartótanácsot, hogy hagyjon fel jogaik további csorbitásának kísérletével: „*azon közbizodalom fen tartása végett melly nélkül minden a köz jóra czélzó igyekezeteik sikertelenek lennének, akár mi féle jussok iránt támasztandó további kérdések feszegetésétől a K. H. M. Tanács el állani méltóztasson*¹⁸”.

Ez a rövid kis jelenet jól szemlélteti azt, milyen komolyan védte (az igazából meg sem sértett) kiváltságait a feudális vármegye. Hogy érveik minél hatékonyabbak legyenek, igyekeztek összeroszni nemesség egyéni és kollektív jogait, ezzel is kihangsúlyozva az észrevételük fontosságát. Még ebből a rövid szövegből is kiviláglik az a patriarchális felfogás, amely jellemezte ekkor a nemesi mentalitást. Azonban volt már itt változás is. Az előjogaik alapjául ekkor már nem a (rendkívül anakronisztikus) „vérreladózás” eszméje szolgált, hanem a rájuk ruházott felelősség gondolata. Az, hogy kötelesek gondoskodni a „gondjaikra bízott” alattvalókról, és ezt a jogot nekik kell gyakorolniuk, nem pedig egy, az uralkodó által kinevezett tisztviselőnek (a főispánnak). És ha ezen joguk gyakorlása az orvosok (vagy egyéb tisztviselők) kinevezésében kell, hogy megnyilvánuljon, akkor annak megvédéséért is sikra fognak szállni. Ráadásul ezen joguk

¹⁸ U. o.

(kötelességük) megsértése tulajdonképpen a nemesi előjogok megsértésével lenne egyenlő, azt pedig a legtermészetesebb, hogy meg kell védeniük. Ezzel a némileg pátoszos gondolatmenettel tulajdonképpen áldozatként tünteti fel magát a megyei nemesség, amelyet a központi hatalom önkénye elkerülhetetlenül a jogaik megvédésére kényszerít. Ezt nyelvi eszközökkel is igyekeztek kifejezni: a „*kéntelenít*”, „*kötelesség*”, „*bizodalom*”, „*emlékezel*”, „*tisztelet*” stb. szavak (akár többszöri) használatával igyekeztek kifejezni azt, hogy valamilyen támadás érte őket és a szokásokon alapuló jogaikat, amelyeket meg kell védeni. Valamiféle „felforgató” szándékot próbáltak kifejezni ezen a módon, amely Bécs (pontosabban a Budán székelő Helytartótanács) felől érkezett, és amely a szokásjogon alapuló, már „szokásosan” jó rendszer megváltoztatására törekszik. A rendek ilyen kemény fellépése nem meglepő, ismét csak a szokásjogon alapuló jogrendszerek gyakorlatát követi. Ha ugyanis egy szokásjogi elem mögé valamelyik fél nem volt képes elég politikai erőt felsorakoztatni, akkor az az elem szép lassan elveszítette jelentőségét és eltűnt a múlt homályában. Ebből a szempontból közelítve a rendek rendkívül észszerűen léptek fel, amikor ezen veszélyeztetett jogukat igyekeztek összemosni a nemesség kollektív jogaival. Az ugyanis a rendi kiváltságokból, mentességekből és szabadságoknak az összességéből állt össze. Ha ebből egy elem kiesik, és feledésbe merül, akkor a rendi előjogok tényleg sérülnek.¹⁹

Ez a határozott fellépés, ami azonban egyszer előnyt jelentett, az a későbbiekben komoly hátránnyá is változott: ezzel a makacs ellenállással nemcsak a központi hatalomnak kellett megküzdeni, hanem a reformtábor, az újítani, javítani vágyók táborának is. Így pedig a megyerendszer összességében hátráltatta a reformfolyamatok kibontakozását is a későbbiekben. Nem véletlenül került tehát az érdeklődés középpontjába az 1840-es években a centralista–municipalista vita.

¹⁹ Szijártó M. István 2005. *1708–1792. A Diéta. Magyar rendek és az országgyűlés.* Bp., 42.

Gondolatok Nógrád megye gazdaságáról és társadalmáról

Folyóiratunk ez évi 1. számában dr. Baráthi Ottó szakgazdász tollából megjelent egy vitaindító írás.¹ A szerkesztőségbe azóta több hasonló témájú tanulmány érkezett. Mivel az írások terjedelme nem teszi lehetővé, hogy teljességükben közöljük a nyomtatott lapszámban, ezért itt csupán gondolatébresztőként villantunk fel részleteket az írásokból, a honlapunkon (<https://palocfold.wordpress.com/>) azonban teljes terjedelmükben elolvashatják a tanulmányokat.

KALOCSAI PÉTER

Mit csinálunk rosszul...?

Nógrád megye gazdasági teljesítménye a XX–XXI. század fordulóján

Mikszáth Kálmán sóhaja – „Boldog Nógrád vármegyeiek!” – a XX. század második felében, a XXI. század elején igen kevésbé tűnhet őszintének. A Szklabonyán (ma Szlovákia, Nagykürtösi járás) született író is inkább a Karancs erdeinek varázslatos zengésére, a gyönyörű természeti környezetre utal, semmint a jó palócok világmegváltó innovációira, gazdasági teljesítményeire. Bár akkortájt a helyi, dolgos népek mindennapi munkája – ha küzdelmesen is, de – elegendő volt a megélhetéshez.

Szeder Fábián: *A Palócokról* című, 1819-ben megjelent néprajzi tanulmányában egyenesen azt írja: „*A Palócok nem csak szorgalmas földművelők, értelmes marhatartók, hanem többnyire minnyájan mesterséges faragók is. (...) A palócok lelki és testi tehetségre nézve a többi Magyaroknál nem alább valók.*”² Habár Nógrád megye nem teljesen fedi le a palócvidék topográfiai egységét – etnikailag a nógrádiak leginkább ekképp azonosítják magukat.

Bárhogyan is szemléljük az itt élők sorsát, azzal szembesülünk, hogy a helyi gazdaság teljesítménye – legfőképp az egy főre jutó GDP – immár

¹ Baráthi Ottó 2018. A népesség csökkenésének és összetétele változásának okai és következményei Nógrád megyében. In: *Palóc föld*. 1/85–96.

² Szeder Fábián: *A Palócokról* [Tudományos gyűjtemény – 1819., VI. kötet] (Lilium Aurum 2005.)

évtizedek óta a legalacsonyabb a megyék rangsorában. Ehhez pedig számos, hasonlóképp kedvezőtlen adat társul, így például: a demográfiai, migrációs, egészségügyi helyzetkép, a munkanélküliségi, szociális és iskolázottsági mutatók stb. A jelenség olyannyira makacs, hogy ma már semmiképp nem tekinthetjük véletlennek, átmenetinek, múlandónak. A kialakult állapot szívosán ellenáll a kisebb intenzitású válságkezelési kezdeményezéseknek, kormányzati intervencióknak, a gazdasági szerkezet változásainak. A probléma tehát megérett a végiggondolásra, alaposabb elemzésre.

Van azonban egy előkérdés, melynek eldöntése lényegesnek látszik: valóban van-e értelme? Lehetséges-e, értelmes-e egy mesterséges közigazgatási egység gazdasági-gazdaságtörténeti elemzése? Mert akárhogyan is alakuljon egy ország közigazgatási tagolódása, az számos esetlegességet rejt magában. A közigazgatási egység táji, topográfiai, gazdasági, társulási-együttműködési határvonalakat metsz át, gyakran önkényes és nem feltétlenül veszi figyelembe a történeti, társadalmi dimenziókat. Egy település sokkal inkább természetes (organikus) kooperációs egység; míg egy járás, vagy megye soha nem homogén, esetleg csak egy következetesen, de önkényesen generált szám a KSH adatsoraiban.

Talán a megye történeti mélysége, a „következetesség” az egyetlen ok, amely miatt most éljünk a feltevéssel: van értelme Nógrád gazdaságát, gazdasági teljesítményét önmagában vizsgálni.

A kilencvenes évek elejétől létezik egy kézenfekvő, tetszetős és hihető, ám nagy valószínűséggel **téves narratíva**, mely szerint Nógrád megye gazdasági összeomlását a rendszerváltás radikális gazdasági átrendeződése, a szénbányászat megszűnése, a kelet-nógrádi iparmedence nagyvállalatainak bezárása idézte elő. Ez elfogadható magyarázat a munkanélküliségi ráta rendkívül kedvezőtlen alakulására, de nem sok köze van a GDP alakulásához. A megyei GDP zuhanása ugyanis sokkal korábban kezdődött. Amennyire a töredékes és gyakran változó módszertannal számított adatokból rekonstruálható: Nógrád megye egy főre jutó GDP-je az '50-es években volt utoljára az országos átlag közelében. (Nem az élbolyban, nem az első harmadban, hanem az országos átlagon – azaz a középmezőnyben!) Az országos átlag feléig (azaz a jelenlegi mélypontig) tartó leszakadás kétharmada – úgy tűnik – 1990 előtt zajlott és csak a maradék egyharmad írható a rendszerváltás számlájára. Bár ezek az adatok még ellenőrzésre, forráskritikára szorulnak, szöges ellentétben állnak az idézett, uralkodó narratívával. Mostanában már találkozhatunk bátrabb elemzésekkel, amelyek a leszakadás első szakaszát a '70-es és '80-as évekre teszik, azaz egy lépéssel közelebb kerültünk a valós okok feltárásához.

Miután Nógrád településszerkezete „fejnehéz”, a II. világháborút követő gazdasági anomáliák jelentős részéért a szocialista nagyipar látszólag fényesen ragyogó ékköve, Salgótarján iparváros és a kelet-nógrádi iparmedence felel. Itt koncentrálódik a szénbányászat, a nehéz- és könnyűipar, ide áramlik a munkaerő és ereje fogytán itt a legzajosabb az összeomlás és innen a legerősebb az elvándorlás. Valójában mi történt itt?

A XIX–XX. század fordulóján Nógrád vármegye lélekszáma 240 ezer fő, területe 4130 km². (Ez a méret a mai Baranya, Fejér vagy Veszprém megyének felel meg.) Középpontjában Losonc rendezett tanácsú városa³ áll, mégpedig egy csillag-tipológiájú infrastruktúra metszéspontjában. Itt futnak össze a vasútvonalak, közutak, ezen keresztül zajlik az észak-dél irányú forgalom jelentős része.

A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. (benne a Salgótarjáni Vasfinomító Társasággal) a századfordulón az ország nyersvastermelésének, acélgyártásának 44%-át adja. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. az ország egyik legdinamikusabb bányavállalata, lényegében 1960-ig expanziót mutat.

A vármegye közigazgatási központja 1790–1950 között Balassagyarmat, amely egyúttal járási székhely és 1437 után 1923-ban nyer ismét városi rangot. Földrajzi jelentőségét az adja, hogy a főváros és az Alföld felől e területen keresztül közelíthetők meg a felvidéki bányavárosok.

Nyugat-Nógrádban emellett több fázisban – a XVII–XVIII. század fordulóján – jelentős szlovák diaszpóra, szlovák falvak jönnek létre. A XVIII. sz. elején egy lényegesen kisebb sváb, valamint Balassagyarmaton egy igen jelentős számú zsidó közösség alakul ki.

Ezt a földrajzi-gazdasági-társadalmi struktúrát metszi félbe 1920-ban a trianoni határ, melynek kialakításával a megye („csonka Nógrád-Hont Vármegye”) területe majdnem felére, 2500 km²-re csökken és magyar ajkú lakosságának egy részét is elveszíti. (A 240 000 fős népességet 1980-ban éri el ismét.) A korábbi helyzet áll vissza egy rövid időre – 1938-45 között – az első bécsi döntés következtében.

Egy pillanatra visszatérve a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. történetéhez: úgy tűnik, az ózdi iparvidék osztja a kelet-nógrádi medence sorsát: a trianoni határ elvágja természetes vonzáskörzetének egy részétől – így a főbb nyersanyagforrásoktól is –, és csak 1938-ra éri el az 1928-as teljesítményének szintjét, összefüggésben a II. világháborút megelőző, fokozott nehézipari aktivitással.

³ A rendezett tanácsú város nem tagolódik a járási szerkezetbe, hanem közvetlenül vármegyei irányítás alatt áll.

Ebben a megközelítésben a kelet-nógrádi iparmedence és az ózdi térség – a kapcsolódó dél-szlovákiai (rimai) területekkel együtt – alkot egy gazdaságtörténeti-topográfiai egységet.

A II. világháborút követően a borsodi iparvidék egy erőteljesebb modernizációs megerősítést kap, de a súlypontok a határ vonalától Miskolc, Diósgyőr (és országosan Dunaújváros) irányába tolnak el. Ez a vélhetően stratégiai döntéssorozat lényegében megpecsételi a határ menti területek sorsát. Valami hasonló folyamat zajlik le a határ túloldalán: a határközeli térségek gyors hanyatlásnak indulnak és ezek a dél-kelet-szlovákiai területek is depresszióba süllyednek. A térségből – mintegy sziget – Kassa és környéke emelkedik ki.

A trianoni határ Nógrádban egy „infrastruktúra-torzót” eredményez, melynek fő jellemzői a mai napig megfigyelhetők: a kelet- és nyugat-nógrádi vasútvonalak megyén belül nem találkoznak (északon Losoncon, délen a Hatvan–Aszód vonalon futnak össze). A kelet-nyugati közutak természetes csomópontja is a határon kívülre, Losoncra kerül. Nógrád jelentősebb városainak természetes vonzáskörzete megfelelődik: Balassagyarmat, Szécsény és Salgótarján a „határra tapadva” találja magát. A körkörös vonzáskörzetek helyett létrejövő félkörök a mai napig erősen determinálják e városok expanzióját. (Ebbe a félkörbe rendeződik valamennyi szolgáltatási ágazat – például a megye két nagy kórházának ellátási területe is –, ami egy meglehetősen pazarló logisztikai szisztémát eredményez.) A határ bénító közelsége nyilván nemcsak a magyar, hanem a szlovák oldalt is sújtja, de a történelmi előzmények okán egyik állam sem túl aktív a (fizikai) kapcsolatok fejlesztésében).

(...)

NAGY LÁSZLÓ

Nógrád a népességcsökkenés és az elvándorlás fogságában

(...) a kedvezőtlen tendenciákkal Nógrád nem áll minden téren egyedül, az ország számos megyéje, régiója küzd csökkenő népességgel, elvándorlással. Ami azonban Nógrádot illetően kifejezetten nyugtalanító, hogy a leszakadás a legtöbb mutató tekintetében növekszik, alig-alig találni olyan táblázatot, rangsort, amelyben sikerült a megye pozícióján a „társutasokhoz” képest javítani.

A témák tehát időszerűek, különösen a demográfiára vonatkozó, amelyre egyébként politikai szintéren is kiemelt figyelmet kíván fordítani az elkövetkező években a kormány, stratégiájának középpontjában áll majd a népesedés kérdése. Van némi remény rá, hogy a különböző támogatásokkal, kedvezményekkel sikerül elősegíteni a gyermekvállalási kedvet (Nógrádban is), de érdemi megyei demográfiai előrelépés csak akkor valósulhat meg, ha más megyékhez képest jóval több gyermek születik, tehát a nevezetes „olló” szárai egymáshoz közelítenek, és nem eltávolodnak. Ami az elvándorlást illeti, a kép azonban összetettebb és politikai-gazdasági érdekek szempontból sem fekete-fehér. A hátrányos régiókból, a nehezebb élet- és megélhetési körülmények elől a centrum felé mozgás, mint tudjuk, nem újkeletű, mondhatni természetes folyamat, kisebb-nagyobb intenzitással hazánkban és a nagyvilágban is megtapasztalható a jelenség.

(...)

A palóczokról – ahogyan eleink látták

Nem vitatható, erőforrásait, gazdasági erejét, egyéb lehetőségeit tekintve Nógrád sohasem tartozott a megyék élvonalába, sőt még középmezőnyébe sem. Az okok között nem elhanyagolható a szellemi erőtér, a kulturális beágyazottság gyengébb foka, a megye jelentős írói, költői, tudósai, művészei csak árnyalni tudták ezt a negatív helyzetet (itt a kulturális kifejezést széles értelemben használom, beleértve a társadalmi, politikai kiterjesztést is.)

Márpedig számos mai hátrány forrása ezekben (is) keresendő, nem elfelejtve, hogy az önszerveződés, az együttműködés, az ön- és társadalmi érdekek érvényesítése, „artikulációja” terén sem jeleskedett a palócság, ezáltal a megye. Természetesen ez az általánosítás csak hosszú időtávon és földrajzi meghatározottság nélkül értendő. A részbeni bezártságnak viszont igen fontos pozitívuma is volt és van mai is, hogy a palócság megőrizte vallását, hagyományait, mindazt, amire szellemi, erkölcsi téren támaszkodni tud.

A fenti összefüggésből indulva, először is ki kell térni a palócok lelkületére, származására, területi elhelyezkedésére. A mai helyzettel való szembenézéshez mankót kaphatunk, ha a palóc néplélek megismeréséhez, megértéséhez kissé hátrébb lépünk, ehhez az előző korok gondolkodói adják a legjobb segítséget.

Hiszen milyen a palóc ember?

...dolgos, józan gondolkodású, természetes eszű nép. Azt szokták rá mondani: eleven, mint a kéneseő, pedig hát lassan cselekvő, flegmatikus...a külvilágból nem hat rá semmi... A palócok becsületesek, törvényisztelők. Szeretnek tanácsot kérni, de a

maguk eszén járnak... Észjárásuk furfangos, okoskodó, e tekintetben nagyon hasonlítanak a székekelyekhez. A palóc is, mint általában a magyarság, önérzetes egész az arisztokratikussággig: jó módjában rátartó... A palóc családi élete mintaszzerű. Erkölcsei életük is példás...

Sommásan így jellemezte a palócságot az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* c. monumentális munka⁴ egyik szerzője. Egy pár évtizeddel későbbi írás⁵ pedig már a helyben maradás, népszaporulat tekintetében hoz példát, hiszen ...*kevés olyan palóc falu van, mint Mátraverebély, ahol 1200 léleknek csak 12 ház helye van. Az ilyen földnélküli faluból aztán nemcsak aratni járnak el a lakosok, hanem messze földre sommásnak is. Az asszony sokkal jobban húz a szülőföldjéhez, mint a férfi. Ezek között nagyon divatba jött az Amerikába való kivándorlás, de asszony csak nagyritkán szánja rá magát, hogy az ura után menjen. Egyke ugyan még nem divik a palócok között, de a jómód itt is mindinkább kezdi terjesztetni ezt az átkot, ami idáig nem igen fért meg a palóc fehérrépjé, szép erkölcsi felfogásával... A lányok igyekeznek általában 15–16 éves korukban férjhez menni, mert a 18. évében levő már a legtöbb helyen vénleány s csak kevés olyan hely van, mint Verebély, ahol 25 éves leánynak sem szégyen lenni. A legények szintén besorozásuk előtt házasodnak meg s néha nevetségesen gyerek házaspárok kerülnek össze.*

Rusznay Gyula: *Hegyközi palócok* c. írása⁶ a palócság életmódját már a történeti helyzet és a környezet függvényének szélesebb összefüggésébe hozta. Szerinte településhelyük megválasztásánál kifejezésre jutott a ...*sokszoros csatavesztés, hajszoltság folytán előállott lelki felőrölttség és bizonytalanság szorongó érzése is, melyben Ázsiában részük volt. Azért is keresték az erdőtől védett hegységalki részeket. Azonban itt sem érezték magukat biztonságban, „tovább sodró rohamoktól” tartottak. Önbizalom és biztonságérzet csak akkor tért vissza, mikor már templomaik megépítésére kerülhetett sor, amelyeket a falvak fölött emelkedő dombtetőkre helyezték.*

(...)

Demográfia – elvándorlás, erős kölcsönhatások

A születésszámot gyakorta összefüggésbe hozzák egy adott ország, régió gazdasági állapotával, az életminőség alakulásával. Ahol jobbak az életkilátások, ott több, ahol bizonytalan vagy éppen kilátástalan a család jövője, ott kevesebb gyermek megszületése prognosztizálható, hallhatjuk

⁴ *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből*. 1886. Bp., XX. kötet. 183.

⁵ Báró Nyáry Albert 1923–1924. *Jellemvonások a palóc népeletről*. In: *Ethnographia* 34–35. évf. (Népelet I–II.)

⁶ Rusznay Gyula 1940. *Hegyközi palócok*. In: Bangha Béla (szerk.): *Magyar Kultúra*. Társadalmi és tudományos szemle. Bp., 12. szám

gyakorta ezt az álláspontot. Ha ez ilyen egyszerű ok-okozati összefüggés lenne, akkor a legfejlettebb ipari országokban a gyermekszaporulatnak a legmagasabbnak, a harmadik világ országaiban a legalacsonyabbnak kellene lennie (szintúgy, mint pl. hazánkban a roma lakosság esetében). Holott a helyzet inkább fordított. Ráadásul a gyermekvállalással kapcsolatos döntések szinte titokzatos egyéni elhatározások folyamányai, egyértelmű válaszok, biztos receptek a felmerülő „miértekre” aligha adhatók. Egy-egy ország által hozott társadalmpolitikai intézkedések sem adhatnak biztos megoldást a születésszám növelésére, sőt egyes külföldi példák bizonyítják, negatív hatással is járhat egy erőteljes külső behatás. Az utóbbi évek javuló hazai gazdasági eredményei sem voltak jelentős érdemi befolyással a születésszám növekedésére, bár kétségtelen, bizonyos elmozdulás tapasztalható. Viszont ezek hatásait rövidtávon nehéz mérni, az eredmények hosszabb időintervallum alatt jelentkezhetnek, ha egyáltalán – mondják a szakemberek.

Másrészt, az önmegvalósítást, életélvezetet sikeresen sugalló szlogenek, az átformált társadalmi közhangulat eleve akadály a gyermekvállalásban, hiszen mindezek ellentétesen rezonálnak az állami szándékokkal. Személy szerint könnyebben azonosulok azzal a nézettel, hogy a demográfiai adatok ott alakulhatnak pozitívan, ahol az utódra a család jövőbeni fenntartásában, a munkamegosztásban, jövedelemtermelésben eleve építenek, számítanak. Nem lehet kétséges, a nyugati civilizáció (de az sem egységesen) éppen gazdasági fejlettségénél fogva láthatóan nem szorul ilyen jellegű segítségre, nem úgy, mint a szegényebb országok. Globális tekintetben, ha ennek az álláspontnak lehet is alapja, de egy-egy országon belül ennél árnyaltabb a kép. A kisebb-nagyobb közösségekben már jobban érvényesülnek a gazdasági, környezeti, kulturális, életmódbeli stb. szempontok különbözőségei, így a jelen és a jövő életkilátásai keverednek az átöröklött életfilozófiák, szokások, hagyományok „berögzült” szempontjaival, nézeteivel.

Immár Nógrádra fókuszálva, a kedvezőtlen gazdasági kilátások, a helyi társadalom ellentmondásai, a jövő iránti bizalom hiánya, a kisebb-nagyobb közösségek pozitív szemléletének, kisugárzásának elmaradása, a szellemi javakhoz való hozzáférés korlátai, a nivellálódó kulturális, életmódbeli különbözőségek játszhatnak kiemelkedő szerepet az egyének, családok döntésében, hogy életüket nem gyermekáldással, ill. mégsem szülő- ill. lakóhelyükön kívánják berendezni. Ha a születésszám és az elvándorlás okai között a társadalomtudósok tesznek is különbséget, de

kérdéskörünk két területét jelképesen összevonhatjuk, hiszen ezekben jelentősen több a kapcsolódás, mint az eltérés.

(...)

BARÁTHI OTTÓ

Nógrád megye gazdaságának és társadalmának sajátos jegyei, állandó jellemzői az elmúlt évtizedekben

E dolgozat szerzője felhasználja a statisztika eszközeit, a tanulmány tárgyához képest – figyelemmel a lap karakterére – visszafogottan az adatait és mutatóit is. Mélyebb közgazdasági elemzés helyett igényes ismeretterjesztésre törekszik. Határozott célja, hogy Nógrád megye gazdaságának és társadalmának főbb jellemzőit évtizedekre visszatekintve is vázolja, jelen állapotát tényszerűen és kritikusan bemutassa, a várható következményeket kendőzetenül közzé tegye.

Bevezetés

Miközben a világ globalizálódik, a nemzetállamok fejlettségi különbségei növekednek, sőt az egyes országokon belüli térségek is differenciálódnak. Így van ez hazánkban is, amely folyamatnak Nógrád megye az egyik kárvallottja. Az adott pozícióból való elmozdulás esélyének megragadásához a kiváltó okok és összetevők folyamatos elemzésére van/lenne szükség. A kérdés kézenfekvő: ismerjük-e Nógrád megye elmúlt évtizedekben bekövetkezett drámai változásainak tényezőit, objektív okait és szubjektív összetevőit? Látjuk-e világosan saját pozíciónkat és a várható következményeket? A válasz csak dadogós, jobbára nemleges lehet. Ezért meggyőződésem szerint minden új és újabb információ, elemzés és más megközelítés is segítheti az eligazodást. E megfontolásból is a három részből (I. Gazdaság..., II. Társadalom..., III. Következtetések...) álló dolgozatomban a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) adataira, ezekből saját számításaimra, korábbi dolgozataimra és egyéb információkra is alapozva igyekszem bemutatni Nógrád megye gazdaságának és társadalmának jellemzőit az egyes nemzetgazdasági ága(zato)k, demográfiai és más ismérvek szerinti struktúrában. Mindeközben megyénket az országban és az észak-magyarországi régióban is pozicionálok. Az adatokat, mutatókat táblázatos formában is közlöm, itt-ott szemléltetem, hivatkozásokkal hitelesítem. Egyes ágazatok esetében – terjedelmi korlátok

miatt – csak rövidebb ismertetésre szorítkozom. Ugyanakkor a gazdaság és társadalom azon jelenségeit és folyamatait, amelyek az elmúlt évtizedekben standard ismérvei és jellemzői is voltak Nógrád megyének – közülük egyesek (népességfogyás, munkanélküliség stb.) állandó negatív jelzőivé is váltak – igyekszem közelebről is megvizsgálni. Mindezt a tárgyilagosságra törekvés igényével, miközben néhány következtetést is levonok, és a véleményemet is kifejtem, csakhogy olvasóimat inspiráljam, akár hozzászólásra is ösztönözsem.

I. Gazdaság: a várt fejlődés ködbe veszett

Fejlettségi szint: kiáltó különbségek. A bruttó hazai termék (GDP) mutatói – különösen az egy főre jutó GDP – a régiók és megyék növekvő differenciálódásáról tanúskodnak. Itt csak a megyékről szólva: a nyugati országrészben a legnagyobb a fajlagos mutató értéke, míg a mezőny végén a keleti megyék találhatók. A legmagasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező Győr-Moson-Sopron és a legkisebb értékkel bíró Nógrád mutatója között 2000-ben még „csak” 2,3-szeres, 2016-ban pedig már 3,13-szoros a különbség.⁷

(...)

Közlekedés: korszerűtlen. Közúton meghatározó a 2. sz. (Budapest–Vác–Parassapuszta) és a 21. sz. (Hatvan–Salgótarján–Somoskőújfalu) főút. Budapestet az M3-as autópályához csatlakozó 2. és 21. sz. főúton lehet elérni. Utóbbi négysávosítása jó két évtizedet késett, de még így is „nagy lépés a közúton”. A megyei főúthálózat kiépítettsége jó, műszaki állapota közelíti az országos átlagot. Az Ipoly-hidak helyreállítása, újak építése hozzájárulhat a magyar-szlovák kapcsolatok javításához is. A vasút műszaki feltételei nem megfelelőek, a 81. sz. Hatvan–Somoskőújfalu vonal tervezett villamosítása nem valósult meg. A pálya állapota miatti korlátozások következtében a Salgótarján és Budapest közötti menetidő – Hatvanban átszállással „hosszabbítva” – 19. századi. Salgótarjánt „nem érte el” az intercity-járat sem. Már régen roboghatna a nyugat-nógrádi térségi vasútprojekt, de azt is befékezték.

Vállalkozások: strukturális hátrányok. Vállalkozásaink száma az utóbbi időkhöz képest évről évre kismértékű növekedést mutatott. Kedvezőtlen a társas vállalkozások alacsony aránya, a külföldi tőke csekély részesedése. A társas vállalkozások száma 2011 és 2017 között már mintegy 20%-kal csökkent. Sajnálatos az alacsony vállalkozói aktivitás: ez évi adatok sze-

⁷ KSH Táblák (STADAT) Idősoros éves, területi adatok. Általános gazdasági mutatók http://www.ksh.hu/stadat_eves_6_3

rint a regisztrált 24 ezer vállalkozás mindössze 1,37%-a az országosnak. Ezer lakosra csak 125 vállalkozás jut, amely jóval elmarad a hazai (178), és még az észak-magyarországi (132) mutatótól is. Okai: tőkehiány, szerény szaktudás és még a nógrádi habitus is ide sorolható. Az összes vállalkozás 18%-a társas, 82%-a önálló vállalkozó. A 4,3 ezer társas cég 70%-át kitevő kft-k és rt-k száma lényegében stagnál. A társas cégek döntő többsége legfeljebb 9 főt foglalkoztat, a 249 fő felettiekből 10 van mindössze megyénkben. Utóbbiak a kereskedelemben, az iparban és az építőiparban, az önálló vállalkozók a mezőgazdaságban és az ingatlanügyben működnek nagyobb arányban.⁸

(...)

Magyarország lakóinak száma az 1980-as évektől csökken. Nógrád népessége arányaiban a legnagyobb veszteséget könyvelheti el, az említett és az ezredforduló után időszakban is (...) A népességváltozás alapvetően a születések és a halálozások száma elérő alakulásnak következménye. Nógrádban az ún. természetes fogyást (kevesebben születnek, mint ahányan meghalnak) az elvándorlás negatív egyenlege tovább erősíti. Ezen túl is megyénk további súlyos gondja az előregedés.

(...)

Nógrád megyében a 100 fő 14 éven alatti lakosra több mint 144 fő 65 év feletti lakos jut, ami meghaladja mind a régiós, mind az országos indexet. A nógrádi népességstruktúra további specifikus iránya: a népességfogyáson belül a roma lakosság dinamikus növekedése. Mindezeket az állandó jellemzőket és a várható változások következményeit itt nem kell részleteznem, mert a lap ez évi első számában ezekről már értekeztem, és a következtetésem sorában is szólok még róluk.

(...)

Közműellátottság: dinamikus fejlődés. Az utóbbi évtizedek kommunális beruházásai (közműprogramok) eredményeként teljes a nógrádi települések közüzemi vízellátása, szennyvízcsatorna-hálózattal pedig már a települések döntő többsége is rendelkezik. A közműolló jelentős mértékben záródott. Az egy háztartási gázfogyasztóra jutó energiafelhasználás megyénkben az országos és a régiós átlagnál is magasabb, a villamosenergiafelhasználás pedig az országosnál alacsonyabb, a régióssal megegyező.

(...)

⁸ KSH Fókuszban a megyék – 2018. I. félév Térségi összehasonlítás <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/182/index.html>

Kultúra, művelődés: kevesek kiváltsága. Miközben a községi kultúrotthonok, művelődési házak száma csökken(t), a salgótarjáni József Attila Művelődési és Konferencia Központ jól működik, változatos programjai közül a Nemzetközi Dixieland Fesztivál határainkon túl is ismert. Az önállóvá vált és megújult Zenthe Ferenc Színház remek repertoárjával már országos hírű. Teltházás előadásainak is köszönhetően a megye színházlátogatóinak száma a 2000. évi 4 ezerről 2017-re 33 ezerre emelkedett, túlszárnyalva a régiós és az országos látogatói mutatók dinamikáját. Ugyanezen időszak alatt a nógrádi mozik látogatottsága mintegy 35%-kal esett vissza. A községi könyvtárak – a Balassi Bálint Megyei Könyvtár szakmai közreműködésével – a közművelődés változatos színterei. A „Balassi” könyvtári mutatóival megállja a helyét régiós és országos összehasonlításban, kitűnik színvonalas rendezvényeivel, egyben kiadója (...) a *Palócföld* folyóiratnak is. Levéltáraink közül a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára a közelmúltban épületében és feltételeiben is megújult, szolgáltatásai a kutatói igényeket is kielégítik. A Salgótarján Megyei Jogú Város fenntartásában működő, megyei hatáskörű Dornay Béla Múzeum értékes kiállítások rendezésével kedvelt közösségi tere a múzeumbarát közönségnek. (...)

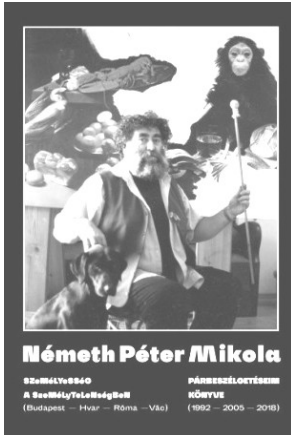
Végezetül: Nógrád megye és székhelyvárosa, Salgótarján gazdasága és társadalma jelenlegi állapotán javíthat valamelyest a folyamatban lévő 2014–2020 időszakára készült Integrált Területi Program és a Modern Városok Program eredményes végrehajtása. Ezekben és a további nagyon szívós és hatékony munkában kell bízni, hogy Nógrád megye megkapaszkodjon, idővel és jó esetben elinduljon a felfelé vezető, nagyon meredek úton.⁹

(...)

⁹ Többek között az említett programok végrehajtásának állásáról részletesebben is írtam egy országos igazgatásszervezési, területfejlesztési és informatikai szaklapban, jelesül az alábbi cikkeimben: Baráthi Ottó 2018. Fókuszban a fennmaradást szolgáló intézkedések és a felzárkózást is favorizáló fejlesztések. Beszélgetés Fekete Zsolt úrral, Salgótarján Megyei Jogú Város polgármesterével. In: *Jegyző és Közigazgatás*. 3/36–39.; Baráthi Ottó 2018. Fontos „...a hit, ami megtartott, s amit meg kell tartanunk további fennmaradásunk érdekében...” Beszélgetés Skuczai Nándor úrral, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése elnökével. In: *Jegyző és Közigazgatás*. 5. sz. (Várható megjelenés: 2018. november)

MIKLÓS PÉTER

Misztériumvallomások Kalandozások Németh Péter Mikolával

A kortárs magyar irodalmi életnek kétségkívül egyedi, s – sokrétű tevékenységének mennyisége és minősége révén is – ismert és elismert alakja Németh Péter Mikola, aki költőként és performerként, valamint irodalom-, kultúra- és közösségszervezőként is komoly teljesítményt tudhat magáénak. Mint minden posztmodern alkotó, ő is keresi azt a kifejezőmódot – művészeti ágaktól és műfajoktól függetlenül –, amely úgy teszi jellegzetessé és összetéveszthetlenné hangját, hogy közben reflektál a huszadik–huszonegyedik század emberének szellemi és fizikai szétesettségére, töredezettségére,

s ezek révén mutat rá az összeszedettség és az egyetemesség fontosságára. Ezek jegyében Németh Péter Mikola költői világában a neoavantgárd kifejezésformák és a kötöttségükben is szabad japán haikuköltészet univerzális tradíciói egyaránt helyet kapnak.

Németh Péter Mikola számára fontos hagyomány, amelyet – úgy vélem – a civilizáció és a humánus alapjának tekint. A Hamvas Béla-i intuitív ősi tudáshalmaz mellett a judaizmus és a kereszténység szabályozott tanításai is részét képezik tradíciófogalmának. De nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az embert körülvevő természet (vagy megfordítva: a természet titokzatos és isteni erői alkotta ember) az a végső keret, amely meghatározza a létünk milyenségét és minőségét, s hogy „igazi” emberi élet csak a természettel összhangban képzelhető el. A humánus, az örök és mély emberi tartalom pedig nem képzelhető el – rajzolódik ki Németh Péter Mikola megnyilvánulásaiából – a hagyomány kötöttsége és a közösség élménye – amelyek paradox módon megteremtik magukból a szabadság föltételeit is – nélkül.

Az előbbieken vázlatosan körülírt mikolai univerzum újabb erős anyaggal bővült idén, amikor a Hungarovox Kiadó gondozásában megje-

lent a *Személyesség a személytelenségben* című kötet, amely a szerző „párbeszélgetéseinek könyve”. Németh Péter Mikola – mint Vác kulturális és civil életének egyik prominense – az elmúlt három évtizedben számos rádiós- vagy televíziós-, illetve pódiumbeszélgetést szervezett. A csaknem fél-ezer oldalas könyv anyagát jórészt ezen – a szó hagyományos és filozófiai értelmében vett – párbeszédnek teszik ki, de helyet kapnak benne esszék, előadások és versek is, valamint montázsok és fényképek (úgy is, mint dokumentatív tartalmak és úgy is, mint művészeti kísérletek).

A kötetben nagyon erősen jelen van a tradíció, az egyetemes és magyar művészeti hagyomány, amelyből néhány alkotó különösen hangsúlyosan szerepel. Közéjük tartozik Madách Imre és Pilinszky János. A madáchi küldetés – ami *Az ember tragédiájának* etikai üzenete, s ami, úgy vélem, Németh Péter Mikola imperatívusza is – nem más, mint az emberi természet változatlansága és bűnre való hajlamának tudatában, s az emberi történelem borzalmai és ciklikussága ismeretében is bízni az örök és ideális emberben, ezáltal a múlt túlélességű meglátása és megértése mellett hinni a jövőben. Egy olyan vízióban, amelyben – a változhatatlan hagyomány ismeretében – egységben van egyén, közösség és természet.

Madách Imre neve – s az általa jelölt életút, életmű és életbölcselet – program. E program jegyében szervezett Németh Péter Mikola Vácott a sztrégovai mesterről (aki egyébként nemcsak a magyar irodalomnak, de a hazai eszme- és gondolkodástörténeti örökségnek is egyik kiemelkedő tényezője) elnevezett kört, rádiót, televíziót. S ez a program a kötetben fölbukkanó egyik domináns szellemi tartalom.

A Pilinszky János nevével jelzett üzenet a tradíciónak másik – tágasabb – rétegébe vezeti Németh Péter Mikola beszélgetéseinek olvasóját. A judaizmuson alapuló és az ókori hellén bölcselet paradigmáját is magába integráló kereszténység jelenik meg általa. S ezen keresztül az az ember- és Istenkép, amelyek helyes ismerete nélkül nem tudunk megérteni olyan fogalmakat, mint például a szabadság, a szeretet, a család, a lélek. Pilinszky életműve a huszadik század traumatizált emberei kollektív – és legtöbbször elfojtott – élményanyagának csupasz eszköztelenséggel és mély humanizmussal megkomponált megkapó megörökítése, amely aztán folyamatos tovább- és újragondolásra, illetve tovább- és újramondásra szorul. Ezt vállalja föl és képviseli Németh Péter Mikola, amikor – akár beszélgetésben, akár költői szövegben – evokálja az *Apokrif* kanonizált költőjét.

A könyvben közölt beszélgetések évköre 1992-vel veszi kezdetét és 2018-cal fejeződik be. A dialógusok tere többnyire Vác, kisebb részt Budapest, de a Mediterraneum is megjelenik Hvar és Róma révén. A dalmá-

ciai nyaralóhelyen a hatvanas–hetvenes évek jugoszláviai magyar neo-avantgárd ösztönművészeti törekvéseinek ikonikus alakja, Ladik Katalin, míg az örök városban Szőnyi Zsuzsa, az „aventinus-i tündér” – Szőnyi István lánya, Triznya Mátyás festőművész és látványtervező felesége, de mindenekelőtt a Triznya-kocsmá elnevezésű római irodalmi szalon házi-asszonya és lelke – a beszélgetőtárs.

A Németh Péter Mikolával „párbeszélgetők” között ott találjuk többek között – a teljesség igénye nélkül, csak a szellemi közeget érzékeltetendő – Faludy Györgyöt, Szabó Ferenc jezsuita papköltőt, Kerényi Ferenc irodalomtörténészt, Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érseket (akkoriban a váci papnevelő szeminárium rektorát), Gyarmati György történészt, Mizser Pál festőművészt, Pázmándy György piarista atyát. A beszélgetések tárgya között pedig Madách Imre, Pilinszky János, Albert Camus munkássága mellett ott van a nagyböjti és az adventi ünnepekör üzenete, s Brusznai Árpád klasszika-filológus, tanár ötvenhatos mártíromságának erkölcsi példája éppúgy, mint Hubay Miklós és Illyés Gyula művészetének halhatatlansága és mindenkori aktualitása.

Mind a könyvben olvasható beszélgetéseken, mind Németh Péter Mikola művein és megnyilatkozásain – mint már utaltam rá – végighúzódo motívum a hagyomány, amely jelent helyhez (Váchoz) és közösséghez (a magyarsághoz s a magyar történelmi és kulturális tradícióhoz) kötődést egyaránt, s amely az európai humanizmus értékrendjét is magáénak vallja. A magabiztos és megalapozott mikolai múltszemléleten kissé bizonytalan, ugyanakkor szeretetteljes jövőkép nyugszik. Mint Németh Péter Mikolától a könyv elején olvashatjuk: „Édes hazánkat, amely jelenvalóságunk színtere, jövőnk bölcsője, múltunk hamvvedre, csakis részvétellel szerethetjük, ahogy azt Pilinszky testálta ránk a huszadik században. Az élő hagyományt, a népit is, a nemzetit is sokkal inkább megőrizni szükséges. És tovább kell tudnunk adni is, semmint hagyni, hogy a feledés homályába merüljön. Hacsak nem akarjuk együgyűen azt, hogy marionettbábokként végképp kiszolgáltatottak legyünk ebben a szuperújért ácsingózó, globalizálódó világrendben, a természetes világtól teljesen elrugaszkodó és elidegenedő vadkapitalista helyzetben.”

Összességében egyet kell értenem Szörényi László irodalomtörténész professzorral, aki a nyolc fejezetből álló kötet utóhangjának első bekezdésében a következő szavakkal értékeli a könyvet: „Igen sokféle módon hasznosítható olvasáskor Németh Péter Mikola kötete. Először is hozzásegít a szerző, illetve a szerkesztő vagy a riportter vagy a kérdező vagy a beszélgetőtárs szerepében feltűnő költő jobb megismeréséhez. Hiszen

olyanokat választott ki társul, akár folyóiratba készült cikkről legyen szó, akár televíziós vagy rádiós beszélgetésről, akár az ez utóbbiak alapján készült esszékről, illetve eszmélkedésekről, avagy olyan dialógusokról, amelyek összefoglaló jellegüknel fogva portré-interjúnak tekinthetők, és magukba foglalják mindazokat a témaköröket, amelyeket a korábbi ciklusok elkezdtek feszegetni.”

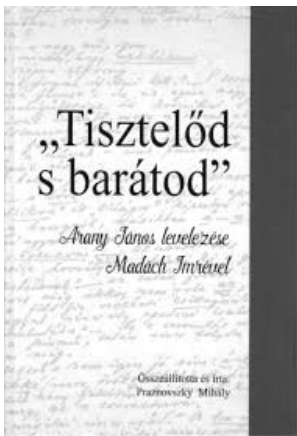
Végezetül álljon itt a recenziens – akit erőteljesen ragadott magával Németh Péter Mikola „párbeszélgetéseinek” könyve – magyarázata az ismertetés címére. A kései ókor sajátos vallástörténeti jelensége volt a misztériumvallások megjelenése (ezek sorába tartozott az akkoriban kialakuló kereszténység is). Olyan korban jöttek létre, amikor a hagyományos antik értékek – így a görög etika, a római jellem, a régi politeista vallások tanításai – válságban voltak. Mircea Eliade, az összehasonító vallástörténet legnagyobb kutatója szerint a misztériumvallások születést, halált, feltámadást megélt – s követőinek örök életet ígérő – isteneinek kultusza „többé-kevésbé kidolgozott beavatást (vallástant, rítusokat, ezoterikus oktatást) foglalt magába, melynek végeztével a növendéket fölvtették a közösségbe.”

Németh Péter Mikola könyvét olvasva az értékválságoktól terhelt világunkban is fölismerhetők bizonyos egyetemes és örök emberi értékek, amelyek a hagyományra és a múlt megbecsülésére alapozva mutatnak jövőképet. A kötetben olvasható beszélgetések, ha halhatatlanságot nem is ígérnek, emberhez méltó életet, s a minőségen és a szabadságon nyugvó – közösségben megélhető – humánumot tárnak elénk. Így válnak misztériumvallomásokká.

*(Németh Péter Mikola: Személyesség a személytelenségben.
Budapest–Vác–Hvar–Róma
Párbeszélgetéseim könyve. 1992–2005–2018
Hungarovox Kiadó, Budapest, 2018. 496 o.)*

CSONGRÁDY BÉLA

„Tisztelőd s barátod”
Arany János levelezése Madách Imrével

Ritkán adódik úgy egy recenzió esetében, hogy a szerző elsőként – mintegy hangütésként – a szóban forgó könyv hátsó borítójáról idéz, s nem az előszóból, a bevezetésből, netán a fül-szövegből. (Utóbbiból nem is lehetne, mint-hogy ilyen része nincs e kötetnek.) A leghátul olvasható Arany János és Madách Imre levél-váltása ugyanis nemcsak a feldolgozott, 1861. szeptember 12-étől 1864. március 14-ig terjedő korszakot jelzi, hanem azt is, hogy e terminus során miként változott, honnan hová jutott a magyar irodalom történetének e két zseniális, már régen és teljes joggal klasszikusként

számom tartott, felmérhetetlen értékű szellemi örökséget hátrahagyott alakja közti viszony.

Az akkor már nagy szaktekintélynek számított Arany János – miután elismeréssel szól *Az ember tragédiája* hozzá eljuttatott kéziratáról, mondván, hogy a mű „...egy kevés külsimítással irodalmunk legjelesb termékei közt foglalhat helyet...” – „rokonérezelmű polgártársa”-ként köszön el a „Tisztelt Hazafi”-nak címzett Madách Imrétől. Két és fél évvel később – halála előtt egy bő fél évvel – viszont a Tragédia-költő „Tisztelt kedves Barátom!”-ként szólítja meg Aranyt és ekképpen kezdi levelét: „Tudod, hogy én hatalmas szárnyaid védelme alá húzódtam, s ha magamat költőnek szabad nekem is neveznem a többivel, téged választottalak mint ilyen, atyámnak...”, majd többek között így folytatja: „Ha mit küldök s tudom, hogy ha rossz, nem csak hallgatva mellőzöd, vagy elnézve kiadod, de rám ripakodsz, akkor foglak egészen szeretni s bátran lépek eléd: addig félve, bizonytalanul...” „...igazi hű barátod, Madách Imre”.

Fentebb idézett levélrészletek alapján nem meglepő, hogy Praznovszky Mihály egyik legújabb, Arany János és Madách Imre levelezésével foglalkozó könyvének a „*Tiszteled s barátod*” főcímet adta. Miután 2013/14-ben részt vett a sztrigovai állandó Madách-kiállítás rendezésében, 2015-ben egy vaskos kötetet adott ki arról, hogy mit írtak a magyar sajtóban Madách Imréről, milyen dokumentumok lelhetőek fel róla élete utolsó, 1861 – amikor nyomdába került *Az ember tragédiája* – és 1864 – amikor elhunyt – közötti időszakából, a közelmúltban pedig az Arany János-émlékbi-zottság és a veszprémi OOK–Press nyomda támogatásával megjelentette a levélváltásuk krónikáját.

A Madách-irodalomban jártasak tudják, hogy a Tragédia-költő levelei – köztük az Aranyhoz írottak és a tőle kapottak – nem most először publikáltak. Például 1942-ben – Staud Géza, illetve Halász Gábor részéről – történt többé-kevésbé sikeres kísérlet a teljes levelezés közzétételére. E sorba illeszkedett 1959-ben Győrffy Miklós Lónyai Menyhért hagyatéka alapján írott *Madách kiadatlan levelei* című tanulmánya az *Irodalomtörténet* hasábjain, majd Leblancné Kelemen Mária szerkesztésében *Újabb Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárból és az ország közgyűjteményeiből* című, 1992-es salgótarjáni kiadású kötet. *Madách Imre ismeretlen levelei* címmel Kerényi Ferenc 1968-ban az *Irodalomtörténeti Közleményekben* jelentetett meg tanulmányt, s már a korábbiakban is voltak sikeres és téves törekvések új levelek publikálásra. A *Madách Imre kézíratai és levelezése* című (Bp., 1991) katalógust Andor Csaba és Leblancné Kelemen Mária szerkesztette, s Andor Csaba volt az egyik szerkesztője – Gréczi-Zsoldos Enikő a másik – annak a vaskos, csaknem hatszáz oldalas, mondhatni reprezentatív kötetnek is, amelyet *Madách Imre levelezése* címmel a Dornay Béla Múzeum és a Madách Irodalmi Társaság adott ki (Salgótarján–Szeged 2014).

Ezen előzményekkel persze Praznovszky Mihály is pontosan tisztában volt, amikor belefogott a Madáchcsal kapcsolatos nagyon hosszú – fentebb az utolsó időszak részeként csak néhány epizóddal illusztrált – folyamatos munkálkodása mintegy megkoronázásába. Új kötetében közli azt a tizenhat levelet, amelyet Madách Imre és Arany János váltottak egymással. De a bevezetésben azt is hangsúlyozza, hogy véleménye szerint gazdagabb volt a levelezésük, azonban a bizonyítékok elveszthettek. Erre vonatkoznak az itt-ott olvasható, „kellett, hogy szülessenek” megfogalmazások, kitételek is.

A könyvben található tizenhárom másik olyan levél is, amely közvetve, illetve közvetlenül utal a barátságukra, „vagy éppen a *Tragédia* fogadtatá-

sára, vagyis Arany közvetett szerepvállalására.” Ezen megfontolásból került a sor elejére az 1861. augusztus 25-én, Pesten kelt levél, amelyet Arany János Tompa Mihálynak írt, amikor már a kezében volt a *Tragédia* kézírata. „Poézisről szólván: valahára fedeztem fel egy igazi talentumot... Faust féle drámai koncepció, de teljesen maga lábán jár. Hatalmas gondolatokkal terhes. Első tehetség Petőfi óta, ki egészen önálló irányt mutat. Kár, hogy verselni nem tud jól, nyelve sem ment hibáktól. De talán még ezen segíthetni: a mű igen figyelemre méltó. Írója egy fiatal képviselő, nevét majd megtudod, ha elhatározza magát költeménye kiadására s a neve nyilvánossá tételére. Mily jól esik ez örökös majmolás után egy kevés eredeti hang!”

S ezt a levelet – majd a további huszonnyolcat is – követi Praznovszky Mihály könyvének újdonságát jelentő kiváló szerkesztői ötlet, amely négy részből áll. Az igazán érdekes az úgynevezett „Olvasat” címet viselő, a levelek mögöttesébe bepillantást engedő kommentárfüzér. Az elsőben például felhívja a figyelmet arra, hogy a *Tragédia* idézett méltatása előtt Arany – mint újdonsült pesti lakos – Tompának beszámol „családi mintlétükről”, amelyet összességében – az anyagi és a lakásgondok, a vissza-visszatérő egészségi problémák ellenére – „tűrhetőnek” minősít. „A politika viszont különösebben nem foglalkoztatja. Úgy látszik, már ő is a „lesz, ahogyan lesz” apátiájában él, „tenni nincs mit, csak várni” – írja Praznovszky Mihály. A levelek végi – kritikai kiadások alapján összeállított – jegyzeteket és a bibliográfiai forrásmegjelöléseket – ugyancsak kuriózumként – több helyütt egy-egy odaillő, frappáns citátum zárja. Az első esetben Tompa 1861. szeptember 25-i válaszából – nem kell magyarázni, hogy miért – a következőket idézi: „Örülök, hogy igazi talentumot fedeztél fel, óhajtom, hogy lépjen világ elé mentől előbb, bár másrészről tartok tőle, hogy szava e rémítő lúdágogásban el fog veszni.” (Mint köztudott: szerencsére nem így történt. Cs. B.)

A további idézetek is sok érdekességgel szolgálnak, ezt igazolják – egyebek közt – a *Gombostű* 1862. február 12-i számából kiemelt sorok is: „Nógrád megye hölgyei a jövő tavaszon a Petőfi által oly szépen megénekelt Salgói vár romjain majálist fognak rendezni, mely alkalommal azért, hogy a volt nógrádi képviselő, Madách Imre a Kisfaludy társaság tagjául választatott...”

Praznovszky Mihály számára – ahogyan önmaga is szól róla – az irodalomtörténeti előzményekre támaszkodva, azok figyelembe vételével megadatott az, hogy a leveleket a mai olvasó nyelvén adja közre, „megőrizve persze egykori íróik szép és veretes magyar kifejezéseit.” Nem tanulság

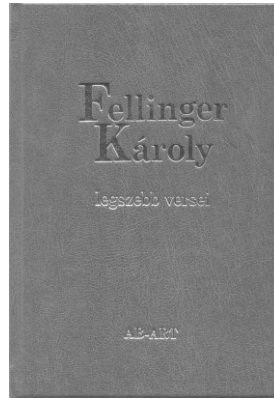
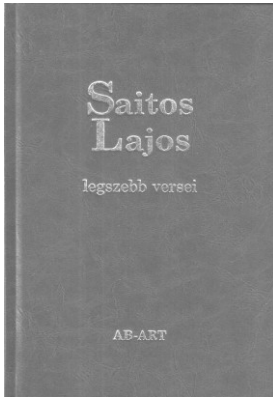
nélküli az a névsor sem, amely azokat a személyeket érinti, akiknek nagy szerepük volt e kötet tető alá hozásában. Itt és most nincs mód mindazok felsorolására, akik – akárcsak Arany János – ugyancsak leborulnak *Az ember tragédiája* értékei előtt. Egyvalaki azonban – primus inter pares alapon – kivételt képez. Az az ember, aki e leborulást szót használta: Hubay Miklós. Praznovszky Mihály ugyanis rengeteget köszönhet „madáchilag” annak a 2011-ben – kilencvennegyedik életévében elhunyt – Kosuth-díjas drámaírónak, irodalomtörténész tudósnak, aki emlékezetből tudta a *Tragédia* négyezer sorát, és azok alapján mindig új gondolatok megfogalmazására volt képes.

Praznovszky Mihály könyvének – amely tovább gazdagítja az 1964-ben, a Tragédia-költő halálának századik évfordulóján ismét zászlót bontott és már születésének 2023-ban esedékes kétszázadik évfordulójára készülő magyarországi és főként nógrádi Madách-kultuszt – mottója is e tekintélyes tudósembertől származik: „Soha nem bírtam úgy tágítani Arany Jánosról a képet, hogy belefért volna az Arany eszmevilágától oly idegen fogantatású dráma iránti fellelkesedése. (Adatunk is van rá, hogy nem könnyen gyúrta le első ellenszenvét.) Ám Arany János nagy lelke ezt a problémát gyönyörűen kiállta” – írta Hubay Miklós és idézte Praznovszky Mihály.

(Zöld Kaláris Bt. Veszprém, 2018)

SZIGETI JENŐ

Legszebb versek – a Felvidékről

Fellinger Károly legszebb versei
(Válogatta és az utószót írta: Bakonyi István)

A felsőfoktól viszolyog az ember. Amit a legszebbnek mondanak – no meg ezt a címlapra is nyomtatják – az végképp elveszi a kedvünket, még a ruhánál, cipőnél is így van ez. Az ízlésdiktatúrák ellen lázadunk. A versek esetében sincs ez másként. Szerencsére a kötet éppen arról győz meg, hogy a konvenció, a szabványosított „szép” ellen lázadnak ezek a versek.

Márai szerint „a vers nem az, amit a költő leírt, hanem az, ami a vers olvasásának hatása alatt az olvasóban történik.” Bennünk születik a vers, a szavak csak a valahol bennünk meglévő, de megfogalmazni nem tudott versek varázspálcája, mely a költő keze, szava, szíve nyomán előbújik belőlünk. Fellinger versei képesek erre a csodára. Verseit olvasva nem a stíluson, a formai kérdéseken törjük a fejünket, hanem elveszünk a szavai nyomán bennünk születő „versben”. Bakonyi István érdeme, aki a válogatás nehéz, ízlést próbáló munkáját végezte, hogy ez a varázslat az olva-

sókban bekövetkezhet. Értő szemmel, nyitott szívvel válogatott, előttünk olvasott, hogy legyen mire odafigyelünk.

Fellinger Károly a felvidéki magyar irodalom közéggenerációjának jelese, akinek pályakezdése az *Iródia* mozgalomhoz köthető. Első kötete 1991-ben jelent meg. Indulásától foglalkoztatta a törvényesség és a tisztesség, a szabadság és a függetlenség kérdése. Versein Bakonyi megállapítása szerint „érződik Pilinszky lírájának, szemléletmódjának, világképének és tömörségre törekvésének a hatása, s ezek a hatások később is érzékelhetőek. Például egy-egy pillanat találó rögzítésében, a szünet sokatmondásában, a visszafogottságban. Hasonlóképpen hat istenkeresésben és az örökkévaló felé közelítésben”. Fellinger nem esik a sokat beszélés bűnébe. Tisztában van értékeivel, tudja határait. Ösztönösen tudatos és tudatosan használja megérzéseit megrázóan szép és elgondolkodtató verseiben. Tudatosan használja az avantgárd elemeit éppúgy, mint az ősi költészet kanoizálódott lírai motívumait. Így teremt a mindennapi világunk dzsungelében kis utat a szépség, a belső rend gyönyörű tájai felé. Tudja, hogy a dal a csendből születik, ami „egy életre szól / akár a halál”. Meg azt is, hogy „A múlt és a jelen / batárfohója fölél / hidakat emel / a felejtés. // Jézus tudja, / hogy a hidak / nem bírnák el, / kénytelen vízzen járni.”

Ezek a versek mindennapjaink értelmetlenségei között kézen fognak bennünket és járni tanítanak, mert csak így maradhatunk emberek az embertelenségben. Ezért ezek a versek mindennapi kenyerünké lehetnek, ha nyitott szívvel velük indulunk. Így lesz elfogadható és szép az Isten teremtette és a költő által felfedezett világ.

(AB-ART, 2016)

Verseket két küszöb között (Saitos Lajos legszebb versei)

Mai magyar költészetünk derékhadához tartozik Saitos Lajos, a Székesfehérvárott élő költőnk, akinek 80 legszebb versét gyűjtötte kötetbe, és látta el elemző utószóval Bakonyi István, a kortárs magyar irodalom egyik legjobb értője. A Szlovákiában működő, az ott és az anyaországban élő poétákra egyaránt figyelő AB-ART Kiadó *Legszebb versek* sorozatának szép kötete (néhány név az eddig megjelent szerzők közül: *Tóth Éva, Fel-*

linger Károly, Farkas Árpád, Petrőczy Éva) jó áttekintést ad Saitos lírai törekvéseiről, munkásságáról. Első kötete 1993-ban jelent meg. Ez a kötet tizenkettedik könyve. Újságíróként kezdte, most is a Székesfehérváron szerkesztett *Vár* című folyóirat olvasószerkesztője.

Saitos magába szívta jeles elődeinek és kortársainak lírai anyanyelvét és azon szólítja meg az olvasót. A figyelmes olvasó észreveszi az áthallásokat, amiért nem kell szégyenkezni, hiszen ebből a lírai anyanyelvből építi fel sajátos világát. Remekbe szabott miniatűrjei elárulják nagyszerű szerkesztői készségét, azt, hogy kevés szóval is tud sokat mondani. Legfőbb erénye a tömörség és a szükszavúság. Mesterségbeli tudását négysorosaival, remek haikuinak sorával bizonyítja. Versein átizzik protestantizmusa és magyarságtudata. Saitos olyan költő, akinek mindennapi kenyere a vers. Nem világmegváltó nagy szólamokban énekel, hanem a materiálisan létező világ ajtaját kinyitva belép a dolgok mögött meghúzódó valóság küszöbén. A két küszöb, a reális világ jelenségei és a gondolatiság sokat kifejező belső világa között születnek a versei, melyekben a lélek és a világ, az anyag és a spiritualitás titkai sejlenek fel a múlt és a jövő határán. Nem véletlenül került a kötet élére a *Tél '71* című remeklése: „*Állok a belső küszöbökön. // A külső küszöbökön hó / és jég virít, / letaposott rózsá. // Két küszöb között a tér, / s a hajnali óra.*” A információ forgatagában a jelentéktelenné váló ember, globalizálódó világ pszichés sivatagát egyszerű eszközökkel így formázza meg: „*Közben megszülettem, / Közben egy folyó kiszáradt, / Közben sérvet kapott Atlasz, / Közben békét prédikálnak, / Közben szerkesztik geometriánkat / Közben egy vér folyó kitágul / Közben kiszárad a torkom. / Közben lányok énekelnek. / Közben meghalok.*” (Idő)

Saitos tud néhány szóval miliót teremteni. A tisztánlátás igénye vezetitollát és ezzel elkerüli, hogy szóvirágokba öltöztesse álmait. Bakonyi István fontos és igaz megállapítása szerint „nyelve és stílusa szikár, a végső tömörítésben inkább Pilinszky János a meghatározó költőelőd a számára.” Munkáiban a népi kultúra hatása is jelentékeny, melyet talán a szülőfaluja – Soponya iránti szeretete motivál. Bakonyi István szerint Saitosnak „egyre inkább letisztult lírai hangja, újabb költeményei egyre inkább igazolják a beérést, az egyre intellektuálisabb megjelenési formát. Keresi a csönd titkát, keresi helyét a világban, és mindeközben sikerrel mutatja föl irányjelzőit”. Ha lépést akarunk tartani a mai magyar irodalom eredményeivel, nem hiányozhat könyvespolcunkról Saitos Lajos legszebb verseinek szép és igazi olvasmányélményt ígérő kötete.

A Saitos Lajos világában az olvasót értő szeretettel kalauzoló kísérőtanulmány, továbbá a válogatás *Bakonyi István* József Attila-díjas irodalom-

történésznek, a költő székesfehérvári „földijének” és sok-sok ottani rendezvényen, művészeti eseményen tevékeny társának, az anyaországot a Felvidékkel összekötő sorozat állandó, nem-fáradó munkatársának köszönhető.

(*AB-ART Kiadó, 2018*)

PETRŐCZI ÉVA

Az „Édes anyaföldem!” fonákja Tamás Kincső: *Módos asszony üres kézzel*

Tamás Kincső regénye számtalan okból kiváló. Először is talán azért, mert szembe megy a hamis „székelyezéssel”, az ehhez a régióhoz és lakóihoz kötődő, édeskés nosztalgizással, az ott élők idealizálásával. Kiváló továbbá azért is, mert képzettársítások egész raját rebbenti fel. Számomra ez a huszonegyedik századi székely faluról szóló családi krónika nem egyszerűen „látlet”, hanem ugyanakkor egy halhatatlan Benedek Elek-önéletrajz, az *Édes anyaföldem!* fonákja, teljes és tragikus, helyenként tragikomikus ellenpólusa. A főszereplő, Sára, egy hatvanas éveiben járó, még erős és az átlagosnál jobb módú székely fa-

lusi asszony, aki abszurd vállalkozásba kezd: több tehenét és számtalan földi javát feláldozva egy mukkanásnyi angol nyelvtudás nélkül nekivág a nagy Amerikának. Éspedig azért, hogy hazacsalogassa onnan a család „Ábeljét”, tíz éve az Újvilágban élő, egyetlen, agyondédelgetett fiát, Csabát. Akitől a távoli, hatalmas ország és az amerikás magyar meny, Margaret jóvoltából gyógyíthatatlanul elidegenedett. A gyermekével való párbeszéd csak az otthoni ízek nyelvén sikerül, ideig-óráig. A sok üveg zakuszká, meg a puliszka, Székelyföld jellegzetes ételei ebben a könyvben szinte címerpajzs-elemmé nemesednek. Az ifjú pár és születendő gyermekük, az első unoka hazacsalogatása önmagában is reménytelen vállalkozás, ráadá-

sul az otthoni környezetében oly kackiás, határozott asszony úgy bolyong a távoli világban, mint a Kalevalában Lemminkejnen anyja, aki fia testét egy gereblyével menti ki az alvilág folyójából... Nos, a mi Sáránk nem képes megmentő anyafigurává válni, már csak azért sem, mert a fiút Amerika ezernyi csábítása és a szerelemre éhes terhes menyecske mellett a „fű”, a „spangni” is fogságában tartja. Ugyanaz a gyilkos ál-boldogsághozó anyag, amely apja, a felesége által már évtizedek óta eltaszított, most pedig egyszerűen otthon hagyott Józsi halálának is okozója lesz. A négyszereplős kamaradráma módjára felépített regény talán legmegrázóbb részlete az, amikor egy pálinkás és ráadásként kábítószeres estén a részeg és elkábult férfi így búcsúzik az élettől, amely számára éppen apasága kezdete óta lett véglegesen kopár, kietlen: „Keresem a pálinkát. A lábam előtt hever, ahogy leültem, kieshetett a zsebemből. A hold felé tartom, háromnegyedig a palack, meghúszom, ne fázzak... Hogy én miért nem kaptam életrevaló fehérrépet, fel nem foghatom. Pedig jártunk eleget, hegynek fel, völgybe le. Jut eszembe, mióta Sári elment, nem szedem a pirulákat. (A vérnyomáscsökkentőt és társait!) Kiment a fejből egészen. Könyökölök a fűben, behunyom a szememet, hagyom a teleholdat, hadd forogjon. Ilyen se volt rég. Egyedül, szabadon egész nap, egész héten. Enyém a világ! Még marihuánás cigarettát is szívtam! Életemben először éreztem, hogy minden rendben. Amíg Julihoz (egy falubeli fiatalasszonyhoz, aki természetesen kidobja a kapatos öregembert!) be nem kopogtam. Jaj. Jajaj. Nincs rendben semmi, de semmi. És a tyúkok is tetvesek.” Ezt a szokatlan hangvételű rekviemet Sára összeomlásának epizódja vezeti be, az a jelenet, amikor Amerikából sebtében, egy héttel korábban hazatérve a kórteremben bekómált, már csak rég eltaszított, a magányt évtizedek óta alkohollal „gyógyítgató” férjének már csak a hült helyét találja... De az asszony még ekkor is ámítgatja magát: „Bár itt lenne Csabi, együtt könnyebb viselni a sorscapásokat.” Ez egyben igazi *magna mater* kálvária: egy asszony szenvedéstörténete, aki az anyaságért odadobta a szerelmet, a teljes asszonyi létet.

Külön érdemes odafigyelniük végül *Birtalan Zsolt* találó és tömör címlapképére, a szárnyakkal és gyökérrel felruházott, reménytelen kis kapcsolatteremtő, a kiürült zakuszkás üveg jelképére, amelynek címkéjén egy sehová meg nem érkező játékreplőgép lebeg.

Messzire, de komoly, olykor finom iróniába öltöztetett igazságok mélyére jutnak mindazok, akik elkísérik Sárát ezen a keserves úton, amely csillagévnyi távolságra viszi az asszonyt Erdélyországtól, s a Benedek Elek-i mesevilágtól, ahol a nagyszülők erdei szamócával etetik „édes csir-

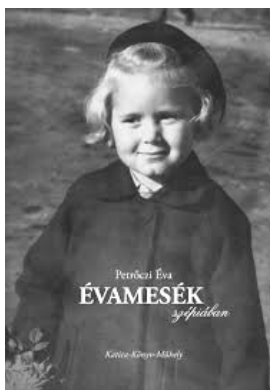
kéiket”, a sok, szívrepesve fogadott unokát. Az „édes anyaföld” helyett ebben a könyvben a keserű anyaföld világa jön elénk, amely azonban még így, minden keserűségével együtt is nagyon szerethető!

(*Marosvásárhely, Mentor Könyvek, 2017*)

BAKONYI ISTVÁN

Éva Csodaországban

Petróczi Éva: *Évamesék szépiában*

Hosszú ideje figyelem Petróczi Éva gazdag pályáját. Legfőképpen a költőét, erről könyvet is írtam néhány esztendővel ezelőtt. Persze tudunk más műfajú tevékenységéről is, hiszen a puritanizmus és a protestantizmus tudós kutatója, recenziók és tanulmányok szerzője, jeles rádiós és televíziós személyiség, és prózája is figyelmet érdemel. *Évamesék szépiában* c. kötete pedig ez utóbbi minőséget mutatja föl.

A kötet borítójáról egy kislány mosolyog ránk, éppen ilyen barnás fényben. Nem titok, hogy ő maga a szerző, néhány évtizeddel korábbról. A tudós költő gyerekkori portréja, azé a szerzőé, aki ezúttal kispórázai műveit teszi közzé ebben a kötetben. Szellemi és földrajzi utazásra hívja olvasóját, határon belül és kívül levő tájakra. Vagy éppen a múltba, földidézvén szeretett embereket, ősoket. Közben egyfajta műfaji megújulásnak is tanúi lehetünk, hiszen egyrészt sokműfajú könyv, hiszen publicisztika éppúgy olvasható benne, mint portré vagy vallomás, vagy éppen egy kedves szó által novelettáknak nevezett írások sora. Hagyományos értelemben nem novellák ezek az írások, de hogy egy különböző példát mondjak: Örkeny egypercesei sem azok... Petróczi ugyanakkor lendületesen ír, gördülékeny, ízes és míves magyar nyelven megírott könyv ez, a tudós férj, Szabó András előszavával. Itt olvashatjuk, hogy a „...prózai írások nagyon gyakran lírába, versbe oldódnak, nem egyszer fényt vetve egy-egy Petróczi-vers keletkezéstörténetére is...”

Igen, ez az összetettség kétségtelenül jellemzi az *Évameséket*. Az írások egy évtized alatt születtek, bár a többségük az egészen közeli múltban. Úgy 2010 körül lett igazán fontos Petrőczy Éva számára az itt föllelhető néhány műfaj. Ahogy már szó esett róla, mindegyik bepillantást enged a szerző műhelymunkájába, a lírikus és az irodalomtörténész, a publicista szellemiségébe. Van úgy, hogy mindezek együtt vannak jelen, pl. a Lázár Ervin-portréban. Itt sajátos emléktöredékeket tesz közzé a számára oly kedves íróról, a szeretnivaló pályatársról. Azért is örülhetünk ennek, mert mintha már Lázárról is kevesebb szó esne manapság!

A kötetben látható Ladócsy László-képek igencsak jól illeszkednek ebbe a világba, ráadásul jórészt hajdani fényképeket alkotott újjá a művész. Sokkal többet jelentenek ezek a művek pusztán illusztrációnál, hiszen bennük van az írásokat meghatározó lelkiség is. Az egyéni hangú, személyes hangvétellű kispórák lelkiségével adekvát módon. S ebbe belefér néhány műhelytitok leleplezése is, egy-egy vers születéséről például. Ilyen szöveget tartalmaz a *Nyáresti gondolatok*, melyben a szülőknek ajánlott vers, az *Adriai elégia* háttéréről olvashatunk. Itt is jelen van a szerző erős hite. Nagyon gyakori, hogy ilyen gondolatokkal ér véget az írás, bizonyítván, hogy mi rejtőzik Petrőczy szellemiségének középpontjában. Ez a szellemiség minden műfaját átlengi, anélkül, hogy patetikus vagy éppen didaktikus lenne bármelyik műve is.

Bőséggel találunk önéletrajzi elemeket is, ez persze természetes egy ilyen kötet esetében. Olvashatunk külföldi ösztöndíjakról, utazásokról, régi találkozásokról, élményekről, az ötvenes években börtönbe vetett édesapáról, a kislányát nehéz körülmények között nevelő édesanyjáról, a többi szeretett családtagról, a régi Pécs hangulatairól és persze a nagymamává válás élményeiről. A világra nyitott és a másokra figyelni tudó személyiségről. S aki hisz abban, hogy „Istenünk eszköztára végtelen”. Ezekhez kapcsolódnak a nagy ünnepeket megidéző írások, sok-sok nagy-pénteki, húsvéti vagy karácsonyi gondolattal. Sablonoktól mentesen, egy olyan író tollából, aki nem kedveli a kiüresedett szavakat és gesztusokat. Szíveli viszont a természetességet és a nyíltságot. Hitben, versben, prózában egyaránt. Persze ettől még él a lírai szárnyalás és a szép emlékezés eszközeivel is.

Ha nem is a közéletiség uralja ezt az írói világot, azért időnként szót ejt korunk visszasságairól, a nemzedéki gondokról, vagy éppen az öregek gyors félreállításáról is. Közben az együttlépülés vágya is megszólal benne. Miközben arról ír, hogy ma már szerencsére egy tavaszi ünnepünk van a hajdani három helyett. (A fiatalabbaknak mondom, hogy a szocia-

lizmus forradalmi ifjúsági napjaira gondolt.) Hasonlóképpen „médiapartizánként” szól számos rádiós és televíziós jelenlétéről. Hálás vagyok a sorsnak, hogy egynéhányhoz nekem is van közöm... Kár, hogy mostanában ritkábban él ezekkel e lehetőségekkel. Közben azt is megjegyzi, hogy mintha manapság túl sok lenne a nem mindig elsőrangú médiaképzőből. Nem politizál tehát, de a valódi közügyektől sem tartja távol magát, és ezt jól teszi. Miként a felelős írástudókra ez mindig jellemző.

Amikor pedig a Pécsi Rádiót és Krassó Lászlót ünnepli, igencsak megszire ható eszme-futtatásba bocsátkozik. Mint ahogy ráismerhetünk a puritanizmust és a reformációt kutató tudós keze nyomára is. Akkor pl., amikor Luthert vagy Szenci Molnár Albertet emlegeti egy-egy ünnepel kapcsolatban. Jól érzékelhetően vágyakozik egy olyan élet után, melyben a Krisztus-központúság lenne a domináns. És vallja, hogy a költészet csak kegyelmi állapotban jöhet létre. „...Igen, a költészet ott kezdődik, ahol nincs fölösleges szó, nincs lotyogás. ...Mert ha valami, hát a túlzott akarási, a szavakban stréberkedés valóban megöli a költészetet...” – írja *A költészet – kegyelmi állapot* c. írásában.

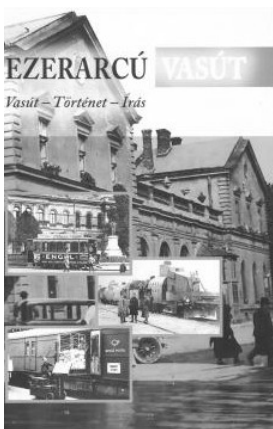
S közben egy modern mesevilágot alkot, egyfajta „tündéri realizmust”. Akkor, amikor szeretett városáról, a felvidéki Eperjesről vagy éppen Móra Ferencről ír. Kis túlzással azt is mondatjuk, hogy „novelettái”-val műfajt teremt. A tér szabadabb itt, mint a versben, és jól él ezzel a lehetőséggel, bár nem él vissza vele. Jó ízléssel, mértékkel. Bár a jókedv és a bőszség sem áll távol tőle...

Igy, többek között ezért valódi, színvonalas olvasmány ez a könyv. Egy egyre teljesebben kibontakozó alkotói pálya míves dokumentuma.

(*Katica-Könyv-Műhely, 2017*)

KÁDEK ISTVÁN

Ezerarcú vasút
Vasút–Történet–Írás

A magyar vasút történetét, közelmúltját és közeljövőjét felvillantó tanulmánykötetet szeretnék a kedves Olvasó figyelmébe ajánlani. Mindenekelőtt azoknak a gazdaságtörténészeknek, akik vasúttörténeti kutatásokkal foglalkoznak. De ajánlható ez a számos érdekességet felvető könyv mindazoknak, akik bármilyen módon kötődnek a vasúthoz – nevezzük őket „vasútbarátoknak”; mindazoknak tehát, akik gondolkodnak ennek a közel 200 éves (és ma reneszánszát élő) közlekedési ágazatról.

Legyen szabad előre bocsátanom, hogy bár nem tartozik szűkebb szakterületemhez a vasútügy, én magam is vasútbarátnak vallom magam. Balassagyarmatról származtam el, abból a városkából, amely saját történelmén keresztül is megélte a vasút hol kitüntetett jelentőséget kapó, hol háttérbe szorított periódusainak váltakozásait. S amely város 1919 januárjának végén, többek között az akkori vasutasok önfeláldozó áldozatvállalásával kiérdemelte a „Civitas Fortissima” tiszteletet parancsoló megjelölést.¹

E tanulmánykötet egy kiváló közlekedéstudományi szakemberre emlékező írást, 19 tanulmányt és 5 könyvajánlót tartalmaz. A Dr. habil. Majdán János egyetemi docens által vezetett szerkesztőgárda (mely főként történészekből áll) igen széles határozta meg a kötet tematikáját: természetesen, dominálnak a vasúttörténeti tanulmányok, de megjelennek a vasúttörténeti kutatás módszertani problémái, sőt, a közlekedésmuzeológ-

¹ 1919. január 29-én a város polgárai, a közelben állomásozó katonasággal összefogva, hősiessé, és sokak életébe kerülő áldozatvállalással kiűzték a demarkációs vonalat önkényesen átlépő csehszlovák csapatokat. E harcokban a vasutasok is hősiessé helytálltak. 2005-ben az Országgyűlés hivatalosan is megerősítette a „Civitas Fortissima” [A legbátrabb város] kitüntetető minősítést.

gia és a vasúthoz kötődő folklór is. A kötetben található tanulmányokat és könyvismertetőket 23 szerző jegyzi. Az előbbieken felsorolt témák mellett további érdekességek is megtudhatók az írásokból.

Az egyik tanulmány a mellékvonalai problémakörrel, s ennek részeként a vasútbezárások (sokakat fájdalmasan érintő) témakörével foglalkozik. (S itt ismét kénytelen vagyok nógrádi kötődésű szubjektív megjegyzést tenni: a vonalbezárások-megszüntetések, járatritkítások ugyanis Nógrád megyét is érintették.) *Szabó Lajos* cikkében rámutat arra, hogy nem lehet csak és kizárólag gazdaságossági kérdésként tekinteni a mellékvonalak problémáira, létük vagy megszüntetésük kérdésére. Ebben a fajsúlyos döntési szituációban komplex elemzés szükségességét bizonyítja a szerző. A megnyugtató problémakezeléshez döntési modell alkalmazását javasolja – be is mutatja tanulmányában egy ilyen modell alapjait. (A modellről, s annak tényleges alkalmazhatóságát bizonyító kísérleti számításokról szívesen olvastunk volna többet...).

Tóth Róbert cikke a vasút és a posta kapcsolatait elemzi. Ez a viszony hosszú ideig szoros összekapcsolódás volt, hiszen „a vasútnak 100–150 éven át meghatározó szerepe volt a fővonalai, tömeges és távolsági postaszállításban, nem csak nálunk, de szerte a világban.” (261.) Az élet túllépett a vasúti szerelvényekbe kapcsolt mozgópostákon és postavonatokon; nálunk 2004. június 26-án este pakolták ki utoljára a Keleti pályaudvaron a Szegedről érkezett mozgóposta csomagjait (266.). Engedtetsek meg itt egy merőben szubjektív visszaemlékezés. Gyermekkoromban, a kis Balassagyarmat városkában gyakran megesett, hogy akik levelük, postai küldeményük mielőbbi célba juttatását kívánták, azok délután, az 5 óra után Vác felé induló vonathoz kapcsolt mozgópostához vitték ki küldeményüket. Mert a mozgópostákban (mint ahogy a cikk szerzője rámutatott) „mindenfajta postai küldemény szállításával és szállítás közben való feldolgozásával, irányításával” (261–262.) is foglalkoztak.

Jéger Gábor cikke a valamikori keskeny nyomtávú vasútfejlesztési tervekkel foglalkozik. Már a cikk bevezető soraiban egy meghökkentő megállapítás olvasható: „a 20. század fordulójára már olyan jelentős számban működtek ezek a vasutak, hogy az akkori közlekedési kormányzat elhatározta: egy országos keskeny nyomtávolságú hálózatot létesít... A sok elképzelés közül csak kevés vonal épült meg, de azok fontos szerepet tölthettek be a térség gazdaságában”. (117.) A cikk a továbbiakban a valamikori, nyugat–dunántúli keskeny nyomtávú vasútfejlesztési terveket részletezi, majd a következő megállapítással zárul: „Az egybefüggő hálózat terve a múlté, és jelenleg még lokális hálózatokra sincsenek tervek. A kisvas-

utak napjainkban Magyarországon idegenforgalmi attrakciókként működnek tovább.” (134.) Ide kívánczok ismét a már évtizedek óta Egerben lakó recenzens szubjektív megjegyzése. A Bükköt a XX. század első felében még keresztbe-kasba átszelték a fa- és kőszállításra használt keskeny nyomtávú vonalak. Napjainkra kb. 40 km hosszban négy vonal maradt meg, melyek közül három bonyolít mentrendszerűen (turisztikai célú) személyszállítást: a Miskolc–Lillafüred–Garadna vonal, a Szilvásvárad–Szalajka Fátyol-vízesés, és a Felsőtárkány–Stimeház vonal. A hegységben rengeteg a felhagyott vonal, ezeknek az alépítményeit megszüntették, s e vonalak fűvel, cserjével és sarjadó fákkal egyre jobban benőttek, láthatóan visszaveszi őket a természet. Pedig turisztikai hasznosításuk (akár helyenként a kisvasúti pálya visszaállításával vagy kerékpárutakká átalakítva) megoldható lenne, talán még gazdaságos is...

A kötet tanulmányai nem csak a múltból szólnak, felvillan a közeljövő is. Ezt hadd bizonyítsam Kovács Zsolt tanulmányára való utalással. Ebben egy Nyugat-Európában már kipróbált, s talán a közeljövőben nálunk is megvalósuló új típusú közlekedési módot, s a bevezetés feltételeit mutatja be. Egy új szolgáltatásról: a tram-train létesítéséről van szó. S hogy mi is ez pontosan? Megtudhatjuk az érdekes, képmelléleteket is tartalmazó cikkből.

Természetesen, a több mint 300 oldalas könyv mind a 19 tanulmányát még pár sorban bemutatni is meghaladná ennek az ismertetőnek a kereteit. De talán az eddig felvillantottak is bizonyítják: érdekes és sok továbbgondolható tanulsággal szolgál a tanulmánykötet – bátran ajánlom tehát az Olvasóknak!

Őszintén remélem, hogy a kötetnek lesz folytatása. Hiszen a hazai vasútügy mind történetét, mind a jelen és a közeljövő terveit tekintve nem széleskörűen megkutatott és bemutatott terület! Miről olvasnék én szívesen a folytatásban? Leginkább a vasútnak a turizmusban betöltött szerepéről. Hiszen ez a szerep a múltban, de különösen manapság nem merül ki csak abban, hogy a vasút juttatja el a turisták egy részét az általuk elérni kívánt desztinációhoz (sokukat kedvenc kerékpárjukkal együtt)! A vasút képes önálló turisztikai attrakcióként megjelenni! Ilyen szerepet tölthetnének be a még meglévő vagy újraéleszthető kisvasutak. De nem csak kisvasutak! Hiszen Magyarország legszebb vasútvonala sem szállít ma már utasokat (Szilvásvárad–Putnok vonal).² Amely pályaszakasz olyan

² A vonalszakaszon 2009 decemberében szűnt meg a személyforgalom. Később, egy földcsuszamlásban a pálya megrongálódott. 2010 őszén megkezdték ugyan a

kuriózzal is szolgált, hogy a mozdonyvezető az egyik közúti kereszteződésnél megállította a vonatot, leszállt, leengedte a sorompót, majd a vonat áthaladását követően ismét saját kezűleg nyitotta fel azt! Kétségtelen, ez nem egy gyors utazás, nem a napi munkába járás lehetőségét hordozó megoldás. De turisztikai látványosságként (ismét emlékeztetve a csodaszép tájra) felejtethetetlen élményt nyújt. (Ma ezt senki sem élvezheti. Én évekkkel ezelőtt még gyönyörködhettem a Bükk és a Heves–Borsodi-dombság között kanyargó vasútról a tájkép megkapó szépségében.) S hogy teljesebbé tegyük a képet: a vasút turisztikai szerepéhez tartozik a nosztalgia-vonatozások megszervezése, esetenként a nosztalgia-vonatozást gasztroélményekkel összekapcsolva. A gyönyörű, régi-felújított szerelvényeken való utazás páratlan élményt nyújt minden résztvevőnek. De ide sorolhatók a vasúti bemutatók, vasúti gyűjtemények, vasúttörténeti parkok üzemeltetése is. Mindez akár önmagában is megérne egy újabb kötetet, a téma múltjának, kezdeteinek és mai lehetőségeinek bemutatását.

De egy történelmi téma is nagyon érdekelne (nem teljesen függetlenül az előbbiekből felvetettektől). Ez pedig a trianoni döntés hatása a határmenti területek életére. Hiszen az új határok 51 vasútvonalat szakítottak ketté és ezáltal vonzaskörzeteket is. Hogyan lehetne legalább részben korrigálni e negatív hatásokat, és az uniós együttműködés keretében helyenként visszaállítani az elszakított infrastruktúrát, s ezzel új esélyt adni a személyes, kulturális és gazdasági kapcsolatok élnépszerűsítésének? S most hadd szóljon belőlem ismét a balassagyarmati: ez a probléma a mi vasútvonalunkat is érinti, hiszen valamikor Drégelypalánkánál nemcsak Vác, hanem Ipolyáság felé is jártak a vonatok. De 1963 óta már a sínek sincsenek meg...³

A vasút iránt érdeklődőknek jó olvasást és kellemes vonatozásokat kívánok.

(Magyar Vasúttörténeti Park Alapítvány és a Virágmandula Kft., é. n.)

pálya helyreállítását, de egy újabb földcsuszamlást követően felhagytak vele – így a pálya a mai napig járhatatlan. (Internetes források alapján.)

³ 1963-ban 6,3 km-en felszedték a síneket. A rendszerváltást követően, az Ipoly Unió Környezetvédelmi és Kulturális Egyesület szorgalmazta az újraképzést. Erről 1999 februárjában az akkori szlovák és magyar kormányfő Pozsonyban elvi megállapodást kötött. Sajnos, a megvalósítás azóta is várat magára... (Egykori sajtóközlemények alapján.)

SZERZŐINKRŐL

- ÁDÁM TAMÁS (1954, Balassagyarmat) költő, szerkesztő, újságíró. Folyóiratokban, antológiákban közöl verseket. Tagja a Magyar Írószövetségnek és a MŰOSZ-nak. 11 kötete közül az első (*Gyökerek lélegzése*) és ez évben az *Igy mélyül* című verseskötete jelent meg a Palócföld Könyvek sorozatban.
- BAKONYI ISTVÁN, DR. (1952, Székesfehérvár) irodalmár, főiskolai tanár. Nyugdíjazásáig a Kodolányi János Főiskolán oktatott. PhD-fokozatot a Miskolci Egyetemen szerzett Bella Istvánról szóló kismonográfiájával. Eddig 30 önálló kötete jelent meg.
- BARÁTHI OTTÓ, DR. (1944, Hatvan) közgazdász, újság- és közíró. Csaknem száz tanulmánya, tucatnál is több saját és/vagy társszerzőként jegyzett kötete látott napvilágot. Az egyik legismertebb munkája, az *50 év a Palócföld életéből – Egy folyóirat Nógrád történelmében* c. monográfiája 2008-ban jelent meg.
- CSONGRÁDY BÉLA, DR. (1941, Hatvan) Madách-díjas közíró, szerkesztő, középiskolai tanár. A Nógrád Megyei Hírlapnak 1996-tól 2002-ig volt a felelős szerkesztője. Évek óta szerkeszti a napilap Kultúra rovatát. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület elnöke, több ciklus óta tagja a TIT országos elnökségének.
- FRIDECZKY KATALIN (1950, Budapest) író, zongoraművész. Öt önálló kötete jelent meg, a legutóbbi: *Fehér árnyék* (2016). Írásai rendszeresen jelennek meg folyóiratokban. Tagja a Szépirodák Társaságának. Idén megkapta az Irodalmi Jelen Prózadíját.
- JÓNA DÁVID (1968, Budapest) médiatanár, újságíró, operatőr, az Art'húr kulturális, művészeti lap alapítója, szerkesztője, a facebookon az Art'húr Irodalmi Kávéház főszerkesztője. 17 évig tanított a zsámbéki főiskolán. Legutóbbi kötete: *Jóféle csönd* (2018).
- KALOCSAI PÉTER, DR. (1964, Balassagyarmat) pedagógus, jogász. Több, mint három évtizede a megye intézményrendszerében és az általános közigazgatás területén lát el feladatokat.
- KÁDEK ISTVÁN, DR. (1953, Balassagyarmat) nyugalmazott főiskolai tanár. 41 évet tanított az egri Eszterházy Károly Főiskolán (jelenleg egyetem). Gazdasági szaktárgyakat oktatott, később a gazdaságtanárképzés szakfelelőse, majd dékánhelyettes, rövid időre a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar megbízott dékánja lett.
- KELE SZABÓ ÁGNES (1962, Salgótarján) grafikus, tanár, vizuális kultúra szaktanácsadó. A Madách Imre Gimnázium Fayl Frigyes Galériájának alapítója, a Nógrád Megyei Önkormányzat galériájának kiállítás-rendezője. Grafikai egyéni és csoportos kiállításokon láthatók.
- LUKÁTS JÁNOS (1943, Budapest) magyar-könyvtár szakos bölcsész. Volt könyvtáros és lektor a berlini Humboldt Egyetemen. 14 könyve jelent meg: 4 novelláskötet, történelmi re-

- gény Rákóczi korából, dráma- és tanulmánykötet, versek, mesék.
- MIKLÓS PÉTER, DR. (1980, Szeged) eszme- és művelődéstörténész, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának főiskolai docense, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum és Köz-művelődési Központ igazgatója. Húsz könyve, tucatnyi szerkesztett kötete és mintegy ötszáz publikációja jelent meg. 2016-ban Közép-Európa kutatásért-díjat kapott.
- F. NAGY GÁBOR (1974, Pásztó) főállásban igazgatásszervező, 1997-től publikál. Antológikiakban, folyóiratokban szerepelnek versei, meséi. Eddig nyolc verseskötete jelent meg. 2008-ban, *Zarándokéletünk ösvényein* című könyvéért, a Fehér Klára Irodalmi-díj Kuratóriuma által elismerésben részesült.
- NAGY IMRE (1991, Debrecen) történelem-levéltáros. 2016 óta a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárának munkatársa. Kutatási területe a 19. század első felének gazdaság- és társadalomtörténete.
- NAGY LÁSZLÓ (1953, Balassagyarmat) közíró, művelődésszervező. Budapesten él. A www.balassagyarmat.eu honlap létrehozásának egyik kezdeményezője és szerkesztője. A honlapot létrehozó Balassagyarmatért Baráti Kör 2014-ben Balassagyarmatért Emlékérem, Pro Urbe elismerésben részesült. 2013-ban jelent meg szerkesztésében a *Portrék Balassagyarmaton innen és túl* című interjúkötet.
- PETRŐCZI ÉVA, DR. (1951, Pécs) József Attila-díjas költő, író, műfordító, irodalomtörténész, publicista. A Károli Gáspár Református Egyetem Puritanizmuskutató Intézetének vezetőjeként ment nyugdíjba. 17 verseskötete, 4 prózakötete, 11 tudományos könyve és 20 műfordítása jelent meg, ezen kívül számos bel- és külföldi antológia és folyóirat szereplője. Több külföldi egyetem vendégtanára volt. Főbb díjai: a Magyar Rádió Nívódíja (2005), a Protestáns Újságírók Szövetségének Rát Máttyás életműdíja (2014).
- PUNTI GÁN JÓZSEF (1958, Losonc) helytörténész. A kassai P. J. Šafárik Egyetem természettudományi szakán tanult rendszerelméletet. Hazatérve helyi lokálpatrióták hatására kezdett el foglalkozni helytörténettel. Elsősorban Nógrád, benne kiemelten Losonc és Gács érdekli. Ezekből a témákból számos cikke és tanulmánya, 9 önálló és jó néhány, társszerzővel írt könyve jelent meg magyar és szlovák nyelven.
- SUHAI PÁL (1945, Bezenye) költő, tanár, tankönyvíró. Az ELTE BTK magyar-történelem szakán (Eötvös-kollégistaként) kitüntetéses tanári diplomát szerzett. Tankönyveikért az MTA Pedagógus Kutatói Pályadíjban részesítette. Részt vett a Mikszáth kritikai kiadás 78. és 80. kötetének sajtó alá rendezésében.
- SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybátony) magyar-történelem szakos középiskolai tanár, kulturális újságíró. A Magyar Politikai Foglyok Szövetsége Nógrád Megyei Szervezetének elnökhelyettese. Több Nógrád megyei napilap főszerkesztője volt. Első könyve, a *Recskei rabszolgák* 1990-ben jelent meg, melyet további hat kötet követte. Írásai többnyire a kommunista

diktatúra számkivetettjeinek sorsáról szólnak. Díjai: Bátonyterenyéért Díj (2001), Salgótarjánért emlékérem (2007), Nógrád Megyéért Díj (2018).

SZABÓ PÁL, DR. (1974, Hódmezővásárhely) költő, jogász, történész, középiskutató, tanár. A Szegedi Tudományegyetem Európai Jegtörténeti Tanszékének tudományos munkatársa. A Szegedi Írók Társaságának elnöke. Diószegi Szabó Pál néven verseket, recenziókat publikál.

SZIGETI JENŐ, DR. (1936, Budapest) teológus, lelkész, folklorista, vallástörténész. A Kárpát-medence számos egyetemén és az USA-ban is

oktatott. Kutatási témája a népi vallásosság, a Biblia a művelődéstörténetben, vallástörténet, vallásszociológia. Több tudományos lap állandó munkatársa. A MTA köztestületi tagja.

SZOKOLAY ZOLTÁN (1956, Hódmezővásárhely) költő, 1972 óta publikál verseket, műfordításokat. Összesen 11 kötete jelent meg, a legutóbbi: *Nyílegyenes gyalogút* (2017–2018). Versmondóként 1983-ban Radnóti-díjat nyert, költőként 2016-ban az Irodalmi Jelen költészeti díjasa. Fülöpszálláson él.

A lapszámunkban Iványi Ödön festőművészre emlékezünk, aki idén lenne 100 éves. Lapszámunk első borítóoldalán a *Zene*, a hátsó borítóoldalán az *Enteriőr* című festménye látható. A belső borítóoldalak közül az elsőt a *Borulat* és a *Reggel*, a hátsó belső borítóoldalon a *Kosárkötő* és a *Nyitott ablak* című képét közöljük.

Főszerkesztő:
DR. GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Fenntartó:
Salgótarján Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Főmunkatárs:
DR. CSONGRÁDY BÉLA
NAGY PÁL (Párizs)

Támogatók:

Szerkesztő:
SZÁVAI ATTILA

Nemzeti Kulturális Alap

Képzőművészeti szakértő:
KELE SZABÓ ÁGNES

SKUCZI NÁNDOR,
a Nógrád Megyei Közgyűlés
elnöke

Borítótervező:
RÁDULY CSABA

Médiapartnerünk:
NÓGRÁD MEGYEI HÍRLAP

Tördelőszerkesztő:
HERNÁDINÉ BAKOS
MARIANNA

Készült
a Polar Stúdióban (Salgótarján)

Kiadja: Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)
Felelős kiadó: MOLNÁR ÉVA igazgató

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése

A lap díjai:

Nógrád Megye Madách-díja

Salgótarján Pro Urbe-díja

Nógrád Megyei Értéktár „Nógrádikuma”

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ♦ Telefon: 32/521–560 ♦ Fax: 32/521–555
Internet: www.palocfold.wordpress.com ♦ Elektronikus cím: palocfold@bbmk.hu

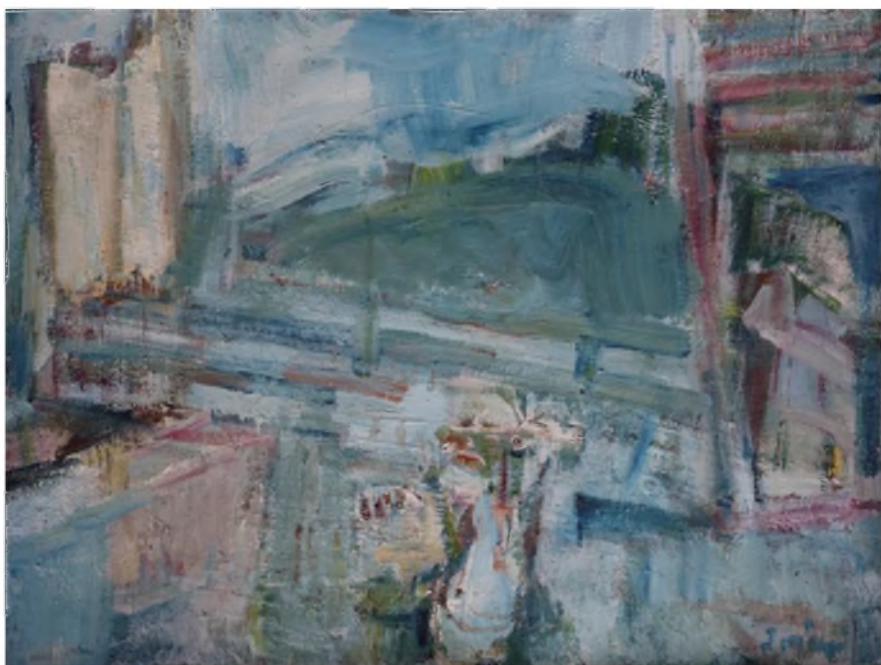
Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ♦ Egy szám ára: 500,- Ft ♦

Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban és az elérhetőségeinken.

A Palócföld Könyvek sorozatban megjelent könyvek ugyanígy megrendelhetők. ♦

Kéziratokat és rajzokat megőrzünk, de nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867 ♦ INDEX 25925

Palócföld

TRODÁLMISZEMLEK, KÖZELI FOLYÓIRAT

18004

Ára: 500 Ft